
Bibliotek 1800
Den unge Werthers lidelser
Johann Wolfgang von Goethe

Johann Wolfgang von Goethe

Den unge Werthers lidelser

eBibliotek 1800

2025

Udgiverens forbemærkning

Alt, hvad jeg har kunnet få oplyst om den stakkels Werthers lidelser, har jeg samlet med flid og fremlægger det herved for eder og ved, at I vil takke mig derfor. Hans ånd og karakter kan I ikke nægte eders beundring og kærlighed, hans skæbne ikke eders tårer.

Og du gode sjæl, du, som just er stedt i samme nød som han, søg trøst i hans lidelser og lad denne lille bog være din ven, hvis du ved skæbnens eller din egen skyld ikke kan finde nogen nærmere!

Første bog

Den 4de maj 1771.

Hvor glad er jeg over, at jeg er borte! Bedste ven! Hvor sælsomt er dog menneskets hjerte! At forlade dig, som jeg elsker så højt, fra hvem jeg var uadskillelig – og så være glad! Jeg ved, du tilgiver mig. Var ikke min øvrige omgang af skæbnen omhyggeligt udsøgt til at pine et hjerte som mit? Stakkels Leonore! Og dog var jeg uskyldig. Kunne jeg gøre for, at der fødtes en lidenskab i hendes stakkels hjerte, mens hendes søsters knibske ynde skaffede mig en behagelig underholdning? Og alligevel – er jeg helt at undskylde? Har jeg mon ikke givet hendes følelser næring? Har jeg ikke selv moret mig over hendes fuldstændig sande og naturlige måde at udtrykke sig på, som så ofte fik os til at le, skønt den aldeles ikke var latterlig? Har jeg ikke – –? Å, hvad er vi mennesker, at vi tør beklage os! Kære ven! Jeg lover dig, jeg skal forbedre mig. Jeg skal ikke mere, som jeg bestandig har gjort, tygge drøv på den smule ondt, skæbnen sender os. Jeg vil nyde øjeblikket, og fortiden skal være glemt. Du har sikkert ret i, bedste ven, der ville være færre sorger blandt menneskene, hvis de ikke – Gud må vide, hvorfor de er skabt således – med så stor iver beskæftigede deres indbildningskraft med at fremkalde minderne om en forbigangen ulykke, i stedet for at tage en ligegyldig nutid, som den falder.

Du er nok så god at sige til min moder, at jeg tager mig af hendes sager så godt som muligt, og at jeg med det første skal

give hende underretning derom. Jeg har talt med min tante og finder aldeles ikke, at hun er den ubehagelige kvinde, man har gjort hende til hjemme. Hun er en munter, temperamentsfuld kone, med det bedste hjerte af verden. Jeg udviklede for hende min moders anker over den tilbageholdte arvepart. Hun forklarede mig grundene og årsagerne dertil og de betingelser, på hvilke hun er rede til at udlevere alt og mere, end vi forlangte – jeg gider – kort sagt – ikke skrive om det nu. Sig til min moder, at det nok skal gå alt sammen. Ved dette lille anliggende har jeg, kære ven, igen lært, at misforståelse og slendrian vel nok frembringer flere fejltagelser i verden end list og ondskab. I det mindste er de to sidste sikkert sjældnere.

For øvrigt befinder jeg mig overmåde godt her. Ensomheden er mit hjerte den kosteligste lægedom i denne paradisiske egn, og denne jomfruelige årstid varmer med overdådig fylde mit hjerte, der ofte gysende ængstes. Hvert træ, hver hæk er en blomsterbuket; man kunne bare ønske, man var en oldenborre, så man kunne svæve omkring i dette hav af vellugt og finde al sin næring deri.

Selve byen er ikke tiltalende, men naturen rundt om er til gengæld ubeskrivelig skøn. Det var også det, der fik den afdøde grev von M*** til at anlægge sin have på en af de høje, som i skøn mangfoldighed afløser hinanden her og danner de yndigste dale. Haven er ganske enkel, og straks man træder ind, føler man, at det ikke er en videnskabeligt uddannet gartner, der har tegnet planen, men en mand med følelse, et hjerte, der ville være ene med sig selv her. Jeg har allerede fældet mangen tåre over den afdøde i det lille forfaldne lysthus, som var hans yndlingsplads, og som også er mit. Snart bliver jeg herre i

haven. Gartneren er mig hengiven, skønt jeg kun har været her de par dage. Han skal ikke komme til at fortryde det.

Den 10. maj.

En forunderlig munterhed har helt betaget mig; den svarer til den skønne forårsmorgen, som jeg nyder af mit ganske hjerte. Jeg er alene og glæder mig over at leve i denne egn, der er som skabt for mennesker som mig. Jeg er så lykkelig, min bedste ven, så fuldstændig hensunken i følelsen af min fredelige tilværelse, at min kunst lider derunder. Jeg ville ikke kunne få mig til at tegne så meget som en streg nu, og dog har jeg aldrig været en større maler end i disse øjeblikke. Når den dejlige dal damper rundt om mig, og sollyset ligger deroppe over min skovs uigennemtrængelige mørke, og kun enkelte stråler stjæler sig ind i helligdommens indre, og når jeg så ligger i det høje græs ved den rislende bæk og helt nede ved jorden med undren ser de tusind forskellige græsstrå; når jeg iagttager den lille verdens myldren mellem stråene, når jeg føler ormene og myggene med deres utallige, uudgrundelige skikkelser komme mit hjerte nærmere og sporer den almægtiges nærværelse, han, som skabte os i sit billede, den alkærliges vingeslag, der bærer os og opholder os svævende i evig fryd – min ven! Når da mit blik sløres, og verden om mig og himlen helt hviler i min sjæl som en elsket kvindes skikkelse, da længes jeg ofte og tænker: Ak! Kunne du blot udtrykke dette, kunne du indblæse papiret den ånd, som lever så fuldt og varmt i dig, så det blev et spejlbillede af din sjæl, som den er et spejlbillede af den uendelige Gud! – Min ven, – men jeg går til grunde derved, jeg segner under disse syners mægtige herlighed.

Den 12. maj.

Jeg ved ikke, om dårende ånder svæver over denne egn, eller om det er den varme, himmelske fantasi i mit hjerte, som gør alt omkring mig så paradisisk. Lige udenfor byen er der en brønd, til hvilken jeg er troldbunden som Melusine og hendes søstre. – Du går ned ad en lille bakke og står så foran en hvælving; dér fører en tyve trin ned til det sted, hvor det klareste vand sprudler frem af marmorklippen. Den lille mur, som indfatter den foroven, de høje træer, som overskygger pladsen rundt om, køligheden dér – alt virker underligt tiltrækkende, dæmonisk dragende. Der går ikke en dag, uden at jeg sidder der en times tid. Så kommer pigerne fra byen og henter vand, den uskyldigste og uundværligste gerning, som selve kongens døtre i fordums tid udførte. Når jeg så sidder dér, går hele det patriarkalske liv tydeligt op for mig, jeg forstår, at de alle i gamle dage lærte hinanden at kende ved brønden, blev forelskede og bejlede, at der svæver venlige ånder om brøndene og kilderne. Den, som ikke kan dele denne følelse med mig, kan aldrig have husvalet sig ved den kølige brønd efter en anstrengende sommerdags-vandring.

Den 13. maj.

Du spørger, om du skal sende mig mine bøger? Kære ven! Jeg beder dig, for Guds skyld, bliv mig fra livet med dem! Jeg vil ikke mere ledes, opmuntres, opildnes. Bruser mit hjerte ikke nok af sig selv? En vuggesang trænger jeg til, og den har jeg i fuldt mål fundet i min *Homer*. Hvor ofte luller jeg ikke mit urolige sind til ro? Thi noget så ujævnt og ustadigt som mit hjerte har du aldrig set. Kære ven! Behøver jeg at fortælle det til dig, som så ofte med sorg har måttet finde dig i at se mig veksle fra sorg til udsvævelse og fra blid melankoli til fordærvelig lidenskab? Jeg behandler da også mit hjerte som et sygt barn: Jeg føjer det i alle dets luner. Lad det ikke gå videre! Der findes folk, som kunne tage mig det ilde op.

Den 15. maj.

Byens jævne folk kender mig allerede og holder af mig, især børnene. Jeg har gjort en trist iagttagelse. I begyndelsen da jeg sluttede mig til dem og venligt spurgte dem om et eller andet, troede nogle, at jeg ville gøre nar af dem og kunne endog affærdige mig temmelig groft. Jeg tog det ikke fortrydeligt op; kun fik jeg et levende indtryk af, hvad jeg allerede ofte før har lagt mærke til: Folk af stand vil gerne altid holde sig i en vis kølig afstand fra jævne folk, som om de mente at tabe noget ved at træde dem nærmere. Og så findes der overfladiske personer og slemme spasmagere, der gør indtryk af at nedlade sig til folket for at lade staklerne føle deres hovmod så meget bitrere.

Jeg ved godt, at vi ikke er lige og heller ikke kan være det. Men jeg mener, at den, der anser det for nødvendigt at holde sig borte fra den såkaldte pøbel for at holde sig i respekt, er lige så dadelværdig som en kujon, der kryber i skjul for fjenden, fordi han er bange for at tabe.

For nylig kom jeg til brønden og traf en ung tjenestepige, som havde sat sin krukke på det nederste trappetrin og stod og så sig om, om der ikke ville komme en veninde og hjælpe hende den op på hovedet. Jeg gik ned og så på hende: "Skal jeg hjælpe hende, jomfru?" sagde jeg. Hun rødmede fra top til tå. – "Å, nej tak, herre," sagde hun. – "Jo, vist så." – Hun lagde bærekransen til rette, og jeg hjalp hende. Hun takkede og gik op.

Den 17. maj.

Jeg har gjort bekendtskaber af alle slags – selskab har jeg imidlertid ikke fundet. Jeg ved ikke, hvad det er ved mig, som virker tiltrækkende på menneskene. Der er så mange af dem, som godt kan lide mig og som slutter sig til mig, og så gør det mig ondt, når vi kun kan følges med hinanden et lille stykke vej.

Når du spørger om, hvordan folk er her, må jeg svare: Som overalt! Menneskene ligner sig selv alle vegne. De fleste tilbringer største delen af deres tid med at arbejde for at leve, og den smule frihed, der bliver til overs, er de i den grad angst for, at de søger alle midler for at blive af med den. Ak, således er menneskets lod!

Men det er rigtig brave folk! Når jeg tit glemmer mig selv og ofte nyder de glæder med dem, som endnu er forundt menneskene: At spøge åbenhjertigt og gemytligt ved et vel besat bord, at få en spadseretur eller en dans i stand til rette tid eller

lignende, har det en ganske god indflydelse på mig. Kun må jeg ikke komme til at tænke på, at også så mange andre evner slumrer i mig, som alle smuldrer ubenyttet hen, og som jeg må skjule omhyggeligt. Det får hjertet til at krympe sig sammen. Og dog! Folk som jeg vil altid blive misforståede.

Hvor er det sørgeligt, at min ungdoms veninde er borte! At jeg nogensinde har kendt hende! – Jeg kunne næsten fristes til at sige: Du er en tåbe, du søger, hvad ikke kan findes hernede. Men jeg har ejet hende, jeg har følt det hjerte, den store sjæl, i hvis nærværelse jeg syntes mig mere værd, end jeg var, fordi jeg var alt, hvad jeg kunne være. Gode Gud! Var der da en eneste evne i min sjæl, der blev ubenyttet? Kunne jeg ikke udvikle for hende hele den vidunderlige følelse, hvormed mit hjerte omfatter naturen? Var vor omgang ikke et evigt røre af den fineste følelse, det skarpeste vid, hvis udslag, selv når de var overdrevne, alle bar geniets stempel og nu! – Ak! De år, hun var ældre, lagde hende i graven før mig. Aldrig vil jeg glemme hende, hendes faste sind og guddommelige tålmodighed.

For få dage siden traf jeg en ung V., en åbenhjertig ung mand med et såre behageligt ydre. Han kommer lige fra universitetet, anser sig ikke ligefrem for en vismand, men tror dog, at han ved mere end andre. Han har også været flittig, hvad jeg kan mærke på forskellige ting – kort sagt, han har gode kundskaber. Da han hørte, at jeg tegnede meget og kunne græsk (to overordentlig sjældne fænomener her til lands), vendte han sig til mig og udkrammede en hel del viden, fra *Batteux* til *Wood*, fra *de Piles* til *Winckelmann*, og forsikrede mig, at han havde læst hele første del af *Sulzer*s teori og ejede et manuskript af *Heyne* om studiet af antikken [Note 1)]. Det gjorde intet indtryk på mig.

Også en anden brav mand har jeg lært at kende, den fyrstelige herredsfoged, et åbenhjertigt, troskyldigt menneske. Man siger, det skal være et henrivende syn at se ham mellem hans børn; han har ni. Man taler især meget om hans ældste datter. Han har bedt mig hen til sig, og jeg vil aflægge ham et besøg med det første. Han bor på et fyrsteligt jagtslot, halvanden mil herfra. Han fik tilladelse til at flytte derhen efter sin hustrus død, da opholdet her i byen og i herredsfogedboligen voldte ham for megen smerte.

Ellers er jeg stødt på nogle sære originaler, hos hvem alt er utåleligt, allerværst deres venskabsbeviser.

Lev vel! Du vil nok synes om mit brev. Det er jo helt og holdent historisk.

Den 22. maj.

At menneskets liv kun er en drøm, er der allerede mange, der har tænkt sig, også mig beskæftiger denne følelse bestandig. Når jeg betragter den indhegning, hvori menneskets handlende og søgende kræfter er spærret inde, når jeg ser, hvordan al virksomhed går ud på at skaffe sig tilfredsstillelse for fornødenheder, som atter intet andet formål har end at forlænge vor usle tilværelse, og endvidere, at den tilfredse dvælen ved visse punkter i efterforskningen altid kun er en drømmende resignation, hvorunder man maler brogede skikkelser og lyse udsigter på de vægge, mellem hvilke man sidder fængslet – alt dette, Wilhelm, gør mig stum. Jeg vender tilbage til mit eget indre og finder dér en verden; men stadig mere i anelser og dunkelt begær end i fremstillingsevne og levende kraft. Og så svimler alt for mig, og med et smil drømmer jeg mig videre gennem verden.

At børn ikke ved, hvorfor de vil noget, er alle højlærde skolemænd og huslærere enige om. Men at også voksne tumler omkring her på jorden ligesom børn og lige så lidt ved, hvorfra de kommer, og hvorhen de går, lige så lidt arbejder mod virkelige mål, lige så vel regeres med tvebakker og kager og birkeris, – det får man ingen godvilligt til at tro, og jeg synes, det er så soleklart.

Jeg indrømmer gerne – for jeg ved, hvilke indvendinger du kunne komme med – at de er de lykkeligste, der som børnene lader hver dag have nok i sin plage, slæber omkring med deres dukker, klæder dem af og på og med stor ærefrygt lister om skuffen, hvor mama har låset sukkerkringlerne inde, og

propper munden fuld, når de endelig har fået deres ønske opfyldt og råber: Mere! – Det er lykkelige væsner. Også de mennesker har det godt, som giver deres lurvede beskæftigelser eller til og med deres lidenskaber prægtige navne og tilegner menneskeheden dem som kæmpeforetagender til dens velfærd og frelse. – Held den, der kan det! Men den som i ydmyghed erkender, hvad det hele går ud på, den, der så ser, hvor pænt hver borger, der sidder i gode kår, forstår at pynte sin lille have op til et paradis, og hvor ufortrødent selv staklen stønner afsted under sin byrde, og hvorledes alle lige ivrigt higer efter at se solens lys blot et minut længere – ja, han tier og skaber sig også selv sin egen verden og er også lykkelig, fordi han er et menneske. Og hvor lænkebundet han end er, beholder han så dog stadig den herlige følelse af frihed i sit hjerte og ved, at han kan forlade dette fængsel, hvornår han vil.

Den 26. maj.

Du kender fra gamle dage min lyst til at slå mig ned et sted, at opslå min hytte på et eller andet tiltalende sted og så bo der i al tarvelighed. Også her har jeg fundet en plads, jeg synes om.

Omtrent en mil fra byen ligger et sted, som kaldes Wahlheim [Note 2)]. Dets beliggenhed på en bakke er meget interessant, og når man oppe på stien går ud til landsbyen, overser man hele dalen på en gang. En god værtinde, som til trods for sin alder er elskværdig og munter, udskænker vin, øl og kaffe; og det allerbedste er to lindetræer, som med deres brede grene skygger over det lille kirketorv, der rundt om indesluttes af bondehuse, lader og gårde. Det er vanskeligt at finde så venlig, så hyggelig en plet, og dér lader jeg mit bord og

min stol bringe hen fra værtshuset, drikker min kaffe der og læser i min *Homer*. Første gang, jeg tilfældigvis en smuk eftermiddag kom hen under lindene, fandt jeg pladsen så ensom. Alle var i marken. Kun en dreng på omtrent fire år sad på jorden og holdt et andet barn på vel et halvt år mellem sine ben og trykkede det med begge arme imod sit bryst, så at han var en slags lænestol for det, og til trods for den munterhed, der lyste ud af hans sorte øjne, sad han dog ganske stille. Det morede mig at se på dem. Jeg satte mig på en plov, der stod lige overfor og tegnede med megen fornøjelse den broderkærlige scene. Jeg tog det nærmeste gærde med, en ladeport og nogle itubrudte vognhjul, sådan som det stod bagved hinanden, og efter en times forløb fandt jeg, at jeg havde tegnet en godt komponeret, meget interessant tegning uden at føje det mindste til af mig selv. Dette bestyrkede mig i mit forsæt: for fremtiden udelukkende at holde mig til naturen. Den alene er uendelig rig, og den alene skaber den store kunstner. Man kan sige meget til fordel for en god skole, omtrent det samme, som man kan sige til det borgerlige samfunds ros. Et menneske, der tager eksempel efter den, vil aldrig frembringe noget smagløst eller slet, ligesom den, der føjer sig efter skik og brug og velanstændighedens love, aldrig bliver en utålelig nabo eller udpræget skurk. Men derimod vil enhver skole – man mene om dem, hvad man vil – ødelægge den sande naturfølelse og det ægte udtryk for den! Synes du, jeg er for hård? At den kun vil sætte en fornuftig grænse, beskære de vilde skud osv. Kære ven! Skal jeg fremsætte en lignelse? Det forholder sig dermed som med kærligheden. En ung mand er ganske væk i en ung pige, tilbringer hver time på dagen hos hende, øder alle sine evner,

hele sin formue for hvert øjeblik at lade hende forstå, at han fuldstændig giver sig hen til hende. Og så kommer der en filister, en mand i en offentlig stilling, og siger til ham: "Kære, unge mand! At elske er menneskeligt, I må bare elske på en menneskelig måde. Inddel eders tid, så mange timer til arbejde, så kan I hellige eders elskede hviletimerne. Gør eders formue op, og af det, som I kan undvære, nægter jeg eder ikke den fornøjelse at give hende foræringer, blot ikke for ofte, men f.eks. på hendes fødselsdag og navnedag osv." Følger han rådet, vil der blive et nyttigt ungt menneske ud af ham, og jeg vil personlig råde ethvert statsoverhoved til at ansætte ham i et offentligt kontor. Men med hans kærlighed er det forbi, og hvis han er kunstner med hans kunst. Å, mine venner! Hvorfor bryder geniets strøm så sjældent frem, hvorfor skummer den så sjældent frem i høje bølger og ryster eders forbavsede sjæle? Kære venner! På begge bredder bor satte mennesker, hvis lysthuse, tulipanbede og køkkenhaver ville ødelægges, og som derfor i tide har forstået at afværge den truende fare ved dæmninger og kanalanlæg.

Den 27. maj.

Som jeg ser, er jeg faldet hen i ekstase, lignelser og deklamation og har derover glemt at fortælle dig, hvordan det videre gik med børnene.

Jeg sad vel to timer på min plov, ganske fordybet i en malerfølelse, som mit brev i går gav dig et meget brudstykkeagtigt billede af. Da kommer henimod aften en ung kone med en kurv på armen hen til børnene, som ikke havde flyttet sig af stedet, og råber allerede langt borte: "Philipps! Du

er en rigtig god dreng!" Hun hilste mig. Jeg svarede, rejste mig, trådte nærmere og spurgte hende, om hun var moder til børnene. Hun svarede ja, gav det ældste af børnene en halv kringle, tog den lille op og kyssede ham med al en moders kærlighed. "Jeg har sagt til Philipps, at han skulle passe den lille," sagde hun, "mens jeg var i byen med den ældste for at hente hvedebrød og sukker og en lergryde." Jeg kunne se det alt sammen i kurven, hvis låg var faldet af. – "Jeg vil koge suppe til nadver til Hans (det hed den mindste); den store, den gavtyv, slog i går gryden itu, da han sloges med Philipps om grødskoverne [Note 3)]." – Jeg spurgte, hvor den ældste var, og hun havde knap fået fortalt mig, at han fo'r omkring på engen efter nogle gæs, før han kom springende og havde en hasselkæp med til sin broder. Jeg talte videre med konen og fik at vide, at hun var datter af skolelæreren, og at hendes mand var rejst til Schweiz for at hente en arv efter en fætter. "De har villet bedrage ham for den," sagde hun, "og har ikke svaret på hans breve, og så tog han selv derhen. Når han nu blot ikke er kommet noget til! Jeg har intet hørt fra ham." – Det faldt mig svært at skilles fra konen. Jeg gav hvert af børnene en skilling, og også til den lille gav jeg hende en, så hun kunne købe en kringle til ham, når hun kom ind til byen; og således skiltes vi.

Jeg siger dig, min kære ven, når jeg er helt ved at gå fra sind og sans, lægger uroen sig ved synet af et sådant væsen, som i lykkelig ro vandrer i sin tilværelses snævre kreds, klarer sig fra dag til dag, ser bladene falde og ikke tænker andet ved det, end at nu kommer vinteren.

Siden har jeg ofte været derude. Børnene har ganske vænnet sig til mig, de får sukker, når jeg drikker kaffe, og deler

smørrebrødet og tykmælken med mig om aftenen. Om søndagen får de altid deres skilling, og hvis jeg ikke er der, når kirkeklokken ringer solen ned, har værtinden ordre til at udbetale den.

De har tillid til mig, fortæller mig alt muligt, og især morer jeg mig over deres heftighed og ligefremt udtrykte krav, når der er samlet flere børn fra landsbyen. Det har kostet mig megen møje at betage moderen den bekymring: at de skulle være den fremmede herre til besvær.

Den 30. maj.

Hvad jeg for nylig skrev til dig om malerkunsten, gælder sikkert også om poesien. Det, det kommer an på, er, at man erkender det, der har værdi, og vover at udtrykke det – hvilket rigtignok er meget sagt med få ord.

Jeg har i dag oplevet en scene, som ville være den skønneste idyl af verden, blot man skildrede den, som den var. Men hvad skal poesi, scener og idyller til? Skal man da altid have noget klistret sammen for at kunne nyde en af naturens frembringelser?

Hvis du efter denne indledning venter noget ophøjet og fint, bliver du grundigt skuffet. Det er kun en ung bondekarl, der sådan har vakt min levende interesse.

Jeg vil nok, som sædvanlig, fortælle dårligt, og du vil som sædvanlig synes, at jeg overdriver. Det er Wahlheim og stadig Wahlheim, som fostrer disse mærkværdigheder.

Der var et selskab ude under lindene for at drikke kaffe. Da jeg ikke syntes rigtigt om dem, holdt jeg mig tilbage under et eller andet påskud.

En ung bondekarl kom ud af et hus i nærheden og gav sig til at gøre noget i stand på den plads, som jeg lige havde tegnet. Da jeg syntes om hans væsen, tiltalte jeg ham og spurgte ham om hans forhold. Bekendtskabet var hurtigt gjort, og vi blev snart fortrolige, som det plejer at gå mig med den slags folk. Han fortalte mig, at han tjente hos en enke og blev meget godt behandlet af hende. Han talte så meget om hende og roste hende i den grad, at jeg snart mærkede, han var hende hengiven med liv og sjæl. Hun var ikke ung mere, sagde han, hun var blevet dårligt behandlet af sin første mand og ville ikke gifte sig mere, og af hans fortælling fremgik mærkelig klart, hvor smuk og henrivende hun var i hans øjne, hvor inderligt han ønskede, at hun ville foretrække ham, for at han kunne udslette indtrykket af hendes første mands fejl, at jeg blev nødt til at gentage det ord for ord, hvis jeg skulle bibringe dig et tydelig indtryk af dette menneskes rene tilbøjelighed, kærlighed og troskab. Ja, jeg måtte eje den største digtergave for samtidig at kunne skildre hans udtryksfulde bevægelser, hans stemmes klang og den skjulte glød i hans blik. Nej! Ord kan ikke beskrive den ømhed, der var i hele hans væsen og udtryk. Det, jeg kan skildre, bliver alt sammen kun plumpt. Især rørte det mig, hvor bange han var for, at jeg skulle få en gal opfattelse af hans forhold til hende og tvivle om hendes anstændighed. Hvor henrivende det var, når han talte om hendes skønhed, hendes legeme, der uden at eje ungdommelig ynde dog tiltrak ham voldsomt og fængslede ham, det kan jeg kun gentage i mit hjertes inderste. Aldrig i mit liv har jeg truffet et så heftigt begær og en så hed, længselsfuld attrå i forbindelse med en sådan renhed. Ja, jeg tør sige, at jeg aldrig har tænkt

eller drømt om noget så rent. Du må ikke dadle mig, når jeg siger, at min inderste sjæl gløder ved mindet om denne uskyld og sandhed, at indtrykket af denne troskab og ømhed følger mig overalt, og at jeg tørster og vansmægter, som om jeg selv var opfyldt deraf.

Jeg vil nu forsøge at få hende at se med det første, eller nej, når jeg tænker mig rigtigt om – jeg vil hellere undgå det. Det er bedre, at jeg ser hende gennem hendes tilbeders øjne. Måske vil hun i mine øjne ikke stå for mig, som hun gør nu. Og hvorfor skal jeg ødelægge det smukke billede?

Den 16. juni.

Hvorfor jeg ikke skriver til dig?

Spørger du om det, du som jo dog er en lærd mand? Du burde gætte dig til, at jeg befinder mig vel og – kort sagt, jeg har stiftet et bekendtskab, som berører mit hjerte nærmere. Jeg har – ja, jeg ved ikke hvad.

Det vil falde mig svært at fortælle dig i den orden, det er gået til, at jeg har lært et af de elskværdigste væsener at kende. Jeg er glad og lykkelig og altså ingen god historieskriver.

En engel! – Føj! Det siger enhver om sin flamme, ikke sandt? Og dog er jeg ikke i stand til at sige dig, hvor fuldkommen hun er, og hvorfor hun er det. Nok er det: Hun har taget alle mine tanker fangen.

Så megen uskyld i forbindelse med så megen forstand, så megen godhed i forbindelse med så megen fasthed og den sjælsro i livets virkelighed og virksomhed! –

Alt det, jeg her siger om hende, er noget dumt snak, kedsommelige abstraktioner, som ikke giver det mindste af

hende selv. En anden gang – nej, ikke en anden gang, netop nu vil jeg fortælle dig det. Hvis jeg ikke gør det nu, sker det aldrig. For efter at jeg var begyndt at skrive, var jeg, mellem os sagt, allerede tre gange ved at kaste pennen, lade min hest sadle og ride derud. Og dog lovede jeg i morges højt og helligt mig selv ikke at ride derud, og alligevel går jeg hvert øjeblik til vinduet for at se, hvor højt solen endnu står på himlen. – – –

Jeg kunne ikke stå imod, jeg måtte ud til hende. Her er jeg igen, Wilhelm. Nu til aften vil jeg spise mit smørrebrød og skrive til dig. Hvilken fryd for min sjæl at se hende midt imellem de kære, muntre børn, hendes otte søskende! –

Hvis jeg bliver sådan ved, vil du være lige så klog ved slutningen som ved begyndelsen. Hør da efter! Jeg vil tvinge mig til at gå i detaljer.

Jeg skrev forleden til dig, at jeg havde lært herredsfoged S... at kende, og at han havde bedt mig snart besøge sig i sit enebo eller rettere lille kongerige. Jeg skød det ud og var måske aldrig kommet derhen, hvis ikke tilfældet havde åbenbaret mig den skat, der ligger skjult i den stille egn.

De unge mennesker her havde arrangeret et bal på landet, som også jeg gerne gik med til. Jeg tilbød en herværende elskværdig, smuk, men for øvrigt ubetydelig pige min ledsagelse, og det blev aftalt, at jeg skulle tage en vogn og køre ud til festpladsen med min dame og hendes kusine og på vejen tage Charlotte S... med. – "De vil lære en smuk pige at kende," sagde min dame, mens vi kørte til jægerhuset ad den bredt udhuggede skovvej. "Tag Dem i agt for, at De ikke bliver forelsket i hende," indskød kusinen. "Hvad mener De?" spurgte

jeg. "Hun er allerede forlovet," svarede hun, "med en meget flink mand, som er rejst bort for at ordne nogle sager i anledning af sin faders død og for at søge sig en passende livsstilling." Denne meddelelse var mig ret ligegyldig.

Der var endnu et kvarters tid til, at solen gik ned bag bjergene, da vi kørte op foran porten. Det var meget lummert, og damerne ytrede frygt for et uvejr, som så ud til at trække sammen i hvidgrå, truende skyer i horisonten. Jeg beroligede dem ved at spille vejrprofet, skønt jeg havde en lille anelse om, at der måske nok kunne gå et skår i vor festlighed.

Jeg var stået ud af vognen, og en pige kom hen til porten og bad os vente et øjeblik. Frøken Lotte ville straks komme. Jeg gik over gården op til det velbyggede hus, og da jeg var gået op ad trinnene foran og trådte ind gennem døren, stod jeg ansigt til ansigt med det mest henrivende syn, jeg nogensinde har set. I forstuen stimlede seks børn fra elleve til to år sammen om en smuktskabt ung pige af middelstørrelse. Hun havde en enkel, hvid kjole på med blegrøde sløjfer på armene og brystet. – I hånden havde hun et rugbrød og skar stykker af til hver af de små rundt om hende, passende til deres alder og appetit, og gav dem det med henrivende venlighed, og hver enkelt råbte så frejdigt: Tak! mens han fornøjet sprang afsted med sin aftensmad, som han længe før, den var afskåret, havde rakt de små hænder i vejret efter, eller, hvis han var mere roligt anlagt, gik hen til porten for at se på de fremmede og vognen, hvori deres kære Lotte skulle køre bort. – "Jeg beder Dem undskylde," sagde hun, "at jeg har måttet ulejlige Dem herind og ladet damerne vente. Jeg skulle klæde mig på og bestemme en hel del angående husholdningen, mens jeg er borte, og derover har jeg

glemt at give børnene aftensmad, og de vil ikke have, at andre end jeg skærer brødet til dem." – Jeg sagde hende en intetsigende kompliment. Hele min sjæl var optaget af hendes skikkelse, hendes tonefald, hendes væsen, og jeg fik lige kommet mig af overraskelsen, da hun løb ind i dagligstuen for at hente sine handsker og sin vifte. De små skævede i afstand til mig, og jeg gik hen til den mindste, som havde et nydeligt ansigt. Han gemte sig, da Lotte netop kom ind ad døren og sagde: "Louis! Giv onkel hånden." Det gjorde drengen meget frejdigt og til trods for, at hans næse løb lidt, kunne jeg ikke lade være med at kysse ham hjerteligt. – "Onkel?" sagde jeg og rakte hende hånden. "Tror De, at jeg fortjener den lykke, at være i slægt med Dem?" – "Å," sagde hun og smilede uvilkårligt, "vi har en forfærdelig mængde onkler, og det skulle gøre mig ondt, om De var den værste af dem." – Da hun gik, pålagde hun Sophie, den næstældste efter hende, et pigebarn på omtrent elleve år, at passe godt på børnene og hilse fader, når han kom hjem fra sin ridetur. Til de små sagde hun, at de skulle lystre søster Sophie, akkurat som om det var hende selv, hvad også nogle af dem udtrykkeligt lovede. Men en lille næsvis blondine på omtrent seks år sagde: "Men det er jo ikke dig, Lotte; vi holder meget mere af dig." De to største drenge var klatret op bag på vognen, og på min forbøn gav hun dem lov til at køre med til skoven, når de lovede ikke at drille hinanden og holde sig godt fast.

Vi havde næppe sat os til rette, damerne havde næppe hilst på hinanden og gensidigt gjort bemærkninger om kjolerne og især om hattene og behørigt gennemheglet det selskab, vi skulle til, før Lotte lod kusken holde og bød børnene stå af. – De ville

endnu en gang kysse hendes hånd, hvilket den ældste gjorde med den ømhed, der kan være karakteristisk for en femtenårs dreng, mens den anden gjorde det heftigt og hurtigt. Hun bad dem endnu en gang hilse de små, og vi kørte videre.

Kusinen spurgte hende, om hun var færdig med den bog, hun nylig havde sendt hende. – "Nej," sagde Lotte, "jeg synes ikke om den. De må gerne få den tilbage. Den forrige var heller ikke bedre." Jeg blev forbavset over hendes svar, da jeg spurgte hende, hvad det var for bøger [Note 4)]. Jeg fandt så megen personlighed i alt, hvad hun sagde, for hvert ord så jeg en ny ynde, nye glimt af ånd bryde frem af hendes ansigtsudtryk, som efterhånden viste større og større glæde, da hun mærkede, at jeg forstod hende.

"Da jeg var yngre," sagde hun, "var der intet, jeg holdt så meget af som af romaner. Hvor var jeg inderlig vel tilpas, når jeg om søndagen kunne sætte mig i en krog og af hele mit hjerte tage del i miss Jennys lykke og ulykke. Jeg nægter heller ikke, at den genre stadig for mig rummer noget tiltalende. Men da jeg så sjældent har lejlighed til at få fat på en bog, skal den også være rigtigt efter min smag. Og jeg holder mest af den forfatter, hos hvem jeg genfinder min egen verden, hos hvem det går til som i livet omkring mig, og hvis fortælling alligevel bliver lige så interessant og tiltalende som mit eget huslige liv, der ganske vist ikke er noget paradis, men i det hele og store en kilde til usigelig lykke." –

Jeg gjorde mig umage for at skjule, hvor bevæget jeg blev over disse ord. Det lykkedes ganske vist ikke længe; for da jeg i samtalens løb hørte hende tale så sandt om *Præsten i Wakefield*, om – [Note 5)], blev jeg helt ude af mig selv, krammede hele min

sjæl ud for hende og bemærkede først efter nogen tid, da Lotte henvendte sig til de andre, at de hele tiden havde siddet og stirret hen for sig, som om de var ganske udenfor det hele. Flere gange slog kusinen spottende krøller på næsen, når hun så på mig, men det rørte mig imidlertid ikke.

Samtalen faldt på fornøjelsen ved at danse. "Hvis denne passion er en fejl," sagde Lotte, "indrømmer jeg gerne, at jeg ikke ved noget bedre end at danse. Og når jeg er i dårligt humør og blot klimprer en kontradans på mit forstemte klaver, er alt godt igen." –

Hvor jeg under samtalen frydede mig over de sorte øjne! Hvor de livlige læber og de friske, muntre kinder betog hele min sjæl! Jeg var så fortabt i hendes tales herlige strøm, at jeg ofte ikke hørte de enkelte ord, hvormed hun udtrykte sig! – Det kan du gøre dig en forestilling om, fordi du kender mig. Kort sagt, jeg stod ud af vognen som i drømme, da vi holdt ved pavillonen, og var i aftenskumringen så hensunket i drømmerier, at jeg knap hørte musikken, der lød ned til os fra den oplyste sal.

De to herrer Audran og en vis N. N. – hvem kan huske alle de navne –, som var kusinens og Lottes kavalerer, modtog os ved vogndøren, bemægtigede sig deres damer, og jeg førte min op.

Vi svang os om hinanden i menuetter. Jeg engagerede den ene dame efter den anden, og naturligvis kunne netop de mest utålelige af dem ikke få sig til at række én hånden og gøre en ende på det. Lotte og hendes kavaler begyndte på en engelsk dans, og du kan forstå, hvor jeg glædede mig, da hun under dansen også kom til at figurere overfor os. Man skal se hende danse! Ser du, hun går helt op i det med liv og sjæl, hele hendes legeme er en eneste harmoni, så sorgløs, så naturlig, som det

egentlig var det vigtigste af alt, som om hun ikke tænkte eller følte noget som helst andet. Og i det øjeblik forsvinder ganske sikkert også alt andet for hende.

Jeg bad hende om den anden kontradans. Hun lovede mig den tredje og forsikrede mig med den elskeligste frimodighed af verden, at hun inderligt gerne dansede tysk. "Ved de tyske danse er det nemlig skik," fortsatte hun, "at hvert par, der hører sammen, bliver sammen, og min kavaler valser dårligt og er mig bare taknemmelig, når jeg lader ham slippe for det. Deres dame kan og vil heller ikke, og ved den engelske dans så jeg, at De danser godt vals. Hvis De nu vil engagere mig til den tyske, så gå hen og anmod min herre om det, så skal jeg gå hen til Deres dame." Jeg lovede hende det, og vi aftalte, at hendes herre imidlertid skulle underholde min dame.

Nu begyndte det, og vi morede os en tid ved at slynge vore arme ud og ind i hinanden. Hvor yndefuldt, hvor let bevægede hun sig ikke! Da vi rigtigt skulle til at valse løs og tumlede rundt mellem hinanden som kloder, gik det i begyndelsen temmelig forvirret til, fordi de færreste kunne. Vi var fornuftige og lod dem rase ud, og da de mest klodsede havde forladt valpladsen, tog vi fat og holdt tappert ud sammen med et par til, Audran og hans dame. Aldrig er det gået så let for mig. Jeg var ikke menneske mere. At holde det elskeligste væsen i sine arme og hvirvle rundt med hende som en stormvind, så alt omkring mig svandt bort – og dog – for at være ærlig, Wilhelm – svor jeg ved mig selv højt og helligt, at en pige, som jeg elskede, som jeg havde krav på, aldrig skulle komme til at danse med nogen anden end mig selv, selv om det skulle blive min død. Du forstår mig.

Vi gik salen nogle gange rundt for at få vejret. Så satte hun sig, og de appelsiner, som jeg havde lagt til side, og som var de eneste, der var til overs, smagte hende udmærket, blot følte jeg et stik i hjertet, hver gang hun måtte række en ubeskeden dame ved siden af os en skive.

Ved den tredje engelske dans var vi andet par. Da vi dansede ned gennem rækkerne, og jeg uendelig salig hang ved hendes arm og øjne, som fuldt og sandt udtrykte den mest ufordulgte, reneste glæde, kom vi forbi en dame, som jeg havde lagt mærke til på grund af et elskværdigt udtryk i hendes ikke mere helt unge ansigt. Hun ser smilende på Lotte, løfter fingeren truende og siger med meget eftertryk to gange: Albert! mens vi svæver forbi.

"Hvem er Albert," spurgte jeg Lotte, "hvis det ikke er et for dristigt spørgsmål?" Hun var ved at svare, da vi måtte skilles for at danse den store ottetur, og jeg syntes at se på hendes pande, at hun overvejede noget, da vi krydsede forbi hinanden. – "Hvorfor skal jeg skjule det for Dem," sagde hun, idet hun bød mig hånden til promenade, "Albert er en brav mand, med hvem jeg er så godt som forlovet." – Det var nu ikke noget nyt for mig (de unge piger havde fortalt mig det undervejs), og dog var det mig så fuldstændig nyt, fordi jeg endnu ikke havde tænkt mig det i forbindelse med hende, som på så få øjeblikke var blevet mig så dyrebar. Kort sagt, jeg blev forvirret, glemte mig selv og kom ind imellem et forkert par, så alt gik hulter til bulter, og der behøvedes al Lottes åndsnærværelse og riven og sliden i de andre for atter i en fart at få det bragt i orden.

Dansen var endnu ikke forbi, da lynene, som vi allerede længe havde set glimte i horisonten, og som jeg hele tiden

havde påstået var kornmod, begyndte at tage til i styrke, mens tordenen overdøvede musikken. Tre damer løb ud af rækken, og deres herrer fulgte dem, uordenen blev almindelig, og musikken holdt op. Det er ikke mere end rimeligt, at det gør et stærkere indtryk på os end ellers, når en ulykke eller noget frygteligt overrasker os, mens vi morer os, dels på grund af modsætningen, der føles så tydeligt, og endnu mere, fordi vore sanser netop da er gjort modtagelige for indtryk og derfor opfatter dem så meget hurtigere. Disse årsager må jeg tilskrive de sære grimasser, som jeg bemærkede hos flere af damerne. Den klogeste satte sig i en krog med ryggen til vinduet og holdt sig for ørerne. En anden lå på knæ foran hende og gemte hovedet i hendes skød. En tredje skubbede sig ind imellem dem og omfavnede sin søster under et væld af tårer. Nogle ville hjem. Andre, som endnu mindre vidste, hvad de gjorde, havde ikke så megen åndsnærværelse, at de kunne styre de unge fyre, der syntes at have travlt med at bortsnappe fra de angstfulde skønnes læber alle de bange bønner, som var bestemt for Himlen. Nogle af herrerne var gået nedenunder for at ryge en pibe i fred og ro, og det øvrige selskab sagde ikke nej, da værtinden fik den gode idé at vise os ind i et værelse med skodder og gardiner for. Næppe var vi kommet derind, før Lotte fik travlt med at stille stole i en kreds og foreslå en leg, da selskabet på hendes opfordring havde sat sig.

Jeg så mange, der spidsede munden og strakte sig i håb om et delikat pant. – "Vi leger tælleleg," sagde hun. "Pas nu på: Jeg går rundt i kredsen fra højre til venstre, og så skal I også tælle med rundt; enhver skal sige sit tal, og det skal gå i en flyvende fart, og enhver, som stammer i det eller tager fejl, får en ørefigen, og

således bliver vi ved op til tusind." – Det var morsomt at se på. Hun gik med udstrakt arm rundt i kredsen. "En!" begyndte den første, naboen: "To!", den følgende: "Tre!" og så fremdeles. Så begyndte hun at gå hurtigere og hurtigere. Dér tog en fejl – bang, en ørefigen! Den næste gav sig til at le og tog så fejl – bang, – også en ørefigen, stadig hurtigere og hurtigere. Selv fik jeg to lussinger og fik til min store fornøjelse det indtryk, at de var stærkere end dem, hun plejede at uddele til de andre. Legen endte i almindelig latter og støj, inden der endnu var nået til tusind. De fortroligste gik bort med hinanden. Uvejret var forbi, og jeg fulgte Lotte ind i salen. På vejen sagde hun: "De lussinger har fået dem til at glemme vejret og alting!" Jeg kunne intet svare. "Jeg var en af dem, der var mest bange," vedblev hun, "men mens jeg lod, som om jeg var tapper, for at sætte mod i de andre, blev jeg virkelig selv modig."

Vi gik hen til vinduet. Det tordnede langt borte, den herlige regn skyllede ned over landet, og den mest forfriskende vellugt steg i al sin fylde op til os gennem den varme luft. Hun stod støttet på albuen. Hendes blik gled ud over egnen, hun så mod himlen og på mig. Hendes øjne fyldtes af tårer. Hun lagde sin hånd på min og sagde: "*Klopstock!*" Jeg huskede straks den herlige ode, hun var kommet til at tænke på, og sank hen i den strøm af følelser, som vældede ind over mig ved dette løsen. Jeg kunne ikke udholde det mere. Jeg bøjede mig ned over hendes hånd og kyssede den under de saligste tårer og så hende igen ind i øjnene. –

Ædle mand! Gid du havde kunnet læse din forherligelse i dette blik, og gid jeg nu aldrig mere må høre dit så vanhelligede navn!

Den 19de juni.

Jeg kan ikke længere huske, hvor det var, jeg forleden standsede i min fortælling. Jeg husker kun, at klokken var to, da jeg gik i seng, og at jeg måske havde holdt dig vågen lige til næste dag, hvis jeg havde kunnet tale med dig i stedet for at skrive.

Hvad der skete, da vi kørte hjem fra ballet, har jeg ikke fortalt dig og er heller ikke i humør til at gøre det nu.

Det var den herligste solopgang. Rundt om os var den dryppende skov og de friske marker. Damerne sad og småblundede. Hun spurgte mig, om jeg ikke også ville gøre det samme – for hendes skyld skulle jeg ikke genere mig. – "Så længe jeg ser disse øjne åbne," sagde jeg og så fast på hende, "så længe har det ingen nød." – Og vi holdt begge ud, til vi nåede hendes port, som pigen sagte lukkede op og på hendes spørgsmål forsikrede hende, at både hendes fader og de små havde det godt, og at alle sov endnu. Dér forlod jeg hende, idet jeg bad hende om at måtte besøge hende endnu samme dag. Hun gav mig lov til det, og jeg kom. Og herefter kan sol, måne og stjerner roligt regere, som de vil, jeg ved hverken, om det er dag eller nat, og hele verden er forsvundet om mig.

Den 21. juni.

Jeg tilbringer så lykkelige dage, som Gud kun under sine helgener; og lad det gå med mig, som det vil – jeg kan dog ikke sige, at jeg ikke har nydt glæden, livets reneste glæde. –

Du kender mit Wahlheim. Dér har jeg indrettet mig fuldstændigt; derfra har jeg kun en halv mil til Lotte, dér er jeg

fuldstændig mig selv og føler al den lykke, der er mennesket beskåret.

Hvor lidt anede jeg, at Wahlheim lå så nær ved himlen, da jeg valgte det til mål for mine spadsereture! Hvor ofte har jeg ikke på mine lange vandringer, snart oppe fra bjerget, snart nede fra sletten ovre bag floden set dette jægerhus, som nu rummer alle mine ønsker?

Kære Wilhelm! Jeg har tænkt meget over menneskets trang til at søge ud så langt som muligt, til at gøre nye opdagelser og strejfe vidt omkring; og så på den anden side den indre drift til begrænsning, til at vandre i det vante spor uden at se hverken til højre eller venstre!

Det var vidunderligt, hvor alt rundt om virkede tillokkende på mig, da jeg kom herhen og fra højen så ned i den skønne dal. Dér lå den lille skov! – Ak, kunne man blive et med dens skygger! – Dér bjergtoppen! – Å, kunne du derfra se ud over hele egnen! – Dér lå højdedragenes række og de yndige dale! – Ak, kunne jeg blot fortabe mig i dem. – – Jeg ilede afsted og vendte tilbage og havde ikke fundet det, jeg håbede. Det går med det fjerne som med fremtiden! Et stort dæmrende hele ligger foran os, vor følelse og vort blik fortaber sig deri, og vi længes efter at give hele vort væsen hen og lade os opfylde af en eneste, stor og herlig følelses salighed. Men ak! Når vi iler derhen, og fjernt bliver nær, er alt som før, og vi står dér i vor fattigdom, bag vore snævre skranker, og vor sjæl tørster efter den husvalelse, som glippede.

Således længes den mest hvileløse vagabond til sidst igen efter sit fædreland og finder den lykke, som han forgæves søgte

ude i den vide verden, i sin hytte, ved sin hustrus bryst, i sine børns kreds og i arbejdet for at underholde dem.

Når jeg om morgenen ved solopgang går ud til mit Wahlheim og selv plukker mine grønærter i krohaven, sætter mig hen og bælger dem, mens jeg læser i Homer, og når jeg vælger mig en kasserolle i det lille køkken, kommer smør i mine ærter, stiller dem over ilden, dækker dem med låget og sætter mig ned for at kunne ryste dem en gang imellem, da står det tydeligt for mig, hvordan Penelopes stolte bejlere slagtede, parterede og stegte okserne og svinene. Intet fylder mig med en så stille, sand følelse som de småtræk af patriarkalsk liv, som jeg – Gud være lovet uden affektation – kan flette ind i min livsførelse.

Hvor jeg glæder mig over, at jeg kan dele den jævne, uskyldige glæde hos den, der på sit bord sætter et kålhoved, han selv har dyrket, og nu ikke alene nyder kålen, men i én sum og ét øjeblik alle de lykkelige dage, den smukke morgen, da han plantede den, de milde aftener, da han vandede den og glædede sig over at se, hvordan den voksede.

Den 29. juni.

I forgårs kom doktoren her fra byen ud til herredsfogeden. Han fandt mig på gulvet mellem Lottes søskende. Nogle kravlede rundt på mig, andre drillede mig, og jeg kildede dem og holdt et farligt halløj med dem. Doktoren, en yderst kedsommelig træmand, som lægger sine manchetter i folder, mens han taler og ustandseligt trækker i sit kalvekrøs, fandt dette under et forstandigt menneskes værdighed. Det kunne jeg se på hans næse. Men jeg lod mig ikke forstyrre, jeg lod ham diskutere særdeles fornuftige emner og byggede igen de korthuse op for børnene, som de havde væltet. Han gik også ganske rigtigt bagefter rundt i byen og beklagede sig over, at herredsfogedens børn var såmænd uopdragne nok i forvejen, nu ødelagde Werther dem fuldstændigt.

Ja, kære Wilhelm, børnene står mit hjerte nærmest af alt på jorden. Når jeg betragter dem og i puslingene ser kimene til alle dyder og evner, som de en gang får så hårdt brug for, når jeg i stædigheden ser den fremtidige standhaftighed og karakterstyrke, i kådheden humøret og letheden til at slippe over farerne i livet, når jeg ser alt så ufordærvet og ægte, atter og atter må jeg da gentage de gyldne ord af menneskenes lærer: "Hvis I ikke bliver som en af disse –!" Og nu behandler vi dem, kæreste ven, der er vore ligemænd, dem, vi skulle tage til mønster, som undergivne. De må ingen vilje have! – Har vi da ingen? Hvorpå beror vor ret dertil? – Fordi vi er ældre og dygtigere! Gode Gud i Himlen! Du ser store børn og små børn, det er det hele, og hvem du har mest glæde af, det har din søn for længst forkyndt. Men de tror på ham og adlyder ham ikke –

det er også en gammel historie – og opdrager deres børn til at ligne dem selv, og – Farvel, Wilhelm! Jeg gider ikke præke mere om det.

Den 1. juli.

Hvad Lotte må være for en syg, føler jeg på min egen stakkels sjæl, som er værre stedt end mangen, der hentæres på sygelejet. Hun skal tilbringe nogle dage i byen hos en brav kone, som efter lægernes udsagn er døden nær og vil have Lotte hos sig i sine sidste øjeblikke. I forrige uge var jeg med hende ude at besøge præsten i St…, en landsby, som ligger en mil inde i bjergene. Vi kom derhen ved firetiden. Lotte havde taget sin ældste søster med sig. Da vi trådte ind i præstegården, der ligger i skyggen af to høje valnøddetræer, sad den brave, gamle mand på en bænk ved døren, og da han så Lotte, var det, som han levede op, han glemte sin stok og vovede sig op for at gå hende i møde. Hun løb hen til ham, nødte ham til at sætte sig igen og satte sig selv ved siden af ham, hilste mange gange fra sin fader og kærtegnede hans alderdoms kæledægge, hans grimme, snavsede mindste dreng. Du skulle have hørt, hvordan hun holdt den gamle i ånde, hvordan hun talte højt, for at hans halvdøve ører kunne opfatte det, hvordan hun fortalte om unge, kraftige folk, som ganske uventet var døde, om hvor udmærket det var at tage til Karlsbad, hvordan hun roste hans beslutning om at rejse derhen næste sommer, og hvordan han så meget raskere ud og var meget livligere end sidste gang hun så ham.

Jeg havde imidlertid gjort pastorinden min opvartning. Den gamle blev helt oprømt, og da jeg ikke kunne lade være at rose de smukke valnøddetræer, som gav os så herlig skygge,

begyndte han, omend med en del besvær, at fortælle deres historie.

"Hvem der har plantet det gamle, ved vi ikke," sagde han. "Nogle mener *en* præst, andre en anden. Men det yngre derhenne er lige så gammelt som min kone, halvtredsindstyve år til oktober. Hendes fader plantede det en morgen, og hun blev født samme aften. Han var min forgænger i embedet, og det er ikke til at sige, hvor meget han holdt af det træ, og jeg holder ikke mindre af det. Min kone sad under det på en bjælke og strikkede, da jeg for første gang for 27 år siden kom hér i gården som fattig student."

Lotte spurgte efter hans datter. Der blev svaret, at hun var ude hos folkene på engen med hr. Schmidt, og den gamle fortsatte sin fortælling: At hans forgænger og også hans datter var kommet til at holde af ham, og at han først var blevet hans kapellan og senere hans efterfølger. Historien var langt fra færdig, da den unge præstefrøken kom gående gennem haven med førnævnte hr. Schmidt. Hun bød Lotte hjerteligt velkommen, og jeg må tilstå, at jeg fandt hende ikke ilde. En frisk, høj brunette, som sagtens kunne slå den korte tid på landet ihjel for én. Hendes tilbeder (for det kunne man straks se, at hr. Schmidt var) en pæn, stilfærdig mand, som ikke ville tage del i vor samtale, skønt Lotte stadig forsøgte at drage ham ind i den. Hvad der gjorde mig mest ondt var, at jeg af hans udtryk syntes, jeg kunne se, at det mere var egensindighed og ondt lune end indskrænkethed, der hindrede ham i at meddele sig. Det skulle senere kun vise sig alt for tydeligt. For da Friederike på en spadseretur gik sammen med Lotte og tilfældigvis også med mig, formørkedes hans ansigt, som i

forvejen var af dunkel lød, så øjensynligt, at det var på høje tid, Lotte rykkede mig i ærmet og forklarede mig, at jeg havde været for galant mod Friederike. Nu er der ikke noget, der ærgrer mig mere, end når mennesker plager hinanden, især når unge mennesker i livets vår, hvor de kan nyde alle glæder i fulde drag, ødelægger det par gode dage for hinanden med dumheder og først for sent indser, hvor dumt de har spildt den tid, der aldrig kommer tilbage. Det pinte mig, og da vi henimod aften vendte tilbage til præstegården og sad og spiste tykmælk, og talen faldt på verdens glæder og sorger, kunne jeg ikke lade være at optage tråden og tale rigtigt fra leveren mod dårligt humør.

"Vi mennesker," begyndte jeg, "beklager os så ofte over, at der kun er så få gode dage mod så mange dårlige, og efter min mening i reglen med urette. Hvis vi altid var rede til at nyde det gode, som Gud bereder os hver dag, ville vi også have kraft nok til at bære det onde, når det kommer." – "Men vi er ikke herrer over vort eget humør," svarede præstekonen. "Hvor meget afhænger ikke af det legemlige? Når man ikke har det godt, finder man intet tilpas." – Jeg indrømmede det. "Lad os så betragte det som en sygdom og spørge, om der ikke findes noget middel imod det." – "Ja, det er vist rigtigt," sagde Lotte, "jeg tror i alt fald, at meget kommer an på os selv. Det ved jeg fra mig selv. Når noget går mig imod og vil gøre mig ked af det, springer jeg op og synger og danser haven et par gange op og ned, og så er alt forbi med det samme." – "Det er netop det, jeg ville sige," fortsatte jeg: "Det er akkurat med det dårlige humør som med dovenskaben; for det er en slags dovenskab. Vor natur har megen tilbøjelighed til det, men når vi blot får taget os sammen, går vort arbejde rask fra hånden, og vi finder sand

fornøjelse i vor virksomhed." – Friederike hørte meget opmærksomt efter. Den unge mand kom med den indvending, at man ikke var herre over sig selv og aller mindst kunne beherske sine stemninger. – "Hér er tale om en ubehagelig stemning," svarede jeg, "som alle dog gerne vil være fri for, og ingen kan vide, hvor langt hans kræfter rækker, før han har prøvet dem. Den, som er syg, vil sikkert rådspørge alle læger, resignere på alle punkter, tage den bitreste medicin for at opnå den sundhed, han ønsker." – Jeg lagde mærke til, at den brave gamle mand anstrengte sin hørelse for at kunne tage del i vor samtale. Jeg talte højere og henvendte mig til ham. – "Man prædiker mod så mange laster," sagde jeg, "men jeg har endnu ikke hørt, at man har kæmpet imod det onde lune fra prædikestolen Note 6)." – "Det må præsterne i byerne gøre," sagde han; "bønderne kender intet til dårligt humør. Men undertiden kunne det såmænd ikke skade," mente han; "det kunne altid være en lektion for hans kone og så for hr. herredsfogeden." – Selskabet lo, og han lo hjerteligt med, til han fik et hosteanfald, der en tid lang afbrød vor samtale. Derpå tog den unge mand igen ordet. – "De kaldte dårligt humør en last; jeg synes, at det er overdrevent." – "Aldeles ikke," svarede jeg, "når det, hvorved man skader sig selv og andre, fortjener et sådant navn. Er det ikke nok, at vi ikke kan gøre hinanden lykkelige? Skal vi også unddrage hinanden den fornøjelse, som hver enkelt ofte kan skaffe sig selv? Nævn mig et menneske, der er i slet lune, og som alligevel er så hensynsfuld at skjule det, at bære det alene uden at ødelægge glæden omkring sig! Er det ikke snarere en indre misstemning over vor egen uværdighed, en utilfredshed med os selv, der altid er forbundet med en vis misundelse, som drives

frem af tåbelig forfængelighed? Vi ser lykkelige mennesker, som er lykkelige uden vor hjælp, og det kan vi ikke finde os i." Lotte smilede til mig, da hun så den bevægelse, hvormed jeg talte, og en tåre i Friederikes øjne ansporede mig til at blive ved. – "Ve dem," sagde jeg, "som benytter sig af den magt, de har over et hjerte, til at berøve det de uskyldige glæder, der spirer frem hos det selv! Alle gaver og alle tjenester i verden kan ikke erstatte et øjebliks indre glæde, som vedkommende tyrans misundelse og uelskværdighed har forbitret os."

Mit hjerte svulmede i dette øjeblik. Jeg mindedes så meget forbigangent, og jeg fik tårer i øjnene.

"Hvis man blot dagligt sagde til sig selv," udbrød jeg: "Du kan intet andet gøre overfor dine venner end at lade dem have deres glæder i fred og forøge deres lykke ved at nyde den med dem. Formår du at give dem en dråbe lindring, hvis de nages i deres sjæls dybde af en ængstende lidenskab eller er ude af sig selv af sorg? Og når den sidste, angstfulde sygdom hjemsøger den skabning, som du pinte i dens blomstringstid, og hun nu ligger der så sørgelig udmattet, med det udtryksløse øje vendt mod himlen, mens dødens sved perler på den blege pande, og du står ved lejet som en fordømt med den dybe følelse, at du med alle dine evner intet formår, mens angsten knuger dig, og du ville ofre alt for at give den døende en smule lindring, en gnist af mod!"

Mindet om en sådan scene, som jeg havde oplevet, betog mig ved disse ord med hele sin styrke. Jeg holdt lommetørklædet for øjnene og forlod selskabet. Først Lottes stemme, da hun råbte til mig, at vi nu skulle gå, bragte mig til mig selv igen. Hvor hun skændte på mig på hjemvejen over, at jeg gik for ivrigt op i alt –

det ville blive min ulykke – at jeg skulle skåne mig! Å, den engel! For din skyld må jeg leve!

Den 6. juli.

Hun er stadig hos sin døende veninde og er stadig den samme, stadig det imødekommende, venlige væsen, som lindrer smerter og skaber lykke, hvor hun blot ser hen.

Hun gik tur i går aftes med Marianne og lille Amalie. Jeg vidste det og mødte dem, og vi gik sammen. Efter en tur på halvanden time kom vi tilbage til byen til brønden, der er mig så kær og nu tusind gange kærere. Lotte satte sig på murværket, vi stod foran hende. Jeg så mig om, og den tid, da mit hjerte var så ene, stod atter tydeligt for mig. – "Kære brønd," sagde jeg, "siden da har jeg ikke hvilet i din kølighed; når jeg ilede forbi, har jeg ofte ikke engang skænket dig et blik." – Jeg så ned og bemærkede, at Amalie skyndte sig op med et glas vand. Jeg så på Lotte og følte alt det, jeg ejer i hende. Imidlertid kom Amalie med glasset. Marianne ville tage det: "Nej!" råbte barnet med det sødeste udtryk, "nej Lotte, du skal drikke først!" – Jeg blev så bevæget over den inderlighed og kærlighed, hvormed hun råbte dette, at jeg ikke kunne give min følelse luft på anden måde end ved at løfte barnet op fra jorden og kysse det hjerteligt, men det begyndte straks at skrige og græde. – "Der bar De Dem galt ad," sagde Lotte. – Jeg blev helt forlegen. – "Kom, Amalie," vedblev hun, idet hun tog hende ved hånden og gik med hende ned ad trinene, "vask dig ved den friske kilde, skynd dig, så gør det ikke noget." – Der stod jeg så og så, med hvilken iver den lille gned sine kinder med de små, våde hænder i den faste tro, at al urenhed blev aftvættet i denne vidunderkilde, og at den skam at

få et ækelt skæg var afværget, til Lotte sagde: "Nu er det nok!" mens barnet blev ved at vaske sig, som om det ikke kunne gøres grundigt nok – jeg forsikrer dig, Wilhelm, aldrig har jeg overværet en dåbshandling med større ærbødighed! Og da Lotte kom op, havde jeg gerne kastet mig ned for hende som for en profet, der har bortmanet et folks brøde.

Om aftenen kunne jeg i min inderlige glæde ikke lade være med at fortælle hændelsen til en mand, som jeg mente ejede hjerte, da han har forstand. Men jeg kom galt afsted! Han sagde, at Lotte havde båret sig meget forkert ad. Man skulle ikke bilde børn noget ind. Det gav anledning til utallige vildfarelser og dum overtro, som man i tide måtte beskytte børnene imod. Nu huskede jeg med ét, at den mand havde haft barnedåb for otte dage siden. Derfor lod jeg det passere, men i mit hjerte blev jeg den gamle sandhed tro: Vi skal handle overfor børnene, som Gud handler med os; han gør os lykkeligst, når han lader os tumle gennem livet i en lykkelig illusion.

Den 8. juli.

Hvor er jeg dog et barn! Hvor begærlig efter blot et eneste blik. Hvor er jeg dog et barn. –

Vi var taget ud til Wahlheim. Damerne kørte, og på vejen troede jeg at læse i Lottes sorte øjne – – jeg er en dåre, tilgiv mig, men du skulle se disse øjne! Jeg vil fatte mig i korthed (for jeg kan næppe holde øjnene åbne for søvnighed), altså damerne steg til vogns. Rundt om vognen stod den unge W..., Selstadt, Audran og jeg. Gennem kalechen blev der spøget med herrerne, der var yderst livlige og muntre. Jeg søgte Lottes blik. Ak! Det

vandrede fra den ene til den anden! Men på mig, mig, mig, som stod dér, kun opfyldt af hende, faldt det ikke. – Jeg sagde hende tusind gange farvel i mit hjerte! Og hun så mig ikke! Vognen kørte forbi, og jeg fik tårer i øjnene. Jeg så efter den, jeg så Lottes hattepynt, da hun lænede sig ud af kalechen og vendte sig for at se efter – Ak! Mon efter mig? Kære ven! I denne uvished svæver jeg. Min trøst er: Måske var det mig, hun så efter! Måske! – God nat! Hvor er jeg dog et barn!

Den 10. juli.

Du skulle se, hvor tåbeligt jeg bærer mig ad, når der bliver talt om hende i et selskab. Når man så oven i købet spørger mig, hvordan jeg synes om hende. Synes om! Jeg hader det ord som pesten. Hvordan mon det menneske må være indrettet, som blot synes om Lotte, som ikke tænker og føler udelukkende for hende. Synes om! Der var nylig en, der spurgte mig, hvordan jeg syntes om *Ossian* [Note 7)].

Den 11. juni.

Fru M... er meget syg. Jeg beder for hendes liv, fordi jeg deler Lottes følelser. Jeg ser hende sjældent hos min veninde, og i dag har hun fortalt mig en mærkelig begivenhed.

Gamle M... er en påholdende, fedtet gnier, der har plaget sin kone grundigt hele livet igennem med sit gnieri. Men hun har alligevel altid forstået at klare sig. For få dage siden, da lægen havde erklæret hendes tilstand for håbløs, sendte hun bud efter sin mand (Lotte var til stede), og talte således til ham: "Jeg må tilstå dig noget, som efter min død kunne volde forvirring og

ærgrelse. Jeg har altid ført husholdningen så ordentligt og sparsommeligt som muligt. Men du må tilgive mig, at jeg har bedraget dig i disse tredive år. I begyndelsen af vort ægteskab bestemte du et ringe beløb til at bestride udgifterne til maden og den øvrige husholdning. Da vort hjem blev større, og vore indtægter voksede, kunne du ikke bekvemme dig til at give et forholdsmæssigt tillæg til mine ugepenge. Du husker nok, at i den tid, de var størst, ville du have, at jeg skulle klare mig med syv gylden om ugen. Jeg tog dem uden indvendinger, og hvad jeg ellers skulle bruge, tog jeg hver uge af pengekassen, da ingen ville tro, at konen i huset stjal af kassen. Jeg har aldrig ødslet og ville trøstigt være gået ind i evigheden, selv om jeg ikke havde aflagt denne tilståelse, hvis det ikke kunne træffe, at den, som skal føre huset efter mig, ikke forstod at komme igennem med pengene, og du jo så hele tiden kunne påstå, at det kunne din første kone."

Jeg talte med Lotte om, hvor utroligt blindt mennesket er, så at det overhovedet ikke falder én ind, at der stikker noget bagved, når man får syv gylden til at slå til, hvor man let kan regne ud, at udgifterne må beløbe sig til det dobbelte. Men jeg har selv kendt folk, som uden forundring ville have troet, at profetens uudtømmelige oliekrukke fandtes hos dem.

Den 13. juli.

Nej! Jeg tager ikke fejl! I hendes sorte øjne læser jeg sand deltagelse for mig og min skæbne! Ja, jeg føler det, og jeg vover at tro mit hjertes tilsagn – at hun – å, tør jeg, kan jeg udtale al Himlens fylde i de ord? – at hun elsker mig!

Elsker mig! Hvor værdifuld bliver jeg ikke i mine egne øjne – jeg tør vel nok betro det til dig, for du forstår sådan noget – hvor synes jeg ikke, at jeg må tilbede mig selv, siden hun elsker mig.

Er det overmod eller den rigtige opfattelse af forholdene? Jeg kender ikke den mand, som jeg frygter som medbejler til Lottes gunst: og alligevel – når hun taler om sin forlovede med så megen varme og kærlighed, synes jeg, at det er, ligesom jeg havde mistet al min ære og min værdighed og havde måttet aflevere min kårde.

Den 16. juli.

Å, hvor det syder igennem mig, når min finger uforvarende kommer til at røre ved hendes, når vore fødder mødes under bordet! Jeg trækker mig tilbage, som om jeg havde brændt mig, men en hemmelig kraft tiltrækker mig atter – det svimler for mig. Ak! Hendes uskyldige og rene sjæl aner ikke, hvor meget disse små fortroligheder piner mig. Når hun tilmed i samtalens løb lægger sin hånd på min og revet med af ordskiftet rykker nærmere hen til mig, så at hendes munds himmelske ånde kan nå mine læber – da tror jeg, at jeg skal segne til jorden som ramt af lynet. Og Wilhelm! Hvis jeg nogensinde overfor denne himmelske tillid vover – ja, du forstår mig. Nej! Så fordærvet er mit hjerte ikke. Men svagt, såre svagt! Og er det ikke skæbnesvangert nok?

Hun er mig hellig. Alt begær forsvinder, når hun er til stede. Jeg ved aldrig, hvordan det er fat med mig, når jeg er hos hende; det er, som om sjælen fo'r rundt i alle mine nerver.

Hun kan en melodi, som hun spiller på klaveret med en engels kraft, så enkel og åndfuld! Det er hendes yndlingssang, og al min kval, forvirring og grublen svinder bort, blot hun anslår den første tone.

Intet ord i de gamle sagn om musikkens trolddomsmagt synes mig urimeligt. Hvilket indtryk gør ikke den jævne sang på mig! Og hvor forstår hun ikke at komme med den i det rette øjeblik, ofte, når jeg havde mest lyst til at skyde mig en kugle for panden! Forvirringen og mørket i min sjæl spredes, og jeg ånder atter frit.

Den 18. juli.

Wilhelm! Hvad er hele verden værd uden kærlighed? Som en *laterna magica* uden lys! Så snart du har anbragt lampen, viser de mest brogede billeder sig på den hvide væg. Og selv om det ikke var andet end dette, andet end flygtige fantomer, er det dog altid en fornøjelse for os, når vi som børn står foran det og jubler over disse vidunderlige fremtoninger.

I dag kunne jeg ikke komme til Lotte. Et selskab, som jeg ikke kunne blive fra, hindrede mig. Hvad skulle jeg gøre? Jeg sendte min tjener derud for dog at have et menneske om mig, som havde været i hendes nærhed i dag. Hvor utålmodigt ventede jeg ikke på ham, hvor glad var jeg ikke, da han kom tilbage! Jeg havde gerne taget ham om halsen og kysset ham, hvis jeg ikke havde skammet mig for det.

Man fortæller om den bononiske sten, at den indsuger solens stråler, hvis man lægger den i solen, og så lyser en tid om natten. Således gik det mig med min tjener. Følelsen af, at hendes øjne havde hvilet på hans ansigt, hans kinder, hans

kjoleknapper og frakkekrave, gjorde alt dette så helligt og dyrebart for mig. I det øjeblik havde jeg ikke ladet fyren gå for tusind daler. Jeg befandt mig så godt i hans nærværelse.

For Guds skyld, du må ikke le ad det! Kan man kalde det blændværk, Wilhelm, når vi befinder os vel ved det?

Den 19. juli.

Jeg skal se hende, råber jeg hver morgen, når jeg vågner og glad ser op mod den dejlige sol. Jeg skal se hende! Så ønsker jeg intet mere hele dagen. Alt, alt bliver til intet overfor denne forhåbning.

Den 20. juli.

Jeg kan endnu ikke gå ind på eders idé at rejse med gesandten til ***. Jeg holder ikke af at underordne mig, og vi ved alle, at manden oven i købet er en ubehagelig person. Du siger, at min moder gerne ville se mig anbragt i en virksomhed. Det har fået mig til at le. Er jeg da ikke også virksom her? Og er det i grunden ikke ligegyldigt, om jeg tæller ærter eller gryn? Alt i verden går kun ud på småtterier, og det menneske, som uden egen lidenskab eller trang kæmper for andres skyld om penge, ære eller lignende, er altid en dåre.

Den 24. juli.

Da jeg ved, det er dig så meget om at gøre, at jeg ikke forsømmer min tegning, havde jeg mere lyst til at springe det over end at fortælle dig, at jeg hidtil kun har fået lidt gjort.

Aldrig før har jeg været så lykkelig, aldrig har min naturfølelse været mere ægte og inderligere, selv overfor stene og strå; og dog – jeg ved ikke, hvordan jeg skal udtrykke mig – min fremstillingsevne er så svag, alt svømmer og svajer sådan for mig, at jeg ikke kan fastholde noget omrids. Men jeg tror, at jeg ville kunne frembringe noget, hvis jeg havde ler eller voks. Ja, jeg vil virkelig arbejde i ler, hvis dette skal vare længere, og ælte det, om der så kun skal komme klatkager ud af det!

Tre gange har jeg begyndt på et portræt af Lotte, og tre gange har jeg prostitueret mig. Det ærgrer mig så meget mere, som jeg for nogen tid siden virkelig kunne træffe en lighed. Senere lavede jeg så en silhuet af hende, og den må jeg lade mig nøje med.

Den 26. juli.

Ja, kære Lotte, jeg vil besørge og ordne alt. Giv mig kun flere ærinder, så ofte De vil. Jeg beder Dem blot om et: Strø ikke sand på de billetter, De sender mig! I dag førte jeg den hurtigt til mine læber, og så knasede det i tænderne.

Den 26. juli.

Jeg har allerede flere gange besluttet ikke at besøge hende så ofte. Ja, når jeg bare kunne holde det! Hver dag bukker jeg under for fristelsen, men lover højt og helligt mig selv: I morgen vil du blive borte. Og når så næste dag kommer, finder jeg igen en ganske tvingende grund, og inden jeg har fået set mig om, er jeg igen hos hende. Enten har hun sagt om aftenen: "De kommer da vel i morgen!" Hvem kunne så blive borte? Eller hun giver mig et ærinde, og jeg synes så, at det er mest passende, jeg selv bringer hende svaret, eller også er vejret så herligt – jeg går ud til Wahlheim, og når jeg omsider er der, er der kun en halv mil over til hende! Jeg er kommet hendes atmosfære for nær – og vips! – så er jeg der. Min bedstemoder fortalte mig et eventyr om magnetbjerget: De skibe, der kom for nær til det, mistede på en gang alt deres jern, naglerne fløj hen til bjerget, og de ulykkelige strandede mellem de sammenstyrtende planker.

Den 30. juli.

Albert er kommet, og jeg vil rejse. – Selv om han var det bedste og ædleste menneske, som jeg ville erkende for min overmand i enhver henseende, kunne jeg dog ikke holde ud at se ham for mig i besiddelse af så mange dyder. – Besiddelse! – Lad det være nok, Wilhelm, brudgommen er kommet. En brav elskværdig mand, som man kun kan holde af. Heldigvis var jeg ikke til stede ved modtagelsen! Det ville have sønderrevet mit hjerte. Han er tillige så taktfuld og har endnu ikke kysset Lotte en eneste gang i min nærværelse. Gud lønne ham for det! Jeg må holde af ham på grund af den ærbødighed, han nærer for hende. Han er venlig imod mig, men jeg har en anelse om, at det snarere er Lottes værk end hans egen følelse. Thi på det punkt er kvinderne snedige, og de har ret: Når de kan holde to tilbedere i god forståelse med hinanden, er fordelen altid på deres side, så sjældent det end hænder.

Jeg kan imidlertid ikke lade være at agte Albert. Hans rolige ydre står i stærk modsætning til min urolige karakter, som jeg ikke kan skjule. Han har megen følelse og forstår, hvilken skat han ejer i Lotte. Han synes sjældent at være i slet lune, og du ved, at det er den synd, jeg hader mest af alle hos menneskene.

Han anser mig for en forstandig mand, og min hengivenhed for Lotte, den varme glæde, jeg føler ved alt, hvad hun foretager sig, styrker hans besidderglæde, og han elsker hende kun så meget desto højere. Hvorvidt han måske ofte piner hende med smålig skinsyge, skal jeg lade være usagt; i alt fald ville jeg i hans sted ikke føle mig fuldstændig tryg for denne djævel.

Lad det nu være, hvad det vil – min glæde over at være hos Lotte er forbi. Skal jeg kalde det dårskab eller forblindelse? – Et navn kan være ligegyldigt. Fortæl det, som det er!

Jeg vidste alt, hvad jeg nu ved, før Albert kom; jeg vidste, at jeg ikke havde ret til at gøre noget krav på hende og gjorde det heller ikke – det vil sige, for så vidt det overhovedet er muligt at udelukke alt begær overfor så megen yndighed – og nu er jeg tåbe ved at tabe både næse og mund af forbavselse over, at han virkelig kommer og tager pigen fra mig.

Jeg bider tænderne sammen og spotter over min ulykke og spotter dobbelt og tredobbelt over dem, der ville sige, at jeg burde resignere, da det jo nu engang ikke kan være anderledes. – Bliv mig fra livet med de pedanter! Jeg løber rundt i skovene, og når jeg kommer hen til Lotte, og Albert så sidder ved hendes side i lysthuset i den lille have, og jeg ikke kan holde det ud længere, bliver jeg ustadig overgiven og indlader mig på tåbeligheder og dumt tøjeri. – "For Guds skyld!" sagde Lotte til mig i dag. "Jeg beder Dem, De må ikke komme med den slags scener som i går aftes! De er frygtelig, når De er så overstadig." – Mellem os sagt: Jeg holder øje med, når han er optaget. Vips! er jeg derude, og jeg er altid glad, når jeg finder hende alene.

Den 8. august.

Jeg beder dig tro, kære Wilhelm, at jeg ikke sigtede til dig, når jeg kaldte de mennesker utålelige, der fordrer, at vi skal finde os tålmodigt i den uafvendelige skæbne. Jeg tænkte ærlig talt heller ikke, at du kunne dele den mening. Men du har i grunden ret. Tillad mig kun ét, kære ven! *Enten – eller* er sjældent det afgørende i denne verden. Følelserne og handlemåderne har så mangfoldige afskygninger, som der er nuancer mellem en ørnenæse og en braksnude.

Du vil derfor ikke tage mig det ilde op, når jeg giver dig ret i alle dine argumenter, men alligevel søger at smutte igennem dette *Enten-eller*.

Enten kan du gøre dig håb om Lotte, siger du, eller ikke. Godt! Så forsøg i første tilfælde at gennemføre det, at opnå opfyldelsen af dine ønsker. I det andet tilfælde, må du mande dig op og se at rive dig løs fra en ulykkelig følelse, som vil fortære al din kraft! – Kære ven! Det er rigtigt sagt og – snart sagt.

Kan du forlange af en stakkel, hvis liv efterhånden hentæres af en snigende sygdom, at han skal støde sig en dolk i hjertet og gøre ende på sine jordiske lidelser? Røver den sygdom, som fortærer hans kræfter, ham ikke også modet til at befri sig for den?

Du kunne ganske vist svare mig med en nærliggende sammenligning. Hvem ville ikke hellere lade sin arm sætte af end sætte sit liv på spil ved fej tøven? – Jeg kan ikke svare dig, men lad os ikke kævles i lignelser. Kort sagt – ja, Wilhelm, ofte blusser således et øjeblik modet op i mig til at ryste det hele af

mig, men så – – ja, blot jeg vidste, hvorhen jeg skulle rejse, så rejste jeg vel.

Samme aften

Min dagbog, som jeg i nogen tid har forsømt, kom mig i hænde i dag, og jeg er forbavset over, hvor bevidst jeg skridt for skridt har indladt mig på alt dette, hvor klart jeg altid har set på min tilstand og dog båret mig ad som et barn, hvor klar min opfattelse endnu er, og endnu er der ingen udsigt til bedring.

Den 10. august.

Jeg kunne føre det bedste, lykkeligste liv, hvis jeg ikke var en tåbe. Så skønne betingelser for en menneskesjæls glæde, som de, jeg nu lever under, støder kun sjældent sammen. Hvor rigtigt er det ikke, at lykken udelukkende skabes af vort hjerte!

At blive optaget som medlem af den elskeligste familie, blive elsket af de gamle som en søn og af de små som en fader og af Lotte! Og så den brave Albert, der ikke forstyrrer min lykke ved lunefuld uhøflighed, der omfatter mig med inderligt venskab; som jeg efter Lotte er kærest på jorden!

Wilhelm! Det er en glæde at høre os tale om Lotte, mens vi spadserer sammen. Der har ikke eksisteret noget mere latterligt i verden end dette forhold, og dog får jeg ofte tårer i øjnene ved det.

Når han fortæller mig om hendes retskafne moder, hvordan hun på dødslejet havde betroet huset og børnene til Lotte og anbefalet Lotte til ham; hvorledes en helt anden ånd besjælede Lotte siden da, hvorledes hun i den alvorlige omsorg for

husholdningen var blevet en sand moder, hvorledes intet øjeblik på dagen gik uden kærlighedsgerninger og arbejde, men at hendes munterhed og lyse sind alligevel ikke havde forladt hende – da går jeg ved hans side og plukker blomster ved vejkanten, binder dem omhyggeligt sammen til en buket og – kaster dem i strømmen, der flyder forbi, og ser hvordan de stille glider bort med den. Jeg ved ikke, om jeg har skrevet til dig, at Albert skal blive hér, og fra hoffet, hvor han er meget velanskrevet, får et embede med en pæn indtægt. Med hensyn til orden og energi i forretninger har jeg sjældent truffet hans lige.

Den 12. august.

Albert er sikkert det bedste menneske under solen. Jeg har i går haft en mærkelig oplevelse med ham.

Jeg kom for at sige farvel til ham. For jeg havde fået lyst til at ride ud i bjergene, hvorfra jeg nu netop skriver til dig, og da jeg gik op og ned i hans værelse, faldt mit blik på hans pistoler. "Lån mig de pistoler til min rejse," sagde jeg. "Med fornøjelse," svarede han, "men du må selv have den ulejlighed at lade dem. Hos mig hænger de kun til pynt." Jeg tog den ene ned, og han fortsatte: "Siden jeg trods al forsigtighed kom så galt afsted, vil jeg ikke have mere med det stads at gøre." Jeg blev nysgerrig efter at høre, hvad der var hændt. "Jeg opholdt mig omtrent et fjerdingår på landet hos en ven," sagde han. "Jeg havde et par uladte pistoler hos mig og sov altid trygt. En gang en regnfuld eftermiddag, da jeg ikke havde noget at tage mig for, ved jeg ikke, hvordan det faldt mig ind: Vi kan blive overfaldet, vi kan få brug for pistolerne og kan – du ved jo, hvordan det går i et

sådant tilfælde. Jeg gav tjeneren dem, for at han skulle pudse og lade dem. Han fjasede med pigen og ville gøre hende bange, og pistolen går, Gud må vide hvordan, af, mens ladestokken endnu sad i løbet, og skyder den ind i hendes højre hånd og knuser hendes tommelfinger. Der blev en jammer, og jeg måtte oven i købet betale doktoren, og siden da lader jeg altid våbnene hænge uladte. Kæreste ven! Hvad forslår forsigtighed? Faren kan man aldrig forudse! På den anden side –"

"Nu ved du, at jeg holder meget af ham, når jeg lige undtager hans 'på den anden side!' For det forstår sig jo af sig selv, at der ingen regel er uden undtagelser. Men så redelig er han: Når han mener at have sagt noget overilet, almindeligt eller halvsandt, hører han ikke op med at begrænse, modificere, lægge til og trække fra, så der til sidst slet intet mere bliver tilbage. Og ved denne anledning kom han meget vidt i teksten. Til sidst hørte jeg slet ikke mere på ham, men henfaldt i grublerier, og med en pludselig bevægelse trykkede jeg pistolmundingen mod panden over det højre øje. 'Fy!' sagde Albert og tog pistolen fra mig, 'hvad skal det til?' 'Den er ikke ladt,' sagde jeg. 'Ja men hvad skal det alligevel til?' vedblev han ærgerlig. 'Jeg kan ikke begribe, hvordan et menneske kan være så tåbeligt at skyde sig. Den blotte tanke er mig modbydelig.'"

"Hvorfor skal I gode folk," råbte jeg, "når I taler om en sag, straks sige: det er dumt, det er klogt, det er ondt! Hvad har det i virkeligheden at sige? Har I derfor udforsket en handlings inderste beskaffenhed? Kan I med bestemthed fremstille grundene til, at den skete, hvorfor den måtte ske? Hvis I kunne det, ville I ikke være så hastige i eders domme."

"Du vil dog indrømme mig," sagde Albert, "at visse handlinger er og bliver lastefulde, hvad så bevæggrunden end måtte være."

Jeg trak på skuldrene og indrømmede ham det. "Men, kære ven," fortsatte jeg, "også hér findes dog nogle undtagelser. Det er sandt, at tyveri er en last. Men den mand, der går ud på rov for at frelse sig og sine for den truende hungersnød, fortjener han medlidenhed eller straf? Hvem kaster den første sten på den ægtemand, som i retfærdig harme dræber sin utro hustru og hendes lumpne forfører? Mod den pige, der i en salig stund ikke kan stå imod, men hengiver sig til elskovens glæder? Selv vore lovparagraffer, disse koldblodede pedanter, lader sig røre og undlader at straffe."

"Det er noget ganske andet," sagde Albert, "for et menneske, som er fuldstændig revet med af sine lidenskaber, mister al besindelse, må betragtes som drukken, som vanvittig."

"Å, I kloge herrer!" råbte jeg smilende. "Lidenskab, drukkenskab, vanvid! I står så roligt, så udeltagende, I brave moralister! I dadler den drukne, afskyr den vanvittige, går forbi som en levit og takker Gud ligesom farisæeren, fordi han ikke har skabt eder som en af hine. Jeg har mere end en gang været drukken, mine lidenskaber på vanviddets rand, men jeg fortryder ingen af delene; for derved har jeg lært at forstå, hvorfor man altid har udskreget alle betydelige mennesker, som præsenterede noget stort, noget tilsyneladende umuligt, som drukne og vanvittige.

Men også i hverdagslivet er det utåleligt at høre råbt ved enhver blot nogenlunde fri, ædel og uventet dåd: Han er

drukken, han er gal! Skam eder, I nøgterne væsner, I vise mænd!"

"Dér har vi nu igen en af dine besynderlige idéer," sagde Albert. "Du overdriver alt og har i al fald uret hér, når du sammenligner selvmord, som talen nu er om, med fortjenstfulde handlinger, mens man dog virkelig kun kan anse det for svaghed. For det er lettere at dø end standhaftigt at udholde et kvalfuldt liv."

Jeg var ved at afbryde ham. For intet argument bringer mig således ud af fatning, som når man kommer med en triviel, fortærsket almindelighed, mens jeg taler ud af mit fulde hjerte. Men jeg tog mig dog sammen, fordi jeg dog allerede ofte havde hørt dette og ofte ærgret mig over det, og svarede ham med nogen iver: "Det kalder du svaghed? Jeg beder dig, lad ikke skinnet bedrage dig. Tør du kalde et folk, som stønner under en tyrans utålelig åg, svagt, når det endelig rejser sig og sprænger sine lænker? Et menneske, som ser sit hus stå i flammer og i angst føler alle sine kræfter spændt til det yderste og med lethed bærer byrder bort, som han ellers ikke ville kunne rokke af stedet, eller en, der i raseri over en fornærmelse binder an med seks og gør det af med dem, kan de kaldes svage? Og når anspændelse er styrke, kære ven, hvorfor skal overanspændelse så være det modsatte?"

Albert så på mig og sagde: "Bliv ikke vred, men de eksempler, du fremfører, synes jeg slet ikke hører herhen."

"Det er muligt," sagde jeg. "Man har allerede ofte bebrejdet mig, at min måde at sammenstille ting på ofte grænser til vrøvl. Men lad os prøve, om vi ikke på en anden måde kan forestille os, hvordan det menneske må være til mode, som beslutter sig til at

frigøre sig for livets ellers så behagelige byrde. For vi har kun lov til at tale alvorligt om en sag, når vi føler med den.

Den menneskelige natur har sin begrænsning," fortsatte jeg. "Kun til en vis grad kan den tåle glæde, lidelse og smerte, men går til grunde, når denne overskrides. Her er altså ikke spørgsmål, om man er svag eller stærk, men om man kan udholde sit mål af lidelser, enten det nu er åndeligt eller legemligt. Jeg finder det lige så mærkeligt at sige: Det menneske, der berøver sig selv livet, er fejt, som det ville være utilbørligt at kalde den fej, der dør af en ondartet feber."

"Paradoksalt, højst paradoksalt!" udbrød Albert.

"Ikke så meget, som du tror," fortsatte jeg. "Du må indrømme mig, at vi kalder den sygdom dødelig, hvorved naturen angribes i den grad, at kræfterne dels fortæres, dels bliver sat ud af virksomhed, så at den ikke kan helbrede mere, ikke ved en heldig vending blive i stand til at genoprette livets sædvanlige kredsløb. Lad os nu, kære ven, overføre dette på det åndelige. Betragt mennesket i dets begrænsning, hvorledes indtryk virker på det, idéer sætter sig fast i dets bevidsthed, indtil endelig en voksende lidenskab berøver det al rolig dømmekraft og ødelægger det.

Forgæves vurderer det besindige, fornuftige menneske den ulykkeliges tilstand rigtigt, forgæves prøver han at opmuntre ham! En sund, der står ved en sygs seng, kan lige så lidt indgyde den syge det mindste af sine kræfter."

Albert syntes, at jeg havde talt i al for stor almindelighed. Jeg mindede ham om en ung pige, som man for kort tid siden havde fundet død i vandet, og gentog hendes historie for ham.

Det var en god, ung pige, som var vokset op under snævre, huslige sysler med bestemt arbejde hver uge. Hun kendte ingen andre fornøjelser end at spadsere udenfor byen om søndagen med sine veninder i sin sammensparede stads, måske få sig en dans ved de store højtider og for resten mangen god stund tage ivrigt del i en snak med naboerne om en eller anden stridighed eller bagtalelse. Så føler hendes fyrige natur endelig en indre trang, som næres ved mændenes smigrerier, hun taber efterhånden smagen for sine tidligere glæder, til hun omsider træffer et menneske, til hvem en hidtil ukendt følelse drager hende uimodståeligt, til hvem hun nu sætter al sin lid, glemmer hele verden omkring sig, intet hører, intet ser, intet føler andet end ham, den eneste, kun længes efter *ham*, den eneste. Da hun ikke er fordærvet af en urolig forfængeligheds tomme fornøjelser, fører hendes attrå hende lige til målet: Hun vil være hans, i en evig forening vil hun møde al den lykke, som hun savner, nyde alle de glæder, hun har længtes efter. Gentagne løfter, som gør hende sikker i alle hendes forhåbninger, dristige kærtegn, som øger hendes attrå, omslutter hele hendes sjæl. Hun svæver i en uklar anelse, en forudfølelse af alle glæder, hun er spændt til det yderste. Hun breder endelig armene ud, for at favne alle sine ønsker – og hendes elskede forlader hende. – Stivnet, sanseløs står hun foran en afgrund. Alt er mørke omkring hende, ingen udsigt, ingen trøst, intet! For *han* har forladt hende, i hvem hun følte hele sin tilværelse. Hun ser ikke den vide verden, der ligger for hende, ikke alle de mange, der kunne erstatte hendes tab, hun føler sig alene, forladt af gud og mennesker – og blindt, drevet til fortvivlelse af sin forfærdelige

sjælenød styrter hun sig, for at ende alle sine lidelser, i dødens vide favn.

Ser du, Albert, således er mangfoldige menneskers historie. Og sig mig, er det ikke et sygdomstilfælde? Naturen kan ikke finde ud af denne labyrint af forvirrede og modstridende kræfter, og mennesket må dø.

Ve den, der roligt kan se til og sige: hvor tåbeligt har hun ikke båret sig ad! Hvis hun havde ventet og havde ladet tiden øve sin indflydelse, ville hendes fortvivlelse nok have lagt sig, og hun ville såmænd snart have fundet en anden at trøste sig med. – Det er akkurat, som om en ville sige: "Den tåbe dør af feber! Havde han ventet, til han var kommet til kræfter igen, og hans væsker var blevet bedre og uroen i hans blod havde lagt sig, ville alt være gået godt, og han ville leve den dag i dag!"

Albert, som heller ikke fandt denne sammenligning træffende, kom endnu med nogle indvendinger, blandt andet, at jeg kun havde talt om en enfoldig pige. Men hvorledes et forstandigt menneske, der ikke var så indskrænket, som bedre kunne bedømme forholdene, kunne undskyldes, det kunne han ikke forstå.

"Kære ven!" udbrød jeg. "Mennesker er mennesker, og den smule forstand, hver enkelt kan have, kommer aldeles ikke eller kun meget lidt i betragtning, når lidenskaberne raser, og mennesket føler sine evners afmagt. Man skulle snarere – men mere om det en anden gang," sagde jeg og tog min hat. Å, mit hjerte var for fuldt.

Vi skiltes uden at have forstået hinanden. Hvor vanskeligt forstår i det hele taget den ene den anden i denne verden.

Den 15. august.

Det er da sikkert, at intet i verden undtagen kærligheden gør mennesket uundværligt. Jeg mærker på Lotte, at hun nødigt vil af med mig, og børnene tror fuldt og fast, at jeg stadig vil komme igen i morgen.

I dag var jeg gået ud for at stemme Lottes klaver. Men jeg kunne ikke komme til det, for de små plagede mig for et eventyr, og Lotte sagde selv, at jeg skulle føje dem. Jeg skar aftensmad til dem, som de nu omtrent lige så gerne tager imod af mig som af Lotte, og fortalte dem så historien om prinsessen, der blev opvartet af hænder. Jeg forsikrer dig, jeg lærer meget ved det, og jeg er forbavset over det indtryk, det gør på dem. Når jeg ofte må finde på en pointe, som jeg glemmer en anden gang, siger de straks, at forrige gang var det anderledes, så at jeg nu øver mig på at recitere dem efter en snor i en syngende tone uden at forandre noget. Deraf har jeg lært, at en forfatter absolut må skade sin bog ved en anden, ændret udgave af sine fortællinger, selv om den digterisk set har vundet ved det. Det første indtryk finder os modtagelige, og mennesket er skabt således, at man kan få det til at tro på det mest eventyrlige, men det hænger også straks fast, og ve den, der atter vil udviske og tilintetgøre det.

Den 18. august.

Skulle det da være således, at det, som skaber menneskets lykke, på den anden side bliver kilden til dets ulykke?

Mit hjertes fulde, varme følelse for den levende natur, som overvældede mig med så megen fryd, som gjorde verden omkring mig til et paradis, bliver nu til en uudholdelig pine for mig, en plageånd, som forfølger mig allevegne. Når jeg forhen fra klipperne så ud over den frugtbare dal, over floden til højene og så alt spire og springe ud omkring mig, når jeg så bjergene fra foden til tinden dækkede med høje, frodige træer og alle dalene, som snoede sig i mangfoldige krumninger, ligge i skyggen af de herligste skove, og floden glide stille afsted mellem de hviskende rør og afspejle de dejlige aftenskyer, som gled over himlen for den milde aftenvind, når jeg hørte fuglene oplive skoven og så millioner af myg danse lystigt i solens sidste, røde stråler, mens dens sidste skælvende blik fik den summende bille til at forlade sit græsstrå, når det svirrede og vrimlede om mig, og jeg lagde mærke til jorden og mosset, som vrister sin næring ud af min hårde klippe, og gyvelen, som vokser ned ad den tørre sandbanke, da åbenbaredes naturens indre, glødende, hellige liv for mig: Hvor optog jeg det så ikke i mit varme hjerte, følte mig som en gud i den overstrømmende rigdom, og den uendelige verdens herlige skikkelser rørte sig i min sjæl og indgød alt liv. Uhyre bjerge omgav mig, afgrunde lå foran mig, og vandfald styrtede ned, floder strømmede bort for min fod, og skov og fjeld gav ekko. Og jeg så alle de uudgrundelige kræfter virke og arbejde sammen i jordens dyb. Og på jorden og under himlen vrimler skabningens mangfoldige slægter. Og så trykker menneskene sig sammen i deres hytter, slår sig til ro der og bilder sig ind, at de er den store verdens herrer! Stakkels dåre! Du ringeagter alt, fordi du selv er så ringe. –

Fra utilgængelige bjerge henover ørkenen, som ingen fod har betrådt til det ukendte oceans ende svæver den evige skabers ånd og glæder sig over hvert støvgran, der fornemmer ham og lever. – Ak! Den gang som så ofte før ønskede jeg at kunne flyve bort med tranen, der trak hen over mig, til det vældige havs bred og drikke den svulmende livsens fryd af uendelighedens skummende bæger og kun et øjeblik føle i mit brysts fattige evne en dråbe af det væsens salighed, som frembringer alt i sig og ved sig.

Broder! Kun erindringen om disse timer gør mig lykkelig. Selv den anstrengelse at kalde disse uudsigelige følelser tilbage og atter prøve at fremstille dem, hæver min sjæl op over sig selv og lader mig dobbelt føle angsten ved den tilstand, jeg nu befinder mig i.

Det er, som om der var trukket et forhæng bort fra min sjæl, og det uendelige livs skueplads har for mine øjne forvandlet sig til den evigt åbne gravs afgrund. Kan du sige: "*Dette er!*", da alt jo forgår, da alt ruller bort så hastigt som et uvejr og kun sjældent holder ud, til dets væsens hele kraft er opbrugt, men rives bort af strømmen, går under og knuses mod klipperne? Der er ikke et øjeblik, som ikke fortærer dig og dine, ikke et øjeblik, uden at du er og må være en ødelægger. Den uskyldigste spadseretur koster tusind stakkels orme livet, et fodtrin tilintetgør myrernes møjsommeligt opførte tuer og træder en hel lille verden ned i en ynkelig grav. Nej! Det er ikke de store, sjældne katastrofer i verden, disse stormfloder, som bortskyller jeres landsbyer, disse jordskælv, som opsluger jeres byer, der gør indtryk på mig. Mit hjerte undergraves af den fortærende kraft, der ligger gemt i selve universet, som intet har skabt uden at

ødelægge sin nabo eller sig selv. Og således tumler jeg angst afsted med himmel og jord og de skabende kræfter om mig. Jeg ser kun et altopslugende, evigt-gumlende uhyre.

Den 21. august.

Forgæves strækker jeg mine arme ud efter hende om morgenen, når jeg vågner op af tunge drømme; forgæves søger hende om natten i min seng, når en lykkelig, uskyldig drøm har fået mig til at tro, at jeg sad ved hendes side på engen og holdt hendes hånd og trykkede tusind kys på den. Når jeg da i halvsøvne fortumlet griber efter hende og vågner derved – ak! Da bryder en strøm af tårer frem fra mit forpinte hjerte, og jeg græder trøstesløs ved tanken om den mørke fremtid.

Den 22. august.

Det er fortvivlet, Wilhelm! Min arbejdsevne hæmmes af en urolig ladhed; jeg kan ikke være ledig, men kan heller ikke frembringe noget. Jeg har ingen indbildningskraft, ingen følelse for naturen, og bøger væmmes jeg ved. Når vi svigter os selv, svigter alt os. Jeg sværger dig til, ofte ønsker jeg, at jeg var daglejer, så at jeg kun havde ét formål med den kommende dag, én trang, ét håb, når jeg vågnede om morgenen. Ofte misunder jeg Albert, som jeg ser begravet i dokumenter til op over ørerne, og bilder mig ind, at jeg ville være lykkelig, hvis jeg var i hans sted. Allerede flere gange er det pludselig faldet mig ind, at jeg ville skrive til dig og ministeren og ansøge om stillingen ved gesandtskabet, som, efter hvad du sikkert mener, ikke vil blive nægtet mig. Det tror jeg selv. Ministeren har længe holdt af mig og har længe søgt at bevæge mig til at hellige mig et eller andet hverv, og en stund er tanken mig også tiltalende. Men når jeg senere hen tænker over det, og jeg kommer til at mindes fablen om hesten, der var misfornøjet med sin frihed og derfor lod saddel og tømme lægge på sig og så blev skamredet – ja, så ved jeg ikke, hvad jeg skal gøre. Og, kære ven, er måske ikke min længsel efter forandring i forholdene en indre, pinefuld utålmodighed, som vil forfølge mig overalt?

Den 28. august.

Det er sikkert og vist, at hvis min sygdom kunne helbredes, ville disse mennesker gøre det.

I dag er det min fødselsdag, og ganske tidligt om morgenen fik jeg en pakke fra Albert. Så snart jeg åbnede den, fik jeg øje på en af de blegrøde sløjfer, Lotte havde på, da jeg lærte hende at kende, og som jeg har bedt hende om flere gange senere. Det var to små bøger i duodez, Wetsteins lille udgave af Homer, som jeg ofte havde ønsket mig for ikke at slæbe Ernestis med på mine ture. Se således gætter de mine ønsker i forvejen, således udfinder de små venskabstjenester, der er tusind gange mere værd end de strålende gaver, hvorved giverens forfængelighed lader os føle vor ringhed. Jeg kysser denne sløjfe tusind gange, og med hvert åndedrag indsuger jeg mindet om de saligheder, hine få, lykkelige, uigenkaldelige dage fyldte mig med. Wilhelm! Således er det, og jeg knurrer ikke over det. Livets blomster er kun tågesyner! Hvor mange forsvinder ikke uden at efterlade sig spor. Hvor få sætter frugt, og hvor få af disse frugter modnes? Men alligevel er der nok af dem. Og dog – broder! Kan vi forsømme og forsmå de modne frugter og lade dem rådne uden at nyde dem?

Lev vel! Det er en herlig sommer. Ofte sidder jeg i frugttræerne i Lottes have med frugtplukkeren, en lang stang, og henter pærer ned fra toppen. Hun står nedenunder og tager imod dem, når jeg kaster dem ned.

Den 30. august.

Ulykkelige! Er du ikke en dåre? Bedrager du ikke dig selv? Hvad skal denne rasende, uendelige lidenskab til? Jeg har ingen bønner mere uden til hende, for min fantasi svæver kun hendes skikkelse, og alt i verden om mig ser jeg kun i forhold til hende. Og det skaffer mig så mange lykkelige timer – til jeg igen må rive mig løs fra hende. Ak, Wilhelm! Ofte er det mit eget hjerte, der driver mig til det.

Når jeg har siddet to-tre timer hos hende og glædet mig over hendes skikkelse, hendes væsen, det himmelske tonefald i hendes ord, og alle mine sanser lidt efter lidt spændes, når det bliver mørkt for mine øjne, når jeg knap kan høre, når min hals snøres sammen som under en morders greb, og mit hjerte banker voldsomt for at søge at skaffe den angstfulde sjæl luft, men kun opnår at øge forvirringen – så ved jeg ofte ikke, Wilhelm, om jeg endnu lever i denne verden. Og – hvis ikke stundom vemodet får overhånd, og Lotte tilstår mig den stakkels trøst at græde min kvide ud bøjet over hendes hånd – så må jeg bort, ud, og strejfer så langt omkring på markerne. At klatre op ad et stejlt bjerg er min glæde, at arbejde mig vej gennem en ufremkommelig skov, gennem hækkene, som sårer mig, gennem tjørnene, som river mig. Så får jeg det noget bedre. Noget! Og når jeg ofte synker om undervejs af træthed og tørst, ofte sætter mig på et kroget træ i den ensomme skov, i den dybe nat, mens fuldmånen står højt over mig, for blot at skaffe mine sårede fødder lidt lindring, og udmattet slumrer ind i dæmringen – å, Wilhelm, da ville en ensom celle,

hårskjorten og pigbæltet være husvalelse, som min sjæl smægter efter.

Farvel! Jeg ser ingen anden ende på denne ulykke end graven.

Den 3. september.

Jeg må bort! Jeg takker dig, Wilhelm, fordi du har gjort ende på min vaklen og fået mig til at tage en beslutning. Allerede i fjorten dage har jeg omgåedes med tanken om at forlade hende. Jeg må afsted. Hun er igen i byen hos en veninde. Og Albert – og – jeg må bort!

Den 10. september.

Det var en nat! Wilhelm! Nu kan jeg tåle alt. Jeg skal ikke se hende mere!

Å, at jeg ikke kan styrte mig om halsen på dig og med en strøm af tårer udtrykke alt for dig, min bedste ven, alle de følelser, som bestormer mit hjerte! Hér sidder jeg og snapper efter vejret, søger at berolige mig og venter på, at det skal blive morgen. Jeg har bestilt heste ved solopgang.

Ak, hun sover roligt og aner ikke, at hun aldrig skal se mig igen. Jeg har revet mig løs, har været stærk nok til i en samtale på to timer ikke at røbe, hvad jeg havde i sinde. Du gode Gud! Hvilken samtale!

Albert havde lovet mig at være med Lotte i haven straks efter aftensbordet. Jeg stod på terrassen under de høje kastanjetræer og så på solen, som jeg nu for sidste gang så gå ned over den yndige dal og den stille flod. Så ofte havde jeg stået med hende hér og betragtet det samme herlige skuespil, og nu! – Jeg gik op

og ned i alléen, som var mig så kær. Jeg havde så ofte følt mig fængslet hér af en lønlig sympati, førend jeg endnu havde lært Lotte at kende, og hvor glædede vi os ikke, da vi i begyndelsen af vort bekendtskab opdagede, hvor meget vi begge holdt af dette sted, som virkelig er et af de mest romantiske, jeg har set frembragt ved kunst.

Først har du den vide udsigt mellem kastanjetræerne – ak, nu husker jeg, jeg har nok allerede skrevet meget til dig om det, hvordan høje vægge af bøge til sidst indeslutter én, og at alléen ved et tilgrænsende buskads stadig bliver mørkere, til det hele ender i en lille, indelukket plads, hvorover al ensomhedens gysen svæver. Jeg husker endnu, hvor hemmelighedsfuldt jeg følte mig til mode, da jeg første gang kom derind ved middagstid. Jeg anede fjernt, hvilken skueplads den skulle blive for salighed og smerte.

Omtrent en halv time havde jeg lullet mig ind i de længselsfulde, søde tanker om afskeden, om gensynet, da jeg hørte hende komme op ad terrassen. Jeg løb hende i møde, bævende greb jeg hendes hånd og kyssede den. Vi var lige nået op, da månen hævede sig over den kratbevoksede høj. Vi talte om alt muligt og nærmede os, uden at tænke over det, det mørke lysthus. Lotte trådte ind og satte sig, Albert ved siden af, jeg også. Men min uro lod mig ikke blive siddende længe. Jeg rejste mig, trådte hen foran hende, satte mig igen. Det var en tilstand fuld af angst. Hun gjorde os opmærksom på, hvor smukt måneskinnet tog sig ud, som for enden af bøgetræerne oplyste hele terrassen for os. Et herligt syn, som greb os så meget mere, fordi tæt mørke indhyllede os rundt om. Vi tav, men noget efter begyndte hun: "Jeg går aldrig nogensinde ud at

spadsere i måneskin, uden at jeg kommer til at tænke på mine afdøde, uden at følelsen af døden og fremtiden kommer over mig. – Vi skal leve," fortsatte hun med en stemme, der bævede af den herligste følelse. "Men, Werther, skal vi mødes igen og kende hinanden? Hvad tror De? Hvad siger De?"

"Lotte," sagde jeg, idet jeg rakte hende hånden, og mine øjne fyldtes med tårer, "vi skal ses igen, her og hisset!"

Jeg kunne ikke sige mere.

Wilhelm! Hvorfor skulle hun netop spørge mig om det, nu, da mit hjerte var fuldt af angst for afskeden?

"Mon de elskede afdøde ved noget om os," fortsatte hun, "mon de føler, når vi er lykkelige, at vi mindes dem med inderlig kærlighed? Å, min moders skikkelse svæver bestandig om mig, når jeg en stille aften sidder blandt mine børn, og de er forsamlet om mig, som de var forsamlet om hende. Når jeg da længes og med tårer ser op mod himlen og ønsker, at hun kunne se herned et øjeblik, og se, at jeg holder det ord, som jeg gav hende i hendes dødsstund: At være en moder for hendes børn – med hvilken følelse udbryder jeg da ikke: Tilgiv mig, dyrebareste moder, hvis jeg ikke er for dem, hvad du var! Ak, jeg gør jo dog alt, hvad jeg kan. De får da både klæder og mad, og hvad mere er, de bliver plejet og elsket. Kunne du fra din himmel se vor endrægtighed, kære moder, da ville du med den varmeste tak lovprise Herren, som du med dine sidste, bitreste tårer bad til for dine børns velfærd."

Det sagde hun, Wilhelm. Hvem kan gentage, hvad hun sagde? Hvordan kan det kolde, døde bogstav gengive hendes ånds himmelske blomsterflor?

Albert afbrød hende blidt: "Det tager for meget på Dem, kære Lotte! Jeg ved, at De beskæftiger Dem meget med disse tanker, men lad det nu –" "Å, Albert," sagde hun, "jeg ved, du glemmer ikke de aftener, da vi sad sammen ved det lille, runde bord, når fader var rejst bort, og vi havde sendt de små i seng. Du havde ofte en god bog, men kom kun sjældent til at læse noget."

Var det ikke mere end alt at omgås dette herlige væsen, denne skønne, blide og altid virksomme kvinde? Gud kender de tårer, med hvilke jeg ofte kastede mig ned ved min seng og bad om at måtte blive hende lig.

"Lotte," udbrød jeg, idet jeg faldt på knæ for hende, greb hendes hånd og vædede den med en strøm af tårer, "Lotte, Guds velsignelse og din moders ånd hviler over dig!"

"Havde De blot kendt hende!" sagde hun, idet hun trykkede min hånd, "hun fortjente, at De havde kendt hende!"

Jeg troede, at jeg skulle synke i jorden. Aldrig havde nogen talt større og stoltere ord til mig. Hun fortsatte: "Og så måtte en sådan kvinde gå bort i sine blomstrende år, da hendes yngste søn ikke var seks måneder gammel! Hendes sygdom varede ikke længe. Hun var rolig og hengiven. Det gjorde hende kun ondt for hendes børn, især for den mindste. Da det var på det sidste, sagde hun til mig: 'Bring dem herop til mig', og så bragte jeg dem ind, de små, som intet forstod, og de store, som var ude af sig selv. De stod om sengen, og hun løftede hænderne og bad for dem og kyssede dem alle og sendte dem bort og sagde til mig: 'Vær deres moder!' – jeg gav hende hånden derpå. – 'Du lover meget, min datter,' sagde hun, 'en moders hjerte og øje. Ofte har jeg på dine taknemmelige tårer set, at du føler, hvad det vil sige. Vær det for dine søskende og vis en hustrus troskab

og lydighed mod din fader. Du skal trøste ham.' – Hun spurgte efter ham. Han var gået ud for at skjule sin uudholdelige sorg. Han var fuldstændig sønderknust. – Albert, du var til stede. Hun hørte nogen gå og spurgte, hvem det var, og kaldte dig hen til sig og så på os med et fortrøstningsfuldt, roligt blik, sikker på, at vi skulle blive lykkelige og blive lykkelige sammen!" – Albert faldt hende om halsen og kyssede hende og råbte: "Vi er det! Vi skal blive det!" – Den rolige Albert var ganske ude af sig selv, og jeg vidste hverken ud eller ind.

"Werther," begyndte hun igen, "og så måtte en sådan kvinde gå bort! Gode Gud! Hvorfor tænker jeg ikke på, at man lader sit livs kæreste bære bort, og ingen føler det så tydeligt som børnene, der endnu længe klager over, at de sorte mænd bar deres moder bort."

Hun rejste sig, og jeg kom til mig selv og følte, at jeg var dybt grebet. Jeg blev siddende og holdt hendes hånd i min. – "Vi må gå," sagde hun, "det er silde." – Hun ville tage sin hånd, men jeg holdt den fast. – "Vi skal ses igen," råbte jeg, "vi skal mødes igen, mellem alle væsener vil vi kende hinanden. Jeg går," fortsatte jeg, "jeg går gerne, men hvis jeg skulle sige: For evigt! ville jeg ikke kunne udholde det. Lev vel, Lotte, lev vel, Albert! Vi ses igen."

"Ja, jeg tænker i morgen," fortsatte hun spøgende. – Jeg følte dette: I morgen! Ak! Da hun tog sin hånd ud af min, vidste hun ikke – – –

De gik ud af alléen, jeg blev stående i måneskinnet og så efter dem og kastede mig på jorden og græd ud, sprang op og løb hen på terrassen og så endnu et glimt af hendes hvide kjole dernede

i skyggen af de høje linde ved havedøren. Jeg strakte mine arme ud, og det forsvandt.

Anden bog

Den 20. oktober 1771

I går ankom vi hertil. Gesandten er upasselig og vil holde sig inden døre i nogle dage. Hvis han blot ikke var så uomgængelig, ville alt være godt. Jeg mærker tydeligt, at skæbnen har tiltænkt mig hårde prøvelser. Dog frisk mod! Et let sind hjælper én over alt! Et let sind? Jeg må le over, at dette ord falder mig i pennen. Havde jeg bare en smule tyndere blod, ville jeg være det lykkeligste menneske under solen. Dér, hvor andre skvadronerer om i tilfreds selvbehagelighed med deres smule evne og talent, skulle jeg dér tvivle om min kraft og begavelse? Gode Gud, som skænkede mig all dette, hvorfor beholdt du ikke halvdelen og gav mig selvtillid og nøjsomhed i stedet for.

Tålmodighed, tålmodighed! Det skal nok blive bedre. Jeg indrømmer dig jo, at du har ret, kære ven. Efter at jeg dagligt er blevet nødt til at drive om mellem folk og ser, hvad de foretager sig, og hvor travlt de har, kommer jeg bedre ud af det med mig selv. Da vi nu en gang er indrettet således, at vi sammenligner alt med os og os selv med alt, ligger lykken eller ulykken sikkert gemt i de ting, vi sammenligner os med, og da er intet farligere end ensomheden. Vor indbildningskraft, som i følge sin natur er nødt til at svinge sig til vejrs, næret af poesiens fantastiske billeder, frembringer en hel række væsner, af hvilke vi selv er det laveste, og alle de andre mere fuldkomne. Og det hænger ganske naturligt sammen. Vi føler så ofte, at der er meget, vi mangler, og det vi mangler, synes vi netop, en anden har, og så

udstyrer vi ham oven i købet med alt det, vi selv har, og tilmed en vis idel elskværdighed. Og så har vi en lykkelig mand fiks og færdig, alt sammen skabt af os selv.

Når vi derimod med al vor svaghed og møje kun arbejder os fremad, finder vi ofte, at vi ved vor skødesløshed og krydsen er kommet længere end andre ved deres sejl og årer, – og – det er jo dog en sand tilfredsstillelse, når man kommer ind sammen med de andre eller endog forud for dem.

Den 26. november 1771.

Jeg begynder for så vidt at befinde mig ret vel her. Det bedste er, at der er nok at bestille, og så er alle disse forskellige mennesker, alle disse ny figurer et helt skuespil for mig. Jeg har gjort bekendtskab med grev C…, en mand som jeg for hver dag kommer til at sætte mere og mere pris på, et stort anlagt menneske, som dog ikke mangler følelse, så megen venlighed og godhed føler man ved at omgås ham. Han fik interesse for mig, da jeg søgte ham i embeds medfør, og han ved første ord mærkede, at vi forstod hinanden, og at han kunne tale bedre med mig end med den første den bedste. Desuden kan jeg ikke noksom rose hans åbne adfærd over for mig. Der findes ikke en så sand og varm glæde i verden, som når en stor ånd åbner sig for os.

Den 24. december 1771.

Gesandten volder mig mange ærgrelser. Det forudså jeg. Han er den mest punktlige nar på jorden, forsigtig og omstændelig som en gammel jomfru, et menneske, som aldrig er tilfreds med sig selv og derfor umulig at gøre tilpas. Jeg arbejder gerne hurtigt, og hvad jeg skrev, det skrev jeg. Men så kan han finde på at give mig en kladde tilbage og sige: "Det er godt, men se den igennem; man kan altid finde et bedre udtryk, et mere rammende adjektiv." – Da er jeg ved at ryge i flint. Ikke et "og", ikke et bindeord må udelades, og alle de inversioner, som så ofte falder mig i pennen, kan han ikke for sin død udstå. Hvis man ikke lirer hans perioder af efter den gamle melodi, begriber han ikke et muk af det. Det er en tortur at have med et sådant menneske at gøre.

Grev von C...'s fortrolighed er det eneste, som holder mig skadesløs. Nylig sagde han ganske oprigtigt til mig, hvor utilfreds han var med gesandtens langsomhed og betænkeligheder. "Den slags folk gør det besværligere for sig selv og andre. Men," sagde han, "man må finde sig i det, som en rejsende, der skal over et bjerg. Hvis bjerget ikke var der, ville vejen ganske vist være lettere og kortere, men nu er det der engang, og man må over."

Gesandten mærker også, at greven foretrækker mig fremfor ham, det ærgrer ham, og han benytter enhver lejlighed til at tale ondt om greven til mig. Jeg tager naturligvis hans parti, og det gør kun ondt værre. I går blev jeg ordentlig vred på ham, for han sigtede også til mig: Til sådanne officielle hverv egnede greven sig ganske godt, han arbejdede med stor lethed og skrev

godt for sig, men grundige kundskaber manglede han som alle skønånder. Og så satte han et ansigt op, som om han ville sige: Mærker du, hvor jeg vil hen? Men det virkede ikke på mig. Jeg foragter et menneske, der kan tænke og opføre sig sådan. Jeg svarede og sagde min mening temmelig uforbeholdent. Jeg sagde, at greven var en mand, man måtte have agtelse for både på grund af hans karakter og kundskaber. "Jeg har aldrig kendt nogen," sagde jeg, "som i så høj grad har kunnet udvide sin ånd til så mange forskellige områder og dog kan tage så virksomt del i det praktiske liv." Det var hebraisk for ham, og jeg anbefalede mig for ikke at bringe hans galde til at koge over ved yderligere ræsonnementer.

Det har I alle sammen skylden for, som fik mig i fælden og talte så nydeligt om aktivitet. Aktivitet! Hvis ikke den, der lægger kartofler og rider til byen for at sælge sit korn, udretter mere end jeg, vil jeg arbejde ti år til på den galej, jeg er lænket til.

Og så den forgyldte elendighed og kummerlighed hos de mennesker, som kommer hér! Deres rangsyge! De lurer bare på hinandens mindste skridt. De jammerligste, ynkværdigste lidenskaber ganske utilslørede! Her kommer for eksempel en kone, der fortæller alle, der gider høre på det, om sin adelige afstamning og sit hjemland, så at enhver, der ikke kender hende, må tro, det er en tosset kvinde, som bilder sig en mængde ind på grund af sin gamle adel og sit land. – Men det er såmænd meget værre: hun er datter af en skriver på amtstuen her i nabolaget. – Jeg kan ærlig talt ikke forstå, mennesker kan have så lidt forstand, at de udleverer sig så ligeud.

Jeg føler ganske vist dagligt mere og mere, hvor dumt det er, kære ven, at måle andre med sit eget mål. Og da jeg beskæftiger mig så meget med mig selv, og mit hjerte er i et sådant oprør – ja, lad så de andre vandre deres veje, når de blot lader mig vandre mine!

Det, der ærgrer mig mest, er de plagsomme samfundsforhold. Jeg ved jo så godt som nogen, at standsforskel er nødvendig, og hvor mange fordele den skaffer mig selv. Den skal bare ikke stå mig i vejen, hvor jeg endnu kan nyde en smule glæde, et glimt af lykke hér på jorden.

På en spadseretur gjorde jeg forleden bekendtskab med en frøken von B..., en elskværdig dame, som har bevaret sin naturlighed midt i alle livets formaliteter. Vi sympatiserede i vor samtale, og da vi skiltes, bad jeg om tilladelse til at besøge hende. Hun gav mig den så frimodigt, at jeg næppe kunne vente, til det var passende at besøge hende. Hun er ikke herfra og bor hos en tante. Jeg syntes ikke om den gamles udtryk. Jeg viste hende megen opmærksomhed, henvendte mest ordet til hende, og i mindre end en halv time havde jeg fundet ud af, hvad frøkenen bagefter selv tilstod: At den kære, gamle tante manglede alt, og hverken havde anden formue, åndrighed eller støtte end sin række af forfædre, ingen anden tilflugt end sin stand, som hun havde barrikaderet sig bagved, og ingen anden fornøjelse end at se de borgerlige over hovedet fra sit ophøjede stade. Hun skal have været smuk i sin ungdom og skal have fjaset sit liv bort efter først at have pint mange mennesker med sin knibskhed. I sine modnere år havde hun lydigt bøjet sig for en gammel officers ønsker, som for den pris og et tåleligt underhold henslæbte hendes livs bronzealder med hende og

døde. Nu har hun nået jernalderen og er alene og ville overhovedet ikke blive regnet med, hvis hendes niece ikke var så elskværdig.

Den 8. januar 1772.

Hvad må det dog være for mennesker, hvis hele sjæl går op i ceremonier, hvis hele hjem år igennem går ud på, hvordan de skal komme til at rykke en stol højere op ved bordet. Og det er såmænd ikke, fordi de ellers ikke har nok at tage vare på; arbejdet ophober sig tværtimod, netop fordi de på grund af de mange små ærgrelser ikke kan få tid til at besørge de vigtige sager. – Forrige uge opstod der strid ved en kanetur, og hele fornøjelsen var ødelagt.

De dumrianer forstår ikke, at det egentlig ikke er pladsen, det kommer an på, og at den, der indtager den første, sjældent spiller første rolle! Hvor mangen konge regeres ikke af sin minister, hvor mangen minister ikke af sin sekretær? Hvem er så den første? Jeg synes, at det er den, som har overblikket over de andre, og som har magt eller listighed nok til at få dem til at anspænde alle deres evner og lidenskaber til fuldførelsen af hans planer.

Den 20. januar.

Kære Lotte! Jeg må skrive til Dem hér i en simpel kro, som jeg har søgt tilflugt i på grund af uvejret. Så længe jeg drev omkring i det kedelige hul D… mellem fremmede, for mit hjerte ganske fremmede mennesker, har jeg ikke haft et eneste øjeblik, hvor jeg følte mig tilskyndet til at skrive til Dem. Men hér i denne hytte, i denne trange ensomhed, mens sne og hagl pisker mod ruderne, her var De min første tanke. Da jeg trådte herind, måtte jeg genkalde mig Deres skikkelse, mindet om den, der er mig så helligt, så dyrebart, Lotte! Gode Gud! Det første lykkelige øjeblik på ny!

Hvis De, kære veninde, så hvordan mine følelser udtørres i en hvirvel af adspredelser! Ikke et øjeblik er mit hjerte fuldt, ikke en eneste salig stund! Intet, intet! Jeg står som foran en perspektivkasse og ser mænd og heste færdes for mine øjne og spørger ofte mig selv, om det ikke er et optisk bedrag. Jeg spiller med eller rettere, det er de andre, der spiller med mig som en marionetdukke, og ofte griber jeg min nabos træhånd og farer forfærdet tilbage. Om aftenen beslutter jeg at nyde solopgangen, men kan ikke få mig til at stå op; om dagen håber jeg at kunne nyde måneskinnet, men bliver hjemme. Jeg forstår ikke rigtigt, hvorfor jeg står op eller går i seng.

Jeg mangler den surdej, der bragte gæring i mit liv. Den pirring, som holdt mig vågen i den dybe nat, som vækkede mig om morgenen, er borte.

Kun et eneste kvindeligt væsen har jeg truffet hér, en frøken von B… Hun ligner Dem, kære Lotte, hvis man overhovedet kan ligne Dem. Ej! vil De sige, det er smukke komplimenter, han

kommer med! Men det er nu ikke helt forkert. I den sidste tid har jeg været meget galant, da det jo ligger mig i blodet, er meget åndrig, og damerne siger, at der ikke er nogen, der er så flink til at sige komplimenter som jeg (og lyve, føjer de til. For uden det går det jo ikke, forstår De nok).

Det var frøken B…, jeg ville tale om. Hun er meget sjælfuld; det lyser ud af hendes blå øjne. Hendes stand er hende til byrde, da den ikke tilfredsstiller noget af hendes hjertes ønsker. Hun længes bort fra denne tummel, og vi fortaber os ofte i fantasier om landlivets ublandede lyksaligheder – ja, og om Dem! Hvor ofte må hun ikke yde Dem sin hyldest! Ja ikke *må*, hun gør det frivilligt, hører så gerne tale om Dem, elsker Dem! –

Å, gid jeg blot sad ved Deres fødder i det kære, hyggelige værelse, og de kære små tumlede om mellem hinanden og omkring mig, og når de blev Dem for højrøstede, ville jeg samle dem fredeligt om mig og fortælle dem et gyseligt eventyr.

Solen går herligt ned over egnen, der glimrer af sne, stormen har lagt sig, og jeg – må atter spærre mig inde i mit bur.

Farvel! Er Albert hos Dem? Og hvordan –? – Gud forlade mig dette spørgsmål.

Den 8. februar.

I otte dage har vi haft det afskyeligste vejr, men jeg befinder mig vel derved. For så længe, jeg har været hér, har der endnu ikke været en smuk dag, som ikke en eller anden har ødelagt for mig eller gjort mig ked af. Når det sådan rigtig regner og fyger og fryser og tøer, ja, så tænker jeg, at det i al fald ikke kan være værre hjemme end ude eller omvendt, og sådan er det godt. Når solen står op om morgenen og lover en smuk dag, kan jeg aldrig lade være at udbryde: Der har de igen en nådegave fra Himlen, som de nok skal få spoleret for hinanden. Der findes intet, som de ikke kan spolere for hinanden: helbred, et godt navn, glæden, hvilen! Og det kommer alt sammen mest af kejtethed, dumhed og snæversyn og gøres i den bedste mening, hvis man skal tro dem. Ofte kunne jeg have lyst at bede dem på mine knæ ikke at kæmpe så forbitret mod deres egen velfærd.

Den 17. februar.

Jeg er bange for, at det ikke holder længe mellem gesandten og mig. Han er i bund og grund utålelig. Hans måde at arbejde på og besørge sine forretninger er så latterlig, at jeg ikke kan lade være at sige ham imod og ofte handle efter mit eget hoved og på min egen måde, hvilket naturligvis aldrig er ham tilpas. Derfor har han nylig klaget over mig ved hoffet, og ministeren gav mig en ganske vist mild tilrettevisning, men det var trods alt en tilrettevisning, og jeg stod i begreb med at forlange min afsked, da jeg modtog et privatbrev fra ham [Note 8)], et brev, som fik mig til at falde på knæ og tilbede den høje, ædle, vise ånd. Han bebrejder mig min alt for store ømfindtlighed, han anerkender ganske vist mine overspændte idéer om virksomhed, om indflydelse på andre, om at trænge til bunds i forretningerne som udslag af ungdommeligt vovemod og søger ikke at udrydde dem, kun at mildne dem og lede dem derhen, hvor de virkelig kan komme til at udfolde sig og gøre sand nytte. Det har da også styrket mig i nogen tid og gjort mig enig med mig selv. Sjælsro og tilfredshed med sig selv er herlige ting. Kære ven! Bare ikke disse klenodier var ligeså skrøbelige som de er skønne og kostbare!

Den 20. februar.

Gud velsigne eder, mine kære venner, og unde eder alle de gode dage, han nægter mig!

Jeg takker dig, Albert, for at du har ført mig bag lyset: Jeg ventede på efterretning om, hvornår jeres bryllup skulle være,

og havde bestemt højtideligt at tage Lottes silhuet ned af væggen og at begrave den under andre papirer. Nu er I mand og kone, men hendes billede er hér endnu! Nå, så lad det blive dér! Og hvorfor ikke? Jeg ved, at jeg også er hos jer, at jeg ingen skade gør dig i Lottes hjerte, da jeg har anden plads deri og vil og må beholde den. Å! Jeg ville blive rasende, hvis hun kunne glemme mig – Albert, hele Helvede rummes i den tanke. Lev vel, Albert! Lev vel, du engel fra Himlen! Lev vel, Lotte!

Den 15. marts.

Jeg har haft en ærgrelse, som vil fordrive mig herfra. Jeg skærer tænder af vrede! Djævelen også. Der er ikke noget at gøre ved det, og I er nu alene skyld i det, som ansporede og tilskyndede mig og plagede mig til at vælge en post, der ikke var efter mit hoved. Nu kan *jeg*, og nu kan *I* have det så godt! Og for at du ikke igen skal komme med, at mine overspændte idéer fordærver alt, så har du her, min kære herre, en fortælling, så jævn og ligefrem som nogen krønikeskriver kan levere dig den.

Grev von C… holder af mig og udmærker mig, det er en bekendt sag, og det har jeg allerede fortalt dig hundrede gange. Nu var jeg til taffel hos ham i går, netop på den dag, da det fornemme selskab af damer og herrer kommer sammen hos ham. Jeg har aldrig skænket det en tanke, lige så lidt som det nogensinde er faldet mig ind, at vi underordnede ikke hørte med dér. Godt! Jeg spiser hos greven, og efter bordet går vi op og ned i den store sal. Jeg taler med ham og oberst B…, som kom hen til os, og således nærmer den tid sig, da selskabet skulle indfinde sig. Gud skal vide, at jeg ikke tænkte på noget. Da træder den højnådige frue von S… ind med sin gemal og sin

veludringede gæsling af en datter med et fladt bryst og et nydeligt snøreliv, spiler en passant sine nedarvede, højadelige øjne og næsebor op, og da den slags folk er mig inderligt afskyelige, ville jeg netop anbefale mig og ventede kun på, at greven skulle slippe fri for deres ækle vås, da frøken B… træder ind. Eftersom det altid gør et vist indtryk på mig, når jeg får øje på hende, blev jeg, stillede mig bagved hendes stol og lagde først efter nogen tid mærke til, at hun talte mindre åbent end ellers med mig og med en vis forlegenhed. Det var mig påfaldende. Er hun som alle de andre? tænkte jeg og følte mig stødt og ville gå. Men dog blev jeg, fordi jeg gerne ville undskylde hende og nødigt tro det, men stadig ventede på et venligt ord fra hende og – hvad du vil! Imidlertid er hele selskabet samlet. Baron F… med hele garderoben fra Franz den Førstes kroningsdage, hofråd R…, hér imidlertid tituleret hr. von R…, med sin døve kone, osv. – ikke at forglemme den dårligt situerede J…, der stopper hullerne i sine gammeldags klæder med moderne lapper – hele sværmen kommer, og jeg taler med nogle bekendte, som alle er meget korte for hovedet. Jeg tænkte – og passede kun på frøken B… Jeg lagde ikke mærke til, at damerne hviskede sammen i enden af salen, at det gik videre til herrerne, at fru von S… talte med greven (alt dette fortalte frøken B… mig senere), til han endelig gik hen til mig og tog mig hen til vinduet.

"De kender vore besynderlige forhold," sagde han. "Jeg mærker, at selskabet er misfornøjet med at se Dem hér. Jeg ville ikke for alt i verden –"

"Deres Excellence," afbrød jeg ham, "jeg beder Dem tusind gange om forladelse. Det er snarere mig, der skulle have tænkt

på det, men jeg ved, at De tilgiver mig denne distraktion. Jeg ville allerede have anbefalet mig før, men en ond ånd holdt mig tilbage," tilføjede jeg smilende og bukkede.

Greven trykkede min hånd med en varme, som sagde mig alt. Jeg listede sagte ud af det fornemme selskab, gik og satte mig op i en kabriolet og kørte til M... for fra højen dér at se solen gå ned og i min Homer læse den herlige sang, om hvorledes Odysseus beværtedes af den fortræffelige svinehyrde. Det var alt sammen såre godt.

Jeg kommer hjem til aftensbordet. Der var endnu kun få i gæstestuen. De spillede terninger på et hjørne af bordet og havde slået dugen tilbage. Da kommer den brave Adelin ind, lægger sin hat fra sig, kommer hen til mig og ser på mig og siger: "Du har nok haft ærgrelser?" "Jeg?" sagde jeg. "Greven har vist dig ud af selskabet." "Gid Fanden havde det!" sagde jeg. "Det var godt, jeg kom ud i den friske luft." "Det er heldigt, at du tager det så let. Det ærgrer mig blot, at det er ude over alt," sagde han. Da begyndte tildragelsen først rigtigt at nage mig. Jeg tænkte om alle, som kom hen til bordet og så på mig: "Det er derfor, de ser på dig!" Det satte ondt blod.

Og da man nu oven i købet i dag beklager mig overalt, hvor jeg kommer hen, da jeg hører, at mine misundere triumferer og siger: Ja, dér kan man se, hvordan det går den overmodige, som vil gøre sig til af sit smule gode hoved og derfor mener at kunne sætte sig ud over almindelige former, – og lignende gemen sladder – kunne jeg støde mig en kniv i hjertet. For man kan mene om personlig selvfølelse, hvad man vil – jeg gad se den mand, som kan finde sig i, at skurke taler ondt om ham, når

fordelen er på deres side. For når det blot er tom sladder, kan man tage sig det let.

Den 16. marts.

Alt hidser mig op.

I dag træffer jeg frøken B... i alléen. Jeg kunne ikke lade være at tiltale hende, så snart vi var kommet noget bort fra det øvrige selskab, og lade hende forstå, hvor ilde berørt jeg følte mig ved hendes opførsel for nylig.

"Å, Werther!" sagde hun inderligt, "hvor kan dog De, som kender mig, opfatte min forvirring på den måde? Hvad har jeg ikke lidt for Deres skyld fra det øjeblik, jeg trådte ind i salen! Jeg forudså alt. Hundrede gange havde jeg lige på læben at sige Dem det. Jeg vidste, at fruerne von S... og T... med deres mænd hellere ville bryde op end blive i selskab med Dem. Jeg vidste, at greven ikke tør lægge sig ud med dem – og nu går snakken."

"Hvorledes, frøken?" spurgte jeg og skjulte min skræk; for alt, hvad Adelin havde fortalt mig i forgårs, løb som kogende vand igennem mine årer i dette øjeblik.

"Hvad har det ikke allerede kostet mig!" sagde det kære væsen med øjnene fulde af tårer. Jeg var ikke mere mig selv mægtig, jeg var ved at kaste mig ned for hende.

"Forklar Dem!" råbte jeg.

Tårerne løb ned ad hendes kinder. Jeg var ude af mig selv. Hun aftørrede dem uden at ville skjule dem.

"De kender min tante," begyndte hun. "Hun var til stede, og med hvilke øjne tror De ikke hun har betragtet det? Werther! I går nat og til morgen har jeg måttet udholde en prædiken over min omgang med Dem, og jeg har måttet høre på, at der blev

talt nedsættende, hånende om Dem, og kunne og turde kun halvvejs forsvare Dem."

Hvert ord, hun talte, var som et sværd gennem mit hjerte. Hun følte ikke, hvor barmhjertigt det ville have været at fortie alt dette for mig. Og nu fortalte hun oven i købet, hvad der endvidere ville blive sladret om, hvad det var for en slags mennesker, som ville triumfere over det, hvordan man nu ville godte sig og glæde sig over straffen for mit hovmod og min ringeagt for andre, som man allerede længe har bebrejdet mig. At høre hende sige alt dette, Wilhelm, med en stemme, der vidnede om den oprigtigste deltagelse. – Jeg var som forstyrret, og endnu raser det i mig. Jeg ville ønske at én understod sig at fornærme mig med det, så jeg kunne jage ham en kårde gennem livet. Når jeg fik blod at se, ville jeg befinde mig bedre. Ak! Hundrede gange har jeg grebet en kniv for at skaffe mit forpinte hjerte luft. Man fortæller om en art ædle heste, som af instinkt selv bider en åre over på sig for at skaffe sig luft, når de er frygteligt ophidsede og forjagede. Således går det ofte mig: Jeg åbnede gerne en åre, som kunne skaffe mig den evige frihed.

Den 24. marts.

Jeg har forlangt min afsked ved hoffet, og jeg håber, jeg vil få den. I tilgiver mig nok, at jeg ikke først har indhentet jeres tilladelse. Jeg måtte nu en gang bort, og alt, hvad I havde at sige mig for at få mig til at blive, kender jeg, og altså – – Underret min moder lempeligt om det. Jeg kan ikke hjælpe mig selv, og hun må finde sig i, at jeg heller ikke kan hjælpe hende. Naturligvis må det gøre hende ondt at se den smukke løbebane, som hendes søn satte ind på, lige løs på gehejmeråd og gesandt, og så pludselig se ham standse og – tilbage med dyret i stalden! Fremstil I det nu, som I vil, og kombiner de mulige tilfælde, i hvilke jeg havde kunnet og burdet blive – kort sagt, jeg rejser. For at I skal vide, hvor jeg tager hen, er der en fyrst * * her, som synes meget godt om mit selskab. Da han hørte om min beslutning, bad han mig tage med sig til sine godser og tilbringe det smukke forår dér. Han har lovet mig, at jeg skal være ganske overladt til mig selv, og da vi til en vis grad forstår hinanden, vil jeg prøve det på lykke og fromme og tage med ham.

NB. *Den 19. April.*

Tak for dine to breve. Jeg svarede ikke, fordi jeg lod dette blad ligge, til min afsked fra hoffet indtraf. Jeg var bange for, at min moder skulle henvende sig til ministeren og vanskeliggøre mit forehavende. Men nu er det sket, min afskedsbegæring er bevilget. Jeg vil ikke siger jer, hvor nødigt man har givet mig den, og hvad ministeren skriver til mig: I ville bare begynde på nye klagesange. Arveprinsen har til afsked sendt mig 25 dukater

med nogle ord, som rørte mig til tårer. Jeg behøver altså ikke de penge fra moder, som jeg nylig skrev om.

Den 5. maj.

I morgen rejser jeg herfra, og da mit fødested kun ligger seks mil af min vej, vil jeg se det igen, vil mindes de gamle, lykkelige dage, der svandt som i en drøm. Jeg vil gå ind ad den port, som min moder kørte ud af med mig, da hun efter min faders død forlod det kære, hyggelige sted for at spærre sig inde i hendes utålelige by. Farvel Wilhelm! Du skal få at høre om min rejse.

Den 9. maj.

Jeg har fuldført valfarten til mit hjem med hele en pilgrims andagt, og mange, uventede følelser har grebet mig. Ved den store lind, som står en fjerdingvej udenfor byen i retning af S..., lod jeg vognen holde og bad postillonen køre videre, for til fods at nyde alle disse erindringer ny og levende, just som det passede med min stemning. Dér stod jeg nu under linden, som før, da jeg var dreng, havde været det yderste mål for mine spadsereture. Hvor forandret! Dengang længtes jeg i lykkelig uvidenhed ud i den ukendte verden, hvor jeg håbede at finde så megen næring og nydelse for mit hjerte, håbede at fylde og tilfredsstille mit fremadstræbende, længselsfulde bryst. Nu kommer jeg tilbage fra den vide verden – ak, min ven, med hvor mange fejlslagne forhåbninger, med hvor mange tilintetgjorte planer! –

Jeg så de bjerge ligge for mig, der så mange gange havde været mine ønskers mål. I timevis kunne jeg sidde her og

længes derover og fortabe mig med hele min sjæl i skovene og dalene, der i dæmringen lå så venligt for mit blik, og når jeg så måtte hjem igen til den bestemte tid, hvor nødigt forlod jeg så ikke det kære sted!

Jeg kom byen nærmere. Alle de gamle, velkendte huse med haverne foran hilste jeg på. De ny var mig imod ligesom alle forandringer, man ellers havde foretaget. Jeg trådte ind af porten og følte mig alligevel straks fuldkommen hjemme. Kære ven! Jeg vil ikke gå i detaljer. Lige så bedårende, det var for mig, lige så trættende ville det blive, hvis jeg fortalte det. Jeg havde besluttet at bo på torvet lige ved siden af vort gamle hus. I forbigående bemærkede jeg, at skolestuen, hvor en skikkelig, gammel kone havde terpet med os som børn, var blevet lavet om til en butik. Jeg mindedes uroen, tårerne, melankolien og hjerteangsten, jeg havde gennemlevet i den trange stue.

Jeg gjorde ikke et skridt uden at opleve noget mærkeligt. En pilgrim i det hellige land støder ikke på så mange steder med religiøse erindringer, og hans sjæl er næppe så opfyldt af hellig bevægelse.

Blot et eksempel af tusind. Jeg gik langs med floden til en bestemt gård. Det var også før i tiden min spadseretur, og det var på de steder, vi drenge øvede os i at slå smut. Jeg mindedes så tydeligt, hvor ofte jeg stod og så efter vandløbet, med hvor vidunderlige anelser jeg fulgte det, hvor eventyrlige jeg forestillede mig de egne, hvor det nu flød hen, hvordan jeg dengang snart nåede grænserne for min forestillingsevne. Og dog måtte jeg videre, bestandig videre, indtil jeg fortabte mig fuldstændig i min stirren ind i et usynligt fjerne.

Se, kære ven, så naive og lykkelige var de herlige patriarker! Så barnlige deres følelser og poesi! Når Odysseus taler om det umådelige hav og den uendelige jord, er det så sandt, menneskeligt, inderligt, jævnt og hemmelighedsfuldt. Hvad hjælper det mig, at jeg nu som enhver anden skoledreng kan fortælle, at den er rund? Mennesket behøver kun et lille stykke jord til at leve lykkeligt på, et mindre til at hvile under.

Nu er jeg her på fyrstens jagtslot. Man kan virkelig leve ganske godt sammen med ham. Han er oprigtig og ligefrem. Han omgiver sig med nogle besynderlige mennesker, jeg ikke kan blive klog på. De ser ikke ud til at være tyveknægte, men ligner heller ikke ærlige folk. Ofte forekommer de mig ærlige, men dog tør jeg ikke stole på dem. Det gør mig endvidere ondt, at han ofte taler om sager, han kun har hørt eller læst om, og netop fra det synspunkt, andre har fremstillet dem for ham under.

Han sætter derfor også mere pris på min forstand end på mit hjerte, som dog er det eneste, jeg har at være stolt af, som helt alene er kilden til alt, alle evner, alle saligheder og al elendighed. Ak! Hvad jeg ved, kan alle vide. Kun mit hjerte har jeg for mig selv.

Den 25. maj.

Jeg havde sat mig noget i hovedet, som jeg ikke ville fortælle jer noget om, før det var udført. Nu, da det ikke bliver til noget, kan I lige så godt få det at vide. Jeg ville i krig. Det har længe været mit forsæt. Af den grund var det navnlig, jeg fulgte greven herhen, da han er general i ***sk tjeneste. På en spadseretur betroede jeg ham mit forehavende. Han frarådede mig det, og det ville have været mere lidenskab end grille hos mig, hvis jeg ikke havde rettet mig efter hans argumenter.

Den 11. juni.

Du kan sige, hvad du vil – jeg kan ikke blive her længere.

Hvad skal jeg her? Tiden falder mig lang. Fyrsten behandler mig så godt som overhovedet muligt, og dog er jeg ikke rigtigt i mit es. Vi har i grunden intet til fælles. Han er en forstandig mand, men en mand med en ganske almindelig forstand. At omgås ham er ikke mere underholdende for mig, end at læse en velskreven bog. Jeg bliver her endnu i otte dage, og så drager jeg igen afsted på det uvisse. Det bedste, jeg har udrettet her, er mine tegninger. Fyrsten har en fin sans for kunst og ville fornemme endnu finere, hvis han ikke var hæmmet af den modbydelige, videnskabelige maner og af den sædvanlige terminologi. Ofte skærer jeg tænder af raseri, når jeg taler mig varm over naturen eller kunsten, og han så på en gang finder det højst velanbragt at komme stikkende med et eller andet patent-kunstudtryk.

Den 16. juni.

Ja, ganske vist er jeg kun en vandrer, en vagabond på jorden! Men er I da mere?

Den 18. juni.

Hvor jeg vil hen? Det skal jeg betro dig i al hemmelighed. Jeg må blive her fjorten dage endnu, og så har jeg bildt mig selv ind, at jeg vil bese bjergværkerne i ***schen. Men jeg bryder mig i virkeligheden slet ikke om det. Jeg vil kun være nærmere ved Lotte, det er hele sagen. Og jeg ler ad mit eget hjerte – og føjer det.

Den 29. juli.

Nej, det er godt! Det er godt alt sammen! – *Jeg* hendes mand! Å Gud, du som skabte mig, hvis du havde beredt mig denne salighed, skulle hele mit liv have været en uafbrudt takkebøn. Jeg vil ikke gå i rette med dig, tilgiv mig disse tårer, tilgiv mig mine forgæves ønsker!

Hun min hustru! Hvis jeg havde holdt det elskeligste væsen under solen i mine arme. – – Det gyser helt igennem mig, Wilhelm, når Albert lægger armen om hendes slanke liv.

Tør jeg sige det? Hvorfor ikke, Wilhelm? Hun ville være blevet lykkeligere med mig end med ham! Å, han er ikke den mand, der kan opfylde alle hendes hjertes ønsker. En vis mangel på følsomhed, en mangel – ja, tag det, som du vil: Hans hjerte banker ikke medfølende ved – å! – et sted i en smuk bog, hvor Lottes og mit hjerte mødes, i hundrede andre tilfælde, når vi

kommer til at ytre vore følelser ved tredjemands handlinger. Kære Wilhelm! Han elsker hende imidlertid af hele sin sjæl, og hvad fortjener ikke en sådan kærlighed? –

Et uudholdeligt menneske afbrød mig her. Mine tårer er aftørrede. Jeg er adspredt. Farvel, min kære ven!

Den 4. august.

Det er ikke alene mig, det går således. Alle mennesker bliver skuffede i deres forhåbninger, narret i deres forventninger.

Jeg besøgte den brave kone ved lindetræerne. Den største dreng løb mig i møde, hans glædesudbrud kaldte moderen til. Hun så meget bedrøvet ud. Hendes første ord var: "Ak, gode herre, min Hans er død!" –

Det var den mindste af hendes drenge. Jeg tav. – "Og min mand," sagde hun, "er kommet tilbage fra Schweiz og har intet medbragt, og hvis han ikke havde truffet gode folk, havde han måttet tigge sig frem; han havde fået feber undervejs." – Jeg kunne ikke svare hende, men gav drengen lidt. Hun bad mig, om jeg ikke ville modtage nogle æbler. Det gjorde jeg og forlod stedet med de sørgelige minder.

Den 21. august.

I en håndevending kan jeg føle mig helt forandret. Ofte er et lysere blik på livet ved at dukke frem, men ak – kun et øjeblik!

Når jeg således fordyber mig i drømme, kan jeg ikke frigøre mig for den tanke: "Hvis nu Albert døde? Du ville –? Ja, hun ville –" Og så forfølger jeg dette hjernespind, til det fører mig hen til den afgrund, jeg gyser tilbage for.

Når jeg går ud til porten ad den vej, jeg kørte første gang for at hente Lotte til bal, hvor var det dog ikke helt anderledes! Alt, alt er forbi! Ikke et glimt af den forrige verden, intet pulsslag af det, jeg følte dengang. Jeg er til mode som en ånd, der vender tilbage i det nedbrændte, ødelagte slot, den som fyrste byggede i sit livs vår og døende, men fuld af håb, efterlod sin elskede søn, udstyret med alle jordens herligheder.

Den 3. september.

Ofte forstår jeg ikke, at hun *kan*, at hun *tør* elske en anden, da jeg alene elsker hende så inderligt, så helt og intet andet kender, ved eller har end hende.

Den 4. september.

Ja, således er det! Som naturen bøjer sig mod efteråret, bliver det efterår i mig og om mig. Mine blade gulnes, og bladene er allerede faldet af træerne i nærheden.

Har jeg ikke en gang skrevet til dig om en ung bonde, jeg traf første gang, jeg kom herhen? Nu spurgte jeg igen efter ham i Wahlheim. Det hed sig, at han var jaget fra sin tjeneste, og ingen ville vide noget af ham mere. I går traf jeg ham tilfældigvis på vejen til en anden landsby. Jeg tiltalte ham, og han fortalte mig sin historie, der, som du let kan forstå, når jeg fortæller dig den, gjorde et overordentligt stærkt indtryk på mig. Men hvad skal alt dette i grunden til? Hvorfor tier jeg ikke med, hvad der ængster og krænker mig? Hvorfor skal jeg også gøre dig bedrøvet? Hvorfor skal jeg altid give dig anledning til at

beklage mig og skænde på mig? Lad så være! Også det hører vel med til min skæbne.

Med stille sørgmodighed, hvori jeg syntes at bemærke en noget sky natur, svarede han mig i begyndelsen på mine spørgsmål; men snart blev han mere åbenhjertig, som om det pludselig gik op for ham, at vi var gamle venner, tilstod mig sine fejl og beklagede sig over sin ulykke. Kunne jeg blot, kære ven, gengive dig hver af hans ytringer i rette orden! Han tilstod, ja, han fortalte med en art nydelse og lykkefølelse ved erindringen, at lidenskaben for hans madmoder var vokset for hver dag, så at han til sidst ikke havde vidst, hvad han gjorde, eller, som han udtrykte sig, hvad han skulle stille op. Han havde hverken kunnet spise, drikke eller sove. Det var, som om noget sad ham fast i struben. Han havde besørget, hvad han ikke skulle gøre; hvad der var blevet pålagt ham, havde han glemt. Han var som besat af en ond ånd, indtil han en dag, da han vidste, at hun var i et værelse ovenpå, var fulgt efter hende eller snarere var blevet draget efter hende. Da hun ikke ville høre på hans bønner, havde han villet tage hende ved vold. Han vidste ikke, hvordan det var kommet over ham, men kaldte Gud til vidne på, at hans hensigter overfor hende altid havde været redelige, og at han ikke havde næret noget mere brændende ønske, end at hun ville gifte sig med ham og leve sit liv sammen med ham. – Da han havde talt en stund, begyndte han at stamme i det som en, der endnu har mere at sige, men ikke tør komme frem med det. Endelig tilstod han med nogen frygtsomhed, hvad hun havde tilladt ham for små fortroligheder, og hvilke tilnærmelser hun havde fundet sig i. To-tre gange brød han af og protesterede atter og atter imod, at

han skulle have sagt det for at rakke hende ned, som han udtrykte sig, at han elskede og agtede hende som før, han havde aldrig nævnt det for nogen, og fortalte det kun til mig for at overtyde mig om, at han ikke var et fuldstændigt slet og vanvittigt menneske.

Og her, kære ven, begynder jeg igen min gamle vise, som jeg evigt vil istemme: Kunne jeg blot fremtrylle det menneske for dig, således som han stod og endnu står for mine øjne! Kunne jeg blot fortælle dig alting fuldt ud, så at du kunne føle, hvor megen del jeg tager og må tage i hans skæbne! Dog nok om det! Da du også kender min skæbne, ved du kun alt for godt, hvad der drager mig mod alle ulykkelige og særligt til ham.

Ved atter at gennemlæse brevet, ser jeg, at jeg har glemt at fortælle slutningen på historien, som man jo forresten let kan tænke sig til. Hun værgede sig imod ham; hendes broder kom til. Han havde allerede længe hadet ham og ønsket ham på døren, fordi han var bange for, at hans børn ville miste arveretten efter søsteren ved et nyt ægteskab, mens de nu har det bedste håb, da hun er barnløs. Han havde straks jaget ham ud af huset og havde gjort sådant et ståhej ud af sagen, at konen ikke kunne have taget ham til nåde igen, selv om hun havde villet det. Nu har hun fået en anden karl. Man siger, at hun også på grund af ham er kommet på kant med broderen. Man påstår, at hun sikkert vil gifte sig med ham. Broderen var imidlertid fast besluttet på at ville hindre det.

Hvad jeg fortæller dig er ikke overdrevent eller formildet, ja, jeg tør tværtimod påstå, at jeg har fremstillet det svagt, meget svagt, og blot forgrovet det ved at fortælle det med vore vedtagne anstands-udtryk.

Denne kærlighed, denne troskab, denne lidenskab er altså ingen digterisk opfindelse, den lever, den findes i sin største renhed hos den klasse mennesker, vi kalder udannede og rå. Vi "dannede" – vi misdannede, som ingenting er til! Jeg beder dig: Læs historien med andagt. Jeg er rolig i dag, mens jeg nedskriver dette. Du kan se på min håndskrift, at jeg ikke syder og bruser som ellers. Læs, min kære ven, og tænk tillige på, at dette også er din vens historie. Ja, således er det gået mig, således vil det gå mig, og jeg er ikke halvt så tapper, halvt så besluttet som denne stakkels ulykkelige, jeg knap vover at sammenligne mig med.

Den 5. september.

Hun havde skrevet en billet til sin mand, der opholdt sig ude på landet i forretninger. Det begyndte: "Min kære, bedste mand, kom så snart du kan; jeg venter dig med uendelig glæde." – En ven af huset meddelte, at manden på grund af visse omstændigheder ikke ville vende tilbage så snart. Billetten blev liggende og faldt tilfældigt i mine hænder om aftenen. Jeg læste den og smilede. Hun spurgte mig, hvorfor?

"Hvor er dog fantasien en guddommelig gave!" udbrød jeg. "Et øjeblik kunne jeg bilde mig ind, at den var skrevet til mig."

Hun afbrød mig. Det syntes at mishage hende, og jeg tav.

Den 6. september.

Det holdt hårdt, inden jeg fik besluttet mig til at kassere min enkle, blå frakke, som jeg havde på, første gang jeg dansede med Lotte. Men den var til sidst ganske upræsentabel. Jeg har derfor ladet mig sy én ganske som den forrige med krave og opslag og ligeledes med tilhørende gul vest og gule benklæder.

Men ganske den samme virkning har det alligevel ikke. Jeg ved ikke – jeg tror, at også den vil blive mig mere kær med tiden.

Den 12. september.

Hun har været borte nogle dage for at hente Albert. I dag kom jeg ind i stuen. Hun kom mig i møde, og jeg kyssede hendes hånd med uendelig glæde.

En kanariefugl fløj fra spejlet hen på hendes skulder. "Det er en ny ven," sagde hun og lokkede den ned på sin hånd, "den skal de små have. Se, hvor kær den er! Når jeg giver den brød, slår den med vingerne og pikker det nok så net op. Den kysser mig også, se bare!"

Da hun holdt fuglen hen imod munden, borede den sig så ømt ind mellem de røde læber, som om den kunne føle den salighed, den nød.

"Den skal også kysse Dem," sagde hun og rakte fuglen over imod mig. Dens næb gik fra hendes mund til min, og berøringen var som en renåndet anelse af elskovens glæder.

"Dens kys," sagde jeg, "er ikke helt uden begær. Den søger næring og vender utilfredsstillet tilbage fra det golde kærtegn."

"Den spiser også af munden på mig," sagde hun. Hun rakte den nogle brødkrummer med sine læber, hvorfra deltagende kærlighedsglæde smilede salighedsfyldt.

Jeg vendte mig bort. Hun burde ikke gøre dette! Burde ikke hidse min fantasi med disse billeder af himmelsk uskyld og salighed og vække mit hjerte af den søvn, hverdagslivets trivialitet ofte luller det ind i. – Men alligevel – hvorfor ikke? Hun har tillid til mig, hun ved, hvor højt jeg elsker hende!

Den 15. september.

Wilhelm! Man kunne blive rasende over, at der skal findes mennesker uden sans og følelse for det lidt, som endnu er noget værd på jorden.

Du kender de valnøddetræer, som jeg sad under med Lotte hos den brave præst i St…, de herlige træer, som – Gud ved det – altid fyldte mig med den største glæde! Hvor hyggelig og kølig gjorde de ikke præstegården, hvor herlige var ikke deres grene! Og så minderne, lige op til de brave gejstlige, som plantede dem for så mange år siden! Skolelæreren har ofte nævnt os navnet på den ene, som han havde hørt af sin bedstefader. Det skal have været sådan en brav mand, og mindet om ham var mig altid helligt, når jeg sad under træerne. Jeg forsikrer dig, at skolelæreren fik tårer i øjnene, da vi i går talte om, at de var fældet – fældet! Jeg kunne blive rasende, jeg kunne myrde den hund, som gjorde det første hug. Jeg, der kunne blive syg af sorg, hvis sådan et par træer stod i min gård, og det ene gik ud af ælde. Jeg må finde mig i dette. Men, kære ven, ét må man alligevel lægge mærke til: Folkets røst! Hele landsbyen knurrer, og jeg håber, at pastorinden vil komme til at mærke det på

smørret og æggene og det andet offer, hvor dybt hun har såret sin landsby. For det er hende, der har skylden, den ny præsts kone (vor gamle er død), et magert, sygeligt væsen, der har al mulig grund til ikke at bekymre sig om verden, da ingen bekymrer sig om hende. En naragtig kvinde, som spiller lærd, blander sig i undersøgelserne over de kanoniske skrifter, arbejder meget for den moderne, moralsk-kritiske reformation af kristendommen og trækker på skulderen af Lavaters fanatisme! Hendes helbred er ganske ødelagt, og derfor har hun ingen glæde på hele Guds grønne jord. Kun sådan en skabning kunne fælde mine kære valnøddetræer! Jeg er helt ude af mig selv, forstår du! Tænk dig bare: De nedfaldne blade gjorde hendes gård snavset og muggen, træerne tog lyset fra hende, og når nødderne var modne, kastede drengene med sten efter dem, og det gik hende på nerverne, det forstyrrede hende i hendes dybsindige betragtninger, når hun afvejede Kennicots, Semler og Michaelis Note 9) meninger mod hinanden. Da jeg så landsbyfolkene, især de gamle, så misfornøjede, sagde jeg: "Hvorfor har I fundet jer i det?" "Når sognefogeden her på egnen har sat sig noget i hovedet, hvad kan man så stille op?" – Men på et punkt er der dog sket retfærdighed: sognefogeden og præsten, der også vil drage fordel af sin kones luner, som han for øvrigt ikke skal blive fed af, havde tænkt sig at dele rovet mellem sig. Men det fik amtsrådet at vide og sagde: "Værsgod, denne vej!" For det havde endnu gamle fordringer på den del af præstegårdsjorden, hvor træerne stod, og solgte dem til den højstbydende. Dér ligger de! Var jeg blot fyrste! Så skulle pastorinden, sognefogeden og amtsrådet – – Fyrste! – – Ja, hvis jeg var fyrste, hvad ville jeg så bryde mig om træerne i mit land?

Den 10. oktober.

Når jeg blot ser hendes sorte øjne, er jeg lykkelig! Hvad der ærgrer mig er, at Albert ikke synes at være så lykkelig, som han – håbede – som jeg – tror, jeg ville være – hvis –. Jeg holder ikke af tankestreger, men her kan jeg ikke udtrykke mig anderledes – og jeg synes, det er tydeligt nok.

Den 12. oktober.

Ossian har fortrængt Homer af mit hjerte. Hvilken verden fører den herlige digter mig ikke ind i? At vandre over heden omsuset af stormen, der i dampende tåger driver forfædrenes ånder hid og did i månens dæmrende lys, oppe fra fjeldet gennem elvens brusen at høre åndernes halvt hendøende suk fra deres huler og pigens veklager, når hun sidder ved de fire mosgroede, græsbevoksede sten og jamrer sig til døde over den ædle faldne, hendes elskede. Når jeg så træffer den vandrende, grå barde, der søger sine fædres fodspor på den vidtstrakte hede og i stedet for finder deres grave og jamrende ser op mod den blide aftenstjerne, der dølger sig i det hvileløse hav, og de forgangne tider vækkes til live i heltens sjæl, da den venlige stråle endnu lyste over de tapres færd, og månen skinnede over deres bekransede, med sejr hjemvendende skib! Når jeg læser den dybe sorg på hans pande, ser den sidste, ensomme ætling udmattet vakle imod graven, idet han bestandig indsuger nye, smerteligt glødende glæder i det kraftløse samvær med det henfarnes skygger og ser ned mod den kolde jord, mod det høje, bølgende græs og råber: "Vandreren vil komme, han, som kendte mig i min skønhed, og spørge: Hvor er sangeren, Fingals herlige søn? Hans vej går over min grav, og han spørger forgæves efter mig på jorden." – Men ven! Som en ædel våbendrager kunne jeg ønske at trække sværdet for med et stød at befri min herre for et langsomt svindende livs bævende kval og lade min egen sjæl følge den befriede halvgud.

Den 19. oktober.

Ak! denne tomhed, denne forfærdelige tomhed, jeg føler her i mit bryst!

Jeg tænker ofte: Hvis du blot en eneste gang kunne trykke hende til dit hjerte, ville så ikke hele dette tomme rum være udfyldt?

Den 26. oktober.

Jeg er sikker på, kære ven, ja jeg bliver stadig mere og mere sikker på, at der kun ligger overmåde liden vægt på et væsens tilværelse.

Der kom en veninde for at besøge Lotte, og jeg gik ind i sideværelset for at tage en bog, men jeg kunne ikke læse, og så tog jeg en pen for at skrive. Jeg hørte dem tale sagte sammen. De fortalte hinanden ubetydelige ting, bynyt, at den og den var blevet gift, at den og den var syg, meget syg: "Hun lider af tør hoste, man kan tælle alle knoklerne i hendes ansigt, hun besvimer ofte. Jeg giver ikke en skilling for hendes liv," sagde den ene. "N. N. har det heller ikke godt," sagde Lotte. "Han har vattersot," sagde veninden. Og min levende fantasi hensatte mig til disse staklers sygelejer. Jeg så, hvor ugerne de forlod livet, hvorledes de – Wilhelm! Disse kvinder talte om det, som man taler om sligt – – det er jo kun en fremmed, der dør.

Når jeg nu ser mig omkring og betragter værelset og rundt om mig Lottes klæder og Alberts manuskripter og disse møbler, som jeg nu er så fortrolig med, selv med dette blækhus, og så tænker: Forstå nu, hvad du betyder i dette hus! Når alt kommer

til alt: Dine venner agter dig. Du skaffer dem ofte fornøjelse, og i dit hjerte føler du, at det ikke kan leve uden dem. Men hvis du nu alligevel rejste, hvis du skiltes fra denne kreds? Ville de så, ville de ret længe føle det tomme rum, der opstod i deres tilværelse ved at miste dig? Hvor længe? Å, så forgængeligt er mennesket, at han også dér, hvor han har den egentlige vished for sin tilværelse, hvor han gør det eneste virkelige, blivende indtryk, nemlig i sine kæres tanker, i deres sjæle, at han også dér skal udslettes og forsvinde, og det så hurtigt!

Den 27. oktober.

Jeg kunne ofte have lyst til at sønderflænge mit bryst og løbe hovedet mod væggen, over at man kan være så lidt for hinanden. Ak! Den kærlighed, glæde, varme og fryd, som jeg ikke selv bringer med mig, giver andre mig ikke, og selv om hele mit hjerte var fuldt af salighed, ville jeg ikke kunne gøre hin anden lykkelig, som står kold og kraftesløs overfor mig.

Samme aften.

Jeg har så meget, men følelsen for hende opsluger alt; jeg har så meget, men uden hende bliver det alt sammen ikke til noget.

Den 30. oktober.

Har jeg ikke allerede hundrede gange været på nippet til at falde hende om halsen? Store Gud! Du må vide, hvordan et menneske skal bære sig ad med at se så megen elskværdighed færdes for sine øjne uden at turde gribe til. Og det er dog menneskets naturlige drift at gribe til. Griber børn ikke efter alt, hvad de synes om? – Men jeg?

Den 3. november.

Gud ved, at jeg ofte lægger mig til sengs med ønsket om, ja mange gange med håbet om ikke mere at vågne op. Men om morgenen slår jeg øjnene op, ser igen solen og er ulykkelig. Å, blot jeg kunne være lunefuld og kunne skyde skylden på vejret, på en anden, på et mislykket foretagende, så ville ubehagets uudholdelige byrde kun hvile halvt på mig. Men ve mig! Jeg føler kun alt for vel, at hele skylden ligger hos mig – nej! ikke skylden! Nok er det, at kilden til al min ulykke ligger skjult hos mig selv, som tidligere kilden til al min salighed. Er jeg da ikke ganske den samme, der før svævede rundt i en rigdom af følelser, som havde paradiset med overalt, som havde et hjerte, der med ømhed kunne omfavne hele verden? Og nu er dette hjerte dødt, ingen henrykkelse strømmer mere fra det. Mine øjne er tørre, og mine tanker, der ikke mere kvæges af lindrende tårer, drager ængstelige furer på min pande. Jeg lider meget, for jeg har mistet det, som var mit livs eneste fryd, den hellige, frembringende evne, som skabte en verden om mig. Den er tabt!

Når jeg ser ud af mit vindue til de fjerne høje, hvorledes morgensolen bryder igennem tågen over dem og skinner på den tavse eng, og den stille flod slynger sig mellem de bladløse piletræer hen imod mig, ak, da står denne herlige natur for mig som et lakbillede, al denne fryd kan ikke pumpe en dråbe salighed fra mit hjerte op i min hjerne, og jeg arme karl står der for Herrens åsyn som en udtørret brønd, en tom spand. Ofte har jeg kastet mig til jorden og bedt til Gud om tårer som en agerdyrker om regn, når himlen over ham er ubønhørlig, og hans jord vansmægter.

Men ak! Jeg føler, at Gud ikke giver regn og solskin på vore påtrængende bønner, og de tider, som det nu piner mig at mindes, var de ikke netop så salige, fordi jeg med tålmodighed ventede hans ånds komme og nød den salighed, han udgød over mig, af mit fulde, inderligt taknemmelige hjerte.

Den 8. november.

Hun har bebrejdet mig mine udskejelser! Ak, med så megen elskværdighed! Mine udskejelser: At jeg ofte af et glas vin lader mig forlede til at drikke en hel flaske. – "Det må De ikke gøre!" sagde hun. "De skal tænke på Lotte!" "Tænke," sagde jeg, "behøver De at befale mig det. Jeg tænke? Jeg tænker ikke! De er altid i mine tanker. I dag sad jeg på den plet, hvor De nylig steg ud af vognen." Hun gav sig til at tale om noget andet for ikke at lade mig gå videre i teksten. Kære ven! Jeg er fortabt! Hun kan gøre med mig, hvad hun vil.

Den 15. november.

Jeg takker dig, Wilhelm, for din hjertelige deltagelse, for dit velmente råd, men beder dig være rolig. Lad mig kæmpe det ud! Til trods for alle mine kvaler har jeg kraft nok til at stå dem igennem. Jeg ærer religionen, det ved du. Jeg føler, at den er en støttestav for mangen træt, en husvalelse for mangen vansmægtende. Men kan den og må den nødvendigvis være det for alle?

Når du betragter den store verden, ser du tusinder, for hvem den ikke var det, tusinder, for hvem den ikke vil være det, enten de så har hørt den prædike eller ej, og skal den så være det for mig? Siger ikke Guds søn selv, at de skal være om ham, som faderen har skænket ham? Men når jeg nu ikke hører til dem? Hvis nu faderen vil beholde mig for sig selv, hvilket jeg føler i mit hjerte? – Jeg beder dig ikke opfatte dette på nogen urigtig måde; se ikke spot i disse uskyldige ord; det er min hele sjæl, jeg lægger dig åben. Ellers ville jeg ønske, at jeg havde tiet, således som jeg i det hele taget ikke gerne spilder et ord på, hvad enhver ved lige så lidt om som jeg. Er det ikke menneskets skæbne at måtte lide sit beskikkede mål, at tømme sit bæger? Og når kalken var for bitter for Gud fra Himlen, da han endnu var menneske, hvorfor skal jeg så være stor på det og lade, som om den smagte mig herligt? Og hvorfor skulle jeg skamme mig i det frygtelige øjeblik, da hele mit væsen vakler mellem at være eller ikke være, da fortiden glimter som et lyn over fremtidens mørke afgrund, og alt forsvinder omkring mig, og verden går under sammen med mig – er det da ikke rimeligt, at den skabning, der udelukkende er vist tilbage til sig selv, som mister

herredømmet over sig selv og ustandseligt synker, hæver stemmen og råber, mens den forgæves prøver at arbejde sig op af sit eget indres afgrund: "Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig?" Og skulle jeg skamme mig for dette ord og frygte for dette øjeblik, da end ikke han blev fritaget for det, som ruller himlen sammen lig et klæde?

Den 21. november.

Hun forstår ikke, hun føler ikke, at hun tilbereder en gift, der vil tilintetgøre mig og hende. Og jeg tømmer med sandt velbehag bægeret, som hun rækker mig til min ulykke. Hvad skal det venlige blik til, hvormed hun ofte – ofte? – nej, ikke ofte, men dog af og til ser på mig, den elskværdighed, hvormed hun tager mod et uvilkårligt udtryk af mine følelser, den medlidenhed med mine lidelser, der tegner sig på hendes pande?

Da jeg gik i går, rakte hun mig hånden og sagde: "Farvel, kære Werther!" – "Kære Werther!" – Det var første gang, hun kaldte mig "Kære", og det gik mig gennem marv og ben. Hundrede gange har jeg gentaget det for mig selv, og i går nat, da jeg ville gå til sengs og talte en hel del med mig selv, sagde jeg på én gang til mig selv: "God nat, kære Werther!" og måtte bagefter le ad mig selv.

Den 22. november.

Jeg kan ikke bede: Lad hende blive min! Og dog synes jeg ofte, at det er, som var hun min. Jeg kan ikke bede: "Giv mig hende!" For hun tilhører en anden. Jeg kører spidsfindigt i ring med mine smerter. Hvis jeg nedskrev det, ville det blive en hel remse af selvmodsigelser.

Den 24. november.

Hun føler, hvad jeg lider. I dag trængte hendes blik dybt ind i mit hjerte.

Jeg traf hende alene. Jeg sagde intet, og hun så på mig. Men jeg så ikke mere hendes yndige skønhed eller glimtene af hendes udmærkede ånd. Det var alt sammen forsvundet for mine øjne. Et langt herligere blik, fuldt af udtryk for den inderligste deltagelse, den ømmeste medlidenhed, hvilede på mig. Hvorfor turde jeg ikke kaste mig for hendes føder? Hvorfor turde jeg ikke ved hendes bryst svare hende med tusind kys? Hun tog sin tilflugt til klaveret og henåndede med yndig, sagte stemme harmoniske toner til sit spil. Aldrig har jeg set hendes læber så henrivende. Det var, som om de åbnede sig tørstende efter at indsuge de dejlige toner, som vældede frem fra instrumentet, og som om det kun var himmelske klange, der tonede tilbage fra denne rene mund.

Ja, når jeg dog blot kunne udtrykke sådan noget for dig!

Jeg kunne ikke stå imod længere, jeg bøjede mig og svor: "Aldrig vil jeg få mod til at trykke et kys på jer, I læber, på hvilke Himlens ånder svæver – og dog – jeg vil!" Ha! Ser du, det står

som en skillevæg for min sjæl – denne salighed – og så gå til grunde for at sone denne synd – synd?

Den 26. november.

Ofte siger jeg til mig selv: Din skæbne er enestående. Pris de andre lykkelige – sådan er endnu ingen blevet pint. Men så læser jeg en digter fra gamle dage, og det er, som så jeg ind i mit eget hjerte. Jeg har meget, jeg skal igennem! Ak! Har menneskene før mig allerede været lige så ulykkelige?

Den 30. november.

Jeg skal ikke, må ikke mere komme til mig selv! Hvor jeg går, møder mig noget, som bringer mig ud af fatning. I dag! Å skæbne! Å menneskeslægt!

Jeg gik ved floden ved middagstid. Jeg havde ikke lyst til at spise. Alt var øde, en fugtigkold aftenvind blæste fra bjergene, og grå regnskyer trak ned igennem dalen. Langt borte fra ser jeg et menneske i en tarvelig, grøn frakke klavre rundt mellem klipperne, som om han søgte efter urter. Da jeg kom nærmere, og han vendte sig ved den støj, jeg gjorde, så jeg et meget interessant ansigt, hvori stille sorg syntes at være det fremherskende træk, men som ellers ikke udtrykte andet end et redeligt, godt sindelag. Hans sorte hår var med nåle sat op i to bukler og resten flettet i en tyk pisk, som hang ned ad hans ryg. Da hans dragt syntes at tilhøre en mand af ringe stand, mente jeg, at han ikke ville tage mig det ilde op, at jeg lagde mærke til, hvad han tog sig for, og jeg spurgte ham derfor, hvad han søgte? "Jeg søger efter blomster," svarede han med et dybt suk, "men

jeg kan ikke finde nogen." "Ja, men det er jo heller ikke årstiden nu," sagde jeg smilende. "Der er så mange slags blomster," sagde han, idet han gik ned til mig. "I min have er der roser og to arter kaprifolier, en har min fader givet mig, de vokser som ukrudt. Jeg har allerede søgt efter dem i to dage, men kan ingen finde. Hér udenfor er også altid blomster, gule og blå og røde, og tusindfryden har sådan en smuk blomst. Men jeg kan ikke finde nogen."

Jeg blev noget uhyggeligt til mode, og derfor spurgte jeg ad en omvej: "Hvad vil De da med de blomster?" Et mærkeligt, krampagtigt smil fortrak hans ansigt. "Hvis De kan tie stille," sagde han og lagde en finger på munden, "skal jeg betro Dem, at jeg har lovet min kæreste en buket." "Det er rigtigt," sagde jeg. "Å," sagde han, "hun har mange andre ting, hun er rig." "Og alligevel er hun glad for en buket," fortsatte jeg. "Å," svarede han, "hun har juveler og en krone." "Hvad hedder hun da?" "Hvis Generalstaterne ville betale mig, ville jeg være et helt andet menneske! Ja, der var engang en tid, jeg var så lykkelig. Nu er det ude med mig. Jeg er nu –" et tårefyldt blik mod himlen forklarede alt. "De har altså været lykkelig?" spurgte jeg. "Ak, jeg ville ønske, at jeg igen var sådan," svarede han. "Da var jeg så lykkelig, så lystig, så let som en fisk i vandet!"

"Henrik!" råbte en gammel kone, der kom hen ad vejen. "Henrik! Hvor er du henne? Vi har søgt efter dig overalt. Kom hjem og spis!"

"Er det Deres søn?" spurgte jeg, idet jeg gik hen til hende. "Ja, min stakkels søn," sagde hun. "Gud har givet mig et tungt kors at bære." "Hvor længe har han været sådan?" spurgte jeg. "Så rolig har han været et halvt år. Gud ske lov, at han nu er så vidt!

Tidligere var han rasende i et helt år, så at han måtte ligge i lænker i galehuset. Nu gør han ingen noget. Han har bare altid så travlt med konger og kejsere. Han var sådan et godt, stilfærdigt menneske, som hjalp med til mit underhold. Han skrev en smuk hånd. På én gang blev han tungsindig, faldt i en hidsig feber og blev senere vanvittig, og nu er han sådan, som De ser. Hvis jeg skulle fortælle Dem, herre –"

Jeg afbrød hendes ordstrøm med spørgsmålet: "Hvornår var det da, han var så lykkelig og glad, som han påstår?" "Ak, den tåbe," udbrød hun med et medlidende smil, "det var, da han var afsindig; det taler han altid om. Det var, da han var i galehuset og slet ikke vidste af sig selv!"

Jeg var som ramt af lynet. Jeg trykkede hende et pengestykke i hånden og forlod hende hastigt.

"Da du var lykkelig," råbte jeg, mens jeg hurtigt gik tilbage til byen, "da du var glad som fisken i vandet! – Gud i Himlen! Har du bestemt menneskets skæbne således, at de ikke er lykkelige, undtagen før de får deres forstand, og når de igen mister den? Ulykkelige! Og dog misunder jeg dig dit tungsind, din sindsforvirring, som du henslæber din tilværelse i! Forhåbningsfuld går du ud for at plukke blomster til din dronning – midt om vinteren! – og sørger over, at du ingen finder, og fatter ikke, hvorfor du ingen kan finde. Og jeg – jeg går ud uden håb, uden mål og vender hjem i samme tilstand, som da jeg gik. – Du drømmer om, hvilken mand du ville være, hvis Generalstaterne betalte dig. Lykkelige væsen, som kan tilskrive en jordisk hindring skårene i din lyksalighed! Du føler overhovedet ikke, at det er i dit eget knuste hjerte, i din

forvirrede hjerne, din ulykke ligger, som alle jordens konger ikke kan fri dig for.

Gid den må dø uden trøst, som spotter en syg, der rejser til den fjerneste kilde, som kun vil forøge hans sygdom og gøre hans død smertefuldere, som ser ned på den forpinte sjæl, der for at slippe for sine samvittighedsnag og gøre en ende på sine sjælslidelser foretager en pilgrimsrejse til den hellige grav! Hvert skridt, der på ubanede veje skærer igennem hans såler, er en lindringsdråbe for den angstfulde sjæl, og for hver udstået dagsrejse falder hans hjerte til ro, lettet for mange trængsler. – Tør I kalde det indbildning, I ordgydere på jeres bløde puder? Indbildning! Å Gud! Du ser mine tårer! Skulle du, som skabte mennesket fattigt nok, oven i købet give ham brødre, som ville berøve ham den sidste fattige rest, den smule tillid, han har til dig, til dig, du alkærlige! For tilliden til en helbredende rod eller til vinstokkens tårer, hvad er den andet end tillid til dig, som har lagt den lægedom og lindring, som vi behøver hver time, i alt det, som er om os? Fader, som jeg ikke kender! Fader, du, som før opfyldte hele min sjæl, men nu har vendt dit ansigt fra mig, kald mig til dig! Ti ikke længere! Din tavshed kan ikke holde min tørstende sjæl oppe. – og ville et menneske, en fader kunne vredes, når hans søn uventet kom tilbage og råbte: 'Fader! Hér er jeg igen!' Vredes ikke over, at jeg afbryder den vandring, som jeg efter din vilje skulle have udholdt længere. Verden er overalt den samme med møje og arbejde, løn og glæde. Men hvad hjælper det mig? Jeg er kun lykkelig, hvor du er, og for dit ansigt vil jeg lide og nyde." –

Og du, kære fader i Himlen, skulle vise ham fra dig!

Den 1. december.

Wilhelm! Det menneske, jeg skrev til dig om, den lykkelige ulykkelige, har været skriver hos Lottes fader, og en lidenskab, som han nærede for hende, skjulte og til sidst røbede, og for hvilken han blev vist bort fra sin tjeneste, gjorde ham afsindig. Føl ved disse tørre ord, med hvilken forvildelse historien greb mig, da Albert fortalte mig den lige så roligt, som du måske læser den.

Den 4. december.

Jeg beder dig – –! Ser du, med mig er det forbi, jeg kan ikke bære det længere!

I dag sad jeg hos hende. Hun spillede på klaveret, mangfoldige melodier og lagde sin sjæl deri – helt! – helt! – Hvordan skal jeg forklare dig det? – Hendes lille søster pyntede sin dukke på mit knæ. Jeg fik tårer i øjnene. Jeg bøjede mig og fik øje på hendes vielsesring – mine tårer strømmede. – Og på en gang gik hun over i den gamle, himmelske melodi, så pludseligt, og gennem min sjæl gik en følelse af trøst og mindet om det forbigangne, den svundne tid, da jeg hørte den sang, den mørke mellemtid, kvalerne, de fejlslagne forhåbninger og så –. Jeg gik op og ned i stuen. Jeg var ved at kvæles af hjertebanken. "For Guds skyld," sagde jeg og fo'r hen imod hende med et heftigt udbrud, "hør for Guds skyld op!" Hun holdt op og så stift på mig. "Werther," sagde hun med et smil, som jog tværs gennem min sjæl, "Werther, De er meget syg. De

kan ikke lide Deres livretter. Gå! Jeg beder Dem prøve på at blive rolig."

Jeg rev mig løs fra hende og – Gud, du ser min jammer og vil gøre en ende på den.

Den 6. december.

Hvor hendes skikkelse forfølger mig! Vågen og i drømme opfylder hun hele min sjæl! Når jeg lukker mine øjne, står hendes mørke øjne hér bag min pande, hvor det indre syn samler sig. Her! – Ja, jeg kan ikke udtrykke det for dig. Lukker jeg mine øjne, er de der; som et hav, som en afgrund dvæler de foran mig, fylder hver tanke i min hjerne.

Hvad er mennesket, den lovpriste halvgud? Svigter evnerne ham ikke netop dér, hvor han har allermest brug for dem? Og når han svinger sig op i glæde eller synker hen i lidelse, standses han så ikke begge tilfælde, drives tilbage til sin sløve, kolde bevidsthed netop dér, hvor han længtes efter at svinde bort i uendeligheden?

Fra udgiveren til læseren

Hvor meget ville jeg ikke ønske, at der fra vor vens sidste, mærkelige dage var blevet efterladt os så mange vidnesbyrd fra hans egen hånd, at jeg ikke behøvede at afløse rækken af hendes efterladte breve med den direkte fortællende form.

Jeg har ladet mig det være magtpåliggende at samle nøjagtige efterretninger af deres mund, som måtte formodes at være velunderrettet om hans historie. Den er meget enkel, og alle beretninger stemmer overens, fraset nogle få bagateller. Kun om de optrædende personers tænkemåde er meningerne noget delte, og dommene forskellige.

Der står altså intet andet tilbage end samvittighedsfuldt at fortælle, hvad jeg ved gentagne efterforskninger har kunnet få oplyst, samt at indføje de af den afdøde efterladte breve, uden at lade det mindste opbevarede blad upåagtet, da det tilmed er så svært at opdage de egentlige, ægte drivfjedre til blot en enkelt handling, når den foregår mellem mennesker af ikke helt almindelig slags.

Mismod og lede havde slået stadig dybere rødder i Werthers sjæl, havde forgrenet sig tættere og tættere mellem hinanden og havde efterhånden omspændt hele hans væsen. Hans sindsligevægt var fuldstændig forstyrret. En indre hede og heftighed, som bragte alle hans medfødte evner til at modarbejde hinanden, fremkaldte de mest frastødende virkninger og efterlod ham til sidst i en tilstand af udmattelse,

som han stræbte at komme ud af med endnu større angst, end han hidtil havde følt i kampen mod alle sine ulykker. Hans hjerteangst fortærede resten af hans åndskraft, hans livlighed og skarpsindigbed. Han blev en sørgelig selskabsbroder, bestandig mere ulykkelig, og mere og mere uretfærdig, jo ulykkeligere han blev. I det mindste siger Alberts venner dette. De påstår, at Werther, der på en måde hver dag fortærede hele sin formue, så at han måtte lide og døje ondt ved aftentid, ikke var i stand til at bedømme en retsindig, rolig mand, der nu havde nået en længe attrået lykke, og heller ikke hans stræben efter at bevare den også for fremtiden. Albert havde, siger de, ikke forandret sig i så kort tid. Han var endnu stadig den samme som i begyndelsen, da Werther lærte ham at kende, og agtede og ærede ham i lige så høj grad. Han elskede Lotte over alt, han var stolt af hende og ønskede også at se hende anerkendt af alle som det herligste væsen. Kunne man derfor fortænke ham i, at han søgte at afvende selv det ringeste skin af mistanke, og at han i øjeblikket ikke havde lyst til at dele denne kostelige skat med nogen, selv ikke på den uskyldigste måde? De indrømmer, at Albert ofte forlod sin kones værelse, når Werther besøgte hende, men ikke af had eller modvilje mod sin ven, men kun fordi han følte, at denne var trykket af hans nærværelse. – –

Lottes fader var blevet angrebet af et ildebefindende, der nødte ham til at holde sig inde. Han sendte hende sin vogn, og hun kørte ud. Det var en smuk vinterdag. Den første sne var faldet så tæt, at den dækkede hele egnen.

Werther gik efter hende den næste morgen for at ledsage hende ind til byen, hvis Albert ikke kom for at hente hende.

Det klare vejr indvirkede kun lidt på hans mørke sind. Et knugende tryk hvilede på hans sjæl. De sørgelige forestillinger havde sat sig fast hos ham, og hans gemyt kunne kun bevæge sig fra den ene smertelige tanke til den anden.

Da han levede i ufred med sig selv, forekom også andres tilstand ham kun mere betænkelig og forvirret. Han troede, at han havde ødelagt det gode forhold mellem Albert og hans hustru. Han gjorde sig bebrejdelser over det, hvori der blandede sig en vis dulgt uvilje mod ægtemanden.

Undervejs faldt hans tanker også på dette emne. "Ja, ja," sagde han til sig selv, mens han bed tænderne sammen, "dér har vi den fortrolige, venlige, ømme, i alt deltagende omgangsform, den rolige, vedvarende troskab! Mæthed og ligegyldighed er det! Er ikke enhver ussel forretning mere tiltrækkende for ham end denne dyrebare, herlige hustru? Forstår han at vurdere sin lykke? Forstår han at påskønne hende, som hun fortjener? Han har hende, godt, så har han hende. – Jeg ved det, ligesom jeg også ved noget andet, jeg tror, at jeg er vant til tanken, den vil også gøre mig rasende og til slut tage livet af mig. – Og har hans venskab overfor mig så holdt stik? Ser han ikke allerede i min hengivenhed for Lotte et indgreb i sine rettigheder, en tavs bebrejdelse i min opmærksomhed mod hende? Jeg ved det godt, jeg føler det, han ser mig ikke gerne, han ønsker, jeg var borte. Min nærværelse er ham til besvær." –

Ofte standsede han sin hurtige gang, ofte stod han stille og syntes at ville vende om, men stadig rettede han sine skridt fremad, og under disse tanker og samtaler med sig selv var han endelig ligesom mod sin vilje nået ud til jægerhuset.

Han trådte ind ad døren, spurgte efter den gamle og efter Lotte. Han fandt huset i en temmelig oprørt tilstand. Den største dreng fortalte ham, at der var sket en ulykke ovre i Wahlheim. Der var blevet myrdet en bonde. Det gjorde ikke synderligt indtryk på ham. Han trådte ind i dagligstuen og fandt Lotte i færd med at tale den gamle til rette, som til trods for sin sygdom ville derover for at undersøge forbrydelsen på selve gerningsstedet. Gerningsmanden var endnu ubekendt. Den myrdede havde man fundet om morgenen foran døren til huset. Man havde visse formodninger: den myrdede var karl hos en enke, som før havde haft en anden i tjeneste, der var blevet jaget derfra.

Da Werther hørte dette, fo'r han heftigt op. "Er det muligt!" råbte han. "Jeg må derover, jeg kan ikke vente et øjeblik." – Han ilede til Wahlheim. Alle minder stod levende for ham, og han tvivlede ikke et øjeblik om, at den mand, som han så ofte havde talt med, som han var kommet til at holde af, havde begået forbrydelsen.

Da han måtte passere lindetræerne for at komme hen til kroen, hvor de havde lagt liget, forfærdedes han over sin kære plads. Den tærskel, som nabobørnene så ofte havde leget på, var besudlet med blod. Kærlighed og troskab, de skønneste menneskelige følelser, var forvandlet til vold og mord. De mægtige træer stod uden løv og dækkede med rim, de smukke hække, der hængte ud over den lave kirkegårdsmur, var bladløse, og de snedækkede gravsten tittede frem gennem revnerne.

Da han nærmede sig kroen, foran hvilken hele landsbyen var samlet, rejste der sig pludselig et skrig. Langt borte så man en

skare bevæbnede mænd, og alle råbte, at de havde gerningsmanden med. Werther så derhen og var ikke længe i tvivl. Ja! Det var den karl, der elskede enken så højt, og som han for nogen tid siden havde truffet opfyldt af dulgt forbitrelse og stille fortvivlelse.

"Hvad har du gjort, ulykkelige!" råbte Werther, idet han gik hen imod fangen. Denne så roligt på ham, tav og svarede endelig ganske sindigt: "Der er ingen, der skal få hende, og hun skal ingen få." De førte fangen ind i kroen, og Werther ilede bort.

Ved denne forfærdelige, voldsomme oplevelse var alt, hvad der rummedes i hans indre, rystet mellem hinanden. Et øjeblik blev han revet ud af sin sorg, sit mismod, sin ligegyldige laden stå til. Medfølelsen betog ham uimodståeligt, og han blev grebet af en uudsigelig trang efter at frelse det menneske. Han følte, at han var så ulykkelig, og selv som forbryder så uskyldig, han satte sig i den grad ind i hans stilling, at han fuldt og fast troede også at kunne overbevise andre. Han ønskede allerede at komme til at tale som hans forsvarer, allerede trængte det livfuldeste foredrag sig frem på hans læber. Han ilede til jægerhuset og kunne undervejs ikke lade være med allerede nu at udtale halvthøjt, hvad han ville udvikle for herredsfogeden.

Da han trådte ind i stuen, var Albert der. Det bragte ham et øjeblik ud af stemning, men han fattede sig snart og udviklede ildfuldt sine meninger for herredsfogeden. Denne rystede nogle gange på hovedet, og skønt Werther med den største livlighed, lidenskabelighed og åbenhjertethed fremkom med alt, hvad et menneske kan sige til et andets undskyldning, blev herredsfogeden, som man let forstår, ikke rørt ved det. Han lod

ikke engang vor ven tale ud, modsagde ham ivrigt og dadlede ham, fordi han tog en snigmorder i forsvar. Han påviste, at enhver lov ville blive ophævet på den måde og al borgerlig sikkerhed gå tabt. Han tilføjede desuden, at han intet kunne foretage sig i en sådan sag uden at pådrage sig det største ansvar. Alt måtte gå i rækkefølge efter de foreskrevne regler.

Werther gav endnu ikke fortabt, men bad kun herredsfogeden om at se gennem fingre med, hvis han kunne hjælpe ham til at flygte. Også dette afslog herredsfogeden. Albert, der omsider blandede sig i samtalen, tog også den gamles parti. Werther havde tabt slaget, og med forfærdelig smerte begav han sig på vej, efter at herredsfogeden nogle gange havde sagt til ham: "Nej, han kan ikke reddes!"

Hvor stærkt et indtryk disse ord har gjort på ham, ser vi af en seddel, som fandtes imellem hans papirer, og som sikkert er skrevet samme dag: "Du kan ikke reddes, ulykkelige! Jeg indser nok, at vi to ikke kan reddes."

Det, som Albert til sidst havde sagt om fangen i herredsfogedens nærværelse, havde berørt Werther meget pinligt. Han troede at mærke en misstemning mod sig deri, og selvom det ved nærmere eftertanke ikke undgik hans klare hoved, at de to jo måtte have ret, var det ham dog, som om han måtte svigte det dybeste i sig selv, hvis han ville tilstå og indrømme det.

Et blad, som sigter hertil, som måske udtrykker hele hans forhold til Albert, fandtes mellem hans papirer:

"Hvad nytter det, at jeg atter og atter siger til mig selv, at han er brav og god. Det opriver mig frygteligt: Jeg kan ikke være retfærdig." –

Da det var en mild aften, og det var i færd med at blive tøvejr, gik Lotte og Albert hjem til fods. Undervejs så hun sig nu og da om, som om det netop var Werthers ledsagelse hun savnede. Albert begyndte at tale om ham. Han dadlede hans opførsel, men lod ham vederfares retfærdighed. Han berørte hans usalige lidenskab og ønskede, at det måtte vise sig muligt at få ham bort. "Jeg ønsker det også for vor skyld," sagde han, "og jeg beder dig," fortsatte han, "prøve på at få ham til at forandre opførsel over for dig og mindske sine hyppige besøg. Folk lægger mærke til det, og jeg ved, at man taler om det hist og hér." – Lotte tav, og Albert synes at have følt hendes tavshed. I al fald omtalte han siden da ikke mere Werther over for hende, og når hun talte om ham, lod han samtalen falde eller ledede den hen på noget andet.

Det mislykkede forsøg, Werther havde gjort på at redde den ulykkelige, var den sidste opblussen af en flamme, der var ved at slukkes. Han sank nu kun desto dybere hen i sorg og uvirksomhed. Især kom han helt ud af sig selv, da han hørte, at han måske ville blive opfordret til at optræde som vidne mod manden, som nu nægtede hårdnakket.

Alt det ubehagelige, der nogensinde havde mødt ham i hans virksomme liv, fortrædelighederne ved gesandtskabet, alt, hvad der ellers var mislykkedes for ham og havde krænket ham, bølgede frem og tilbage i hans sjæl. Ved alt dette syntes han ligefrem, han havde ret til intet at bestille, alle muligheder syntes ham udelukkede, ude af stand, som han var, til at gribe et af de holdepunkter, det daglige livs opgaver kræver, og således nærmede han sig mere og mere en sørgelig afslutning, fuldstændig i sin besynderlige stemnings, tænkemådes og

uendelige lidenskabs vold, i den evindelige, ensformige, bedrøvelige omgang med det elskværdige og elskede væsen, hvis ro han forstyrrede, løbende storm mod sine egne evner, slidende sig selv op uden mål og med.

Om hans forstyrrethed og lidenskab, hans rastløse farten om, hans livslede er nogle breve, som vi vil indskyde hér, de bedste vidnesbyrd.

Den 12. december.

Kære Wilhelm! Jeg er i en tilstand, hvori hine ulykkelige, om hvem man troede, at de var besat af en ond ånd, må have befundet sig. Det kommer ofte over mig; ikke som angst eller begær – det er et indre uforståeligt raseri, som truer med at sprænge mit bryst og snører min strube sammen! Ve, ve! Og så strejfer jeg om ved nattetid i denne skrækkelige, menneskefjendske årstid.

I går aftes måtte jeg ud. Det var pludselig faldet ind med tø. Jeg havde hørt, at floden var gået over sine bredder, at bækkene var svulmet op, og at min kære dal ved Wahlheim var oversvømmet. Om aftenen efter elleve styrtede jeg ud. Et frygteligt skue at se de rasende bølger hvirvle ned fra klippen i måneskinnet hen over agre, enge og hække, over alt, og den vidtstrakte dal i hele sin længde en oprørt sø under stormens hyl! Og når så månen igen kom frem og dvælede over den sorte sky, og bølgerne rullede bort for min fod i det frygtelige pragtfulde genskin og brølede højt, da grebes jeg af gysen og længsel! Ak, med udbredte arme stod jeg vendt mod afgrunden og sukkede: Ned, ned! og fortabte mig i den fryd at kunne styrte mine kvaler, mine lidelser derned og bruse bort ligesom

bølgerne. Å, men at løfte foden fra jorden og gøre en ende på alle dine lidelser, det formåede du ikke.

Mit timeglas er ikke rundet ud endnu, det føler jeg! Å, Wilhelm! Hvor gerne havde jeg ikke ofret min menneskettilværelse for med stormvinden at kunne flænge skyerne og piske bølgerne! Ha! Og opnår den fængslede måske ikke en gang med tiden denne salighed?

Og da jeg vemodigt så ned på en plet, hvor jeg havde hvilet med Lotte under et piletræ efter en varm spadseretur, var også den oversvømmet, og piletræet kunne jeg næppe se. Wilhelm! "Og hendes enge," tænkte jeg, "egnen omkring jægerhuset! Og vort lysthus, hvor må det være ødelagt af den rivende strøm!" En solstråle fra fortiden trængte ind som en drøm om hjem, marker og æresposter til fangen. Jeg blev stående. – jeg bebrejder mig intet; for jeg har mod til at dø.

Jeg havde – –. Nu sidder jeg her som en gammel kone, der samler gærdestaver til brændsel og tigger brød ved dørene for at forlænge og lette sin hendøende, glædeløse tilværelse endnu et øjeblik.

Den 14. december.

Hvad er det, kære ven? Jeg bliver bange for mig selv! Er ikke min kærlighed til hende den helligste, reneste, mest broderlige kærlighed? Har jeg nogensinde følt et strafværdigt ønske i min sjæl? – Jeg vil ikke sværge på det! – Og nu – drømme! Hvor sandt tænkte ikke de mennesker, som tilskrev fremmede magter så modsigende virkninger. I nat – jeg gyser ved at fortælle det – holdt jeg hende i mine arme, fast trykket til mit bryst og dækkede hendes mund, der fremstammede elskovsord, med utallige kys, vore øjne mødtes i en rus. Gud! Er jeg strafskyldig, fordi jeg endnu føler en salighed ved med dyb inderlighed at genkalde mig disse glødende glæder? Lotte! Lotte!

Med mig er det forbi. Mine tanker omtåges. I de sidste otte dage har jeg intet mere kunnet huske, mine øjne er fulde af tårer. Ingen steder og allevegne har jeg det godt. Jeg ønsker intet, jeg kræver intet. Det var vist bedst for mig at gå bort.

Beslutningen om at forlade verden havde på denne tid, under sådanne forhold bestandig antaget fastere form hos Werther. Siden han var vendt tilbage til Lotte, havde det stadig været hans sidste udsigt og håb. Han havde imidlertid bestemt, at det ikke skulle være en overilet, forhastet dåd, han ville foretage dette skridt efter sin bedste overbevisning og med den størst mulige koldblodighed.

Hans tvivl og kamp med sig selv fremgår af en udateret seddel, sandsynligvis et påbegyndt brev til Wilhelm, som er

fundet blandt hans papirer:

> "Hendes nærværelse, hendes skæbne, hendes medfølelse med min presser de sidste tårer af min udbrændte hjerne.
>
> At løfte forhænget og træde bagved det, det er det hele! Hvorfor da tøve og nøle? Fordi man ikke ved, hvordan der ser ud bagved, og man ikke vender tilbage? Og fordi det er en af vor ånds særegenheder at ane forvirring og mørke på steder, vi intet ved om med sikkerhed!" –

Til sidst blev han mere fortrolig med den sørgelige tanke, og hans forsæt fæstnede sig uigenkaldeligt, hvorom følgende tvetydige brev til hans ven vidner.

Den 20. december.

Tak for din kærlighed, Wilhelm, at du har opfattet mine ord således. Ja, du har ret: Det var bedre for mig, at jeg gik bort. Det forslag, som du gør mig, at vende tilbage til jer, synes jeg ikke rigtigt om; i alt fald ville jeg gerne gøre en omvej, især da vi kan vente vedvarende frost og godt føre. Det er mig kært, at du vil komme og hente mig; men opsæt det blot fjorten dage endnu og afvent endnu et brev fra mig med nærmere besked. Man må ikke plukke æblet, førend det er modent. Og fjorten dage mere eller mindre har meget at sige. Min moder må du sige, at hun skal bede for sin søn, og at jeg beder hende om tilgivelse for al den sorg, jeg har forvoldt hende. Det var nu engang min skæbne at gøre dem bedrøvet, som jeg skyldte glæde. Lev vel, dyrebareste ven! Alle Himlens velsignelser over dig! Lev vel!

Hvad der i denne tid foregik i Lottes sjæl, hvorledes hendes følelser overfor manden, overfor den ulykkelige ven har været, tiltror vi os næppe evne til at udtrykke i ord, selv om vi, efter kendskabet til hendes karakter, straks kan danne os en vis forestilling om det, og en ædel kvindesjæl kan tænke sig i hendes stilling og føle med hende.

Så meget er sikkert, hun var fast bestemt på at få Werther bort, og når hun tøvede, var det kun, fordi hun ville skåne ham på grund af det hjertelige venskab, hun følte for ham, fordi hun følte, hvor meget det ville koste ham, ja, at det næsten ville være ham umuligt. Hun blev imidlertid på dette tidspunkt yderligere drevet til at gøre alvor af det. Hendes mand tav helt om forholdet, ligesom hun altid havde tiet om det, og desto mere magtpåliggende var det hende at vise ham i gerning, at hendes karakter fortjente hans agtelse.

Samme dag, Werther havde skrevet det sidst indføjede brev til sin ven – det var søndagen før juleaften – kom han om aftenen ind til Lotte og fandt hende alene. Hun var ved at bringe noget legetøj i orden, som hun havde lavet til julegaver til sine små søskende. Han talte om den fornøjelse, det ville være for de små, og om det øjeblik, da døren pludselig blev åbnet, og synet af det pyntede træ med vokslys, sukkergodt og æbler hensatte dem i paradisisk henrykkelse.

"De skal også få noget," sagde Lotte, idet hun skjulte sin forlegenhed under et elskværdigt smil, "hvis De er rigtig flink; en voksstabel og noget mere."

"Hvad kalder De rigtig flink?" udbrød han; "hvorledes skal jeg være, hvorledes kan jeg være, kæreste Lotte?"

"På torsdag er det juleaften," sagde hun. "Så kommer børnene og fader; så får hver sit, så kommer De også – men ikke før."

Werther studsede.

"Ja, sådan er det nu engang," fortsatte hun. "Jeg beder Dem om det for min freds skyld. Det kan ikke, det kan ikke blive ved på den måde."

Han vendte sit blik fra hende, gik op og ned i stuen og mumlede mellem tænderne dette: "Det kan ikke blive ved således!" Lotte som forstod den skrækkelige tilstand, disse ord havde sat ham i, søgte at lede hans tanker bort ved alle slags spørgsmål, men forgæves.

"Nej, Lotte," udbrød han, "jeg får Dem ikke mere at se!"

"Hvorfor ikke, Werther," sagde hun, "De kan, De skal se os igen. De må blot lære at beherske Dem. Å, hvorfor er De dog født med denne heftighed, denne ubetvingelige lidenskab for alt, hvad der griber Dem? Jeg beder Dem," fortsatte hun og greb hans hånd, "De må beherske Dem! Deres ånd, Deres kundskaber, Deres talenter, hvor mangfoldige nydelser byder de Dem ikke? Vær en mand! Hold op med denne sørgelige hengivenhed for en kvinde, som ikke kan gøre andet end beklage Dem."

Han skar tænder og så mørkt på hende. Hun holdt fast på hans hånd.

"Vær nu blot rolig et øjeblik, Werther!" sagde hun. "Føler De ikke, at De bedrager og med vilje ødelægger Dem selv? Hvorfor mig, Werther, netop mig, en andens ejendom? Netop det? Jeg frygter, jeg frygter virkelig, at det kun er umuligheden af en besiddelse, der gør dette ønske så tillokkende for Dem."

Han tog sin hånd til sig og så stift og harmfuldt på hende: "Klogt, meget klogt," råbte han. "Er det måske Albert, der er kommet med den bemærkning? Sindrigt, meget sindrigt."

"Den kan enhver komme med," svarede hun. "Skulle der virkelig i hele den vide verden ikke findes en eneste pige, som kunne opfylde Deres hjertes ønsker. Overvind Dem selv, søg efter hende, og jeg forsikrer Dem, at De nok skal finde hende. For det snævre område, som De i den sidste tid har bandlyst Dem selv til, har allerede længe ængstet mig, både for Deres egen og for vor skyld. Overvind Dem selv! En rejse vil og må adsprede Dem! Søg og find en værdig genstand for Deres kærlighed og vend tilbage og lad os nyde et sandt venskabs glæder sammen!"

"Det kunne man lade trykke," sagde han og smilede koldt, "og anbefale alle huslærere. Kære Lotte! Lad mig blot have en smule ro endnu; det skal nok gå alt sammen."

"Blot ét, Werther, kom ikke før juleaften!" –

Han ville til at svare, da Albert trådte ind. De bød hinanden køligt god aften og gik forlegne op og ned i værelset ved siden af hinanden. Werther begyndte en ligegyldig samtale, der snart var endt, Albert lige så. Han spurgte derpå sin kone om visse ærinder, og da han hørte, at de endnu ikke var besørget, sagde han nogle ord til hende, som forekom Werther kolde, ja ligefrem hårde. Han ville gå, men kunne ikke og blev der til klokken otte, mens hans mismod og uvilje stadig voksede, til bordet blev dækket, og han tog sin hat og stok. Albert indbød ham til at blive. Men han troede, at det kun var af simpel høflighed, takkede koldt og gik.

Han kom hjem, tog lyset fra tjeneren, der ville lyse for ham, gik alene ind på sit værelse, græd højt, talte opbragt med sig selv, gik heftigt op og ned i stuen og kastede sig endelig på sengen med klæderne på, hvor tjeneren fandt ham, da han ved ellevetiden vovede at gå ind og spørge, om han skulle hjælpe herren støvlerne af, hvilket han tillod ham, men forbød ham at komme ind i værelset næste morgen, før han kaldte på ham.

Mandag morgen tidlig, den 21. december, skrev han til Lotte følgende brev, som man efter hans død fandt forseglet på hans skrivebord og overbragte hende. Jeg vil føje det ind her med mellemrum, som det fremgår af omstændighederne, at han har skrevet det.

"Det er min faste beslutning, Lotte, at jeg vil dø. Jeg skriver det roligt til dig uden romantisk overspændthed på den dags morgen, hvor jeg skal se dig for sidste gang. Når du, min elskede, læser dette, dækker den kolde grav de stivnede rester af den urolige, den ulykkelige, der i sit livs sidste øjeblikke ikke ved noget dejligere end at tale med dig.

Jeg har haft en skrækkelig, men også velgørende nat. Det er den, som har styrket og afgjort min beslutning: jeg vil dø! Da jeg i går rev mig løs fra dig i det frygteligste sindsoprør, da det, der tyngede mit hjerte, og min håbløse, glædesløse tilværelse fyldte mig med iskulde ved din side – ja, jeg kunne næppe nå mit værelse, ude af mig selv kastede jeg mig på knæ, og Gud, du skænkede mig den sidste husvalelse i de bitreste tårer! Tusind planer, tusind udveje rasede gennem min sjæl, og til sidst stod den der, fast og hel, den sidste, eneste tanke: Jeg vil dø!

Jeg lagde mig, og om morgenen, da jeg vågnede rolig, stod tanken endnu fast og stærk i mit hjerte: Jeg vil dø! Det er ikke fortvivlelse, det er visheden om, at jeg har holdt ud til enden, og at jeg ofrer mig for dig. Ja, Lotte, hvorfor skal jeg fortie det? En af os tre må bort, og det skal være mig. Å, min elskede! Gennem dette sønderrevne hjerte har den rasende tanke ofte sneget sig: At myrde din mand – dig – mig! Lad det da være således!

Når du en smuk sommeraften stiger op på bjerget, så mindes mig, tænk så på, hvordan jeg så ofte kom op fra dalen, og se da over til kirkegården til min grav, hvor det høje græs bølger for vinden i den synkende sols stråler. Jeg var rolig, da jeg begyndte, men nu, nu græder jeg som et barn, da alt står så levende for mig."

Ved titiden kaldte Werther på sin tjener, og mens han klædte sig på, sagde han til ham, at han ville rejse bort i nogle dage, han skulle derfor børste hans klæder og gøre alt i stand til at pakke ind. Han pålagde ham at bede om regninger overalt, at aflevere nogle lånte bøger, og at betale nogle fattige, som han plejede at give noget hver uge, det, de skulle have for to måneder frem i tiden.

Han lod maden bringe ind på sit værelse, og efter at have spist, red han ud til herredsfogeden, som han ikke traf hjemme. Tungsindigt gik han op og ned i haven, som om han for sidste gang ville samle alle de sørgelige minder.

De små lod ham ikke længe i fred, de fulgte ham, sprang op ad ham og fortalte ham, at når det blev i morgen, og i morgen igen, og en dag til, skulle de have julegaver af Lotte, og fortalte ham de vidundere, som deres barnlige fantasi lovede dem.

"Ja, i morgen!" råbte han, "og i morgen igen, og en dag til!" og kyssede dem hjerteligt og ville forlade dem, da den mindste endnu ville hviske ham noget i øret. Han betroede ham, at de store brødre havde skrevet smukke nytårslykønskninger – så store, en til fader, en til Albert og Lotte og også en til hr. Werther. De ville overrække dem nytårsmorgen. Det overvældede ham. Han gav hver af dem en foræring, steg til hest, bad dem hilse den gamle og red bort med tårer i øjnene.

Ved femtiden kom han hjem, bad pigen se til ilden og holde den vedlige til aften. Han bød tjeneren pakke bøger og linned ned i kufferten og lade klæderne sy ind i et stykke tøj. Derpå skrev han sandsynligvis følgende stykke af sit sidste brev til Lotte:

"Du venter mig ikke! Du tror, jeg vil adlyde og først gense dig juleaften! Å, Lotte! I dag eller aldrig mere! Juleaften holder du dette papir i din hånd, skælver og væder det med dine kære tårer. Jeg vil, jeg må! Hvor er det godt, at min beslutning er fast."

Lotte var imidlertid kommet i en mærkelig sindstilstand. Efter den sidste samtale med Werther havde hun følt, hvor svært det ville falde hende at skilles fra ham, og hvad han ville lide, hvis han skulle bort fra hende. I Alberts nærværelse havde hun som i forbigående sagt, at Werther ikke ville komme igen før juleaften, og Albert var redet ud til en embedsmand i sognet, med hvem han havde forretninger, og hvor han måtte overnatte.

Nu sad hun alene, ingen af hendes søskende var hos hende. Hun hengav sig til sine tanker, der stille kredsede om deres

forhold. Hun så sig nu for evigt knyttet til den mand, hvis kærlighed og troskab, hun kendte, som hun var hengiven af hjertet, hvis ro og pålidelighed af Himlen syntes bestemt til, at en brav hustru kunne grundlægge sit livs lykke derpå; hun følte, hvad han altid ville være for hende og hendes små søskende. På den anden side var Werther blevet hende så dyrebar. Straks fra deres bekendtskabs første øjeblik havde deres naturers overensstemmelse lagt sig så smukt for dagen, og den lange omgang med ham, så mange situationer, de havde oplevet sammen, havde gjort et uudsletteligt indtryk på hendes hjerte. Alt det interessante, hun følte og tænkte, var hun vant til at dele med ham, og adskillelsen fra ham truede med at gøre et skår i hele hendes væsen, som ikke senere kunne heles igen. Havde hun i det øjeblik kunnet forvandle ham til en broder, hvor lykkelig ville hun da ikke have været! Havde hun blot kunnet få ham gift med en af sine veninder, havde hun kunnet håbe også fuldstændig at genoprette det gode forhold til Albert.

Hun havde i tankerne gået hele rækken af sine veninder igennem og fandt noget at udsætte ved hver enkelt, fandt ingen, som hun syntes, passede for ham. Ved alle disse betragtninger følte hun først rigtigt, uden at gøre sig det klart, at det var hendes hjertes dulgte ønske at beholde ham for sig selv, og endvidere indså hun, at hun ikke kunne, ikke måtte beholde ham. Hendes rene og skønne sind, der ellers var så let og så let forstod at hjælpe sig, følte sig trykket af et tungsind, som det ikke var muligt at komme ud over. Hendes hjerte var beklemt, og en mørk sky lå over hendes øjne.

Klokken var blevet halv syv, da hun hørte Werther komme op ad trappen, og snart kendte hun hans trin og hans stemme, da

han spurgte efter hende. Hvor bankede hendes hjerte dog ikke ved hans komme – vi tør næsten sige: for første gang! Hun havde gerne nægtet sig hjemme for ham, og da han trådte ind, råbte hun mod ham i en slags lidenskabelig forvirring: "De har ikke holdt ord!" – "Jeg har ikke lovet noget," svarede han. – "Så burde De i det mindste have givet efter for mine bønner," fortsatte hun. "Jeg bad Dem om ro for os begge."

Hun vidste ikke rigtigt, hvad hun sagde, og lige så lidt, hvad hun gjorde, da hun sendte bud efter nogle veninder for ikke at være alene med Werther. Han lagde nogle bøger fra sig, som han havde bragt med, spurgte efter andre, og hun ønskede snart, at hendes veninder ville komme, snart, at de ville blive borte. Pigen kom tilbage med den besked, at de begge bad sig undskyldt.

Hun ville lade pigen sidde med sit arbejde i værelset ved siden af, men så bestemte hun sig om. Werther gik op og ned i stuen. Hun gik hen til klaveret og begyndte på en menuet, men det ville ikke rigtigt gå. Hun tog sig sammen og satte sig roligt ved siden af Werther, der havde indtaget sin sædvanlige plads på kanapéen.

"Har De ikke noget at læse?" spurgte hun. Nej, han havde ikke noget at læse. "Derinde i min skuffe," sagde hun, "ligger Deres oversættelse af nogle af Ossians sange. Jeg har endnu ikke læst dem, for jeg håbede stadig at høre dem af Dem. Men i den senere tid har der ikke været lejlighed til det, det har ikke kunnet lade sig gøre." Han smilede og hentede sangene. En gysen overfaldt ham, da han tog dem, og hans øjne blev fulde af tårer, da han så i dem. Han satte sig ned og læste:

"Stjerne i den dæmrende nat, skønt funkler du i vest, du hæver dit strålende hoved fra skyen og vandrer stolt henimod din høj. Hvad ser du efter på heden? Stormvinden har lagt sig; fjernt lyder elvens mumlen; brusende bølger slår mod fjerne klipper; fluesværmene summer mod aften over marken. Hvad ser du efter, skønne lys? Du smiler og går ned; venligt omfavner bølgerne dig og bader dit yndige hår. Lev vel, rolige lys! Åbenbar dig, herlige lys fra Ossians sjæl!

Og det åbenbarer sig i sin vælde. Jeg ser mine afdøde venner. De samles på Lora, som i de dage, der svandt. – Fingal kommer som en klam tågesøjle. Omkring ham flokkes hans helte og se! Sangens barder: Den grå Ullin! Den stolte Ryno! Alpin, du herlige sanger! Og du mildtklagende Minona! – Hvor forandrede er I, mine venner, siden de festlige dage på Selma, da vi kappedes om sangens pris, som når forårsbrisen over højene i stadig vekslen bøjer de sagte hviskende græsstrå.

Da trådte Minona frem i al sin skønhed med nedslagent blik og øjnene fulde af tårer; hendes svære hår bølgede i den hvileløse vind, der blæste ned fra højen. Mørkt blev det i heltenes sjæl, da hun hævede den yndige stemme, thi ofte havde de set Salgars grav, ofte den vise Colmas mørke bolig. Colma forladt på højen, ene med sin melodiske slemme. Salgar lovede at komme, men natten lagde sig rundt omkring. Hør Colmas stemme, da hun sad alene på højen.

Colma.

"Det er nat! Jeg er alene fortabt på den stormsuste høj. Vinden suser i bjergene. Stormen hyler ned ad klipperne. Ingen hytte giver mig ly for regnen, jeg forladte på den stormsuste høj.

Træd frem, måne, af dine skyer! Strål frem, I nattens stjerner! Led mig til det sted, hvor min elskede hviler efter jagtens besvær med den nedspændte bue ved sin side, mens hundene snuser om ham! Men her må jeg sidde alene på klippen i den svulmende strøm. Strømmen og stormen suser, jeg hører ikke min elskedes stemme.

Hvorfor tøver min Salgar? Har han glemt sit ord? Dér er klippen og træet og her den brusende flod! Du lovede at være her ved nattens frembrud. Å, hvor har min Salgar forvildet sig hen? Med dig ville jeg flygte, forlade fader og broder! De hovmodige! Længe var vore slægter fjender, men vi er ikke fjender, å, Salgar!

Ti en stund, vind! Vær stille en stund, flod, så at min stemme kan klinge gennem dalen og min vandrer høre mig. Salgar! Det er mig, som kalder! Her er træet og klippen! Min elskede, her er jeg! Hvorfor tøver du med at komme?

Se månen kommer frem, floden funkler nede i dalen, klipperne rejser sig gråt mod højen. Men jeg ser ham ikke på bjergtoppen, hans hunde forkynder ikke hans ankomst. Her må jeg sidde alene.

Men hvem er det, som ligger dernede på heden? – Min elskede? Min broder? – Tal, mine venner! De svarer ikke. Hvor angstfuld er min sjæl! – Ak, de er døde! Deres sværd er røde af kampen! Å, min broder, min broder! Hvorfor har du dræbt min Salgar? Å, min Salgar! Hvorfor har du dræbt min broder? Begge var I mig så kære. Å, du var skøn ved højen mellem tusinde! Han var frygtelig i slaget. Svar mig! Hør min stemme, min elskede! Men ak! De er stumme, stumme for evigt! Koldt som jorden er deres bryst!

Tal, I de dødes ånder, fra de høje fjelde, fra det stormomsuste bjergs tinde! Tal! Mig får det ikke til at gyse! – Hvor har I lagt eder til hvile? I hvilken bjergkløft skal jeg finde eder? – Jeg hører ingen svag stemme i vinden, intet henåndet svar i stormen om højen.

Jeg sidder i min jammer, med tårer venter jeg morgenen. Grav graven, I de dødes venner, men kast den ikke til, før jeg kommer! Mit liv svinder som en drøm, hvordan skulle jeg kunne blive tilbage? Her vil jeg bo med mine venner ved den drønende bjergelv. – Når det bliver nat på højen, og vinden blæser over heden, skal min ånd stå i stormen og sørge over mine venners død. Jægeren hører mig fra sit skjul bag løvet, frygter min stemme, men elsker den. Thi dejlig skal min stemme lyde om mine venner; de var mig begge så kære!"

Det var din sang, Minona, Tormans blidtrødmende datter. Vore tårer flød for Colmans skyld, og vore sjæle formørkedes.

Ullin trådte frem med harpen og sang Alpins sang for os. – Alpins stemme var venlig, Rynos sjæl en stråle af ild. Men de hvilede allerede i det trange hus, og deres stemmer var døet hen i Selma. En gang vendte Ullin hjem fra jagt, inden heltene var faldet. Han hørte deres væddesang på højen. Deres sang var blid, men sørgelig. De klagede over Morars fald, den første af helte. Hans sjæl var som Fingals sjæl, hans sværd som Oskars. – Men han faldt, og hans fader jamrede, og hans søsters øjne var fulde af tårer, ligesom Minonas, den herlige Morars søster. Hun veg tilbage for Ullins sang, som månen i vest, der forudser den stormfulde regn og gemmer sit skønne hoved i skyerne. – Sammen slog Ullin og jeg vore harper til en jammersang.

Ryno.

"Vind og regn er hørt op. Middagen er så lys, skyerne deler sig. Den ustadige sol beskinner højen, mens den flygter bort. Rødlig flyder bjergelven ned i dalen. Dejlig er din mumlen, strøm, men dejligere den stemme, jeg hører. Det er Alpins stemme, han jamrer over de døde. Hans hoved har alderen bøjet, røde er hans tårefyldte øje. Alpin, herlige sanger! Hvorfor er du alene på den tavse høj? Hvorfor klager du som et vindstød i skoven, som en bølge ved den fjerne strand?"

Alpin.

"Mine tårer, Ryno, er for de døde, min stemme for dem, der bor i gravene. Slank står du på højen, skøn mellem hedens sønner! Men du vil falde som Morar, og den sørgende vil sidde på din grav. Højene vil glemme dig, og din bue vil ligge uspændt i hallen.

Du var hurtig, Morar, som en råbuk på højen, forfærdelig som de natlige ildtegn på himlen. Din vrede var en storm, dit sværd i slaget som lyn over heden. Din stemme lignede skovelven efter regnen, tordenen på de fjerne høje. Mange faldt for din arm, din vredes flamme fortærede dem. Men når du kom tilbage fra kampen, hvor fredelig var da ikke din pande! Dit ansigt var som solen efter et uvejr, som månen i den tavse nat, roligt dit bryst som en sø, når vindens brus har lagt sig.

Snæver er nu din bolig! Mørk din helligdom! Med tre skridt måler jeg din grav, du, der før var så stor! Fire sten med mosklædte hoveder er det eneste minde om dig. Et bladløst træ, højt græs, som hvisker i vinden, viser jægerens øje den mægtige Morars grav. Ingen moder har du til at begræde dig, ingen pige med elskovens tårer. Død er hun, som fødte dig, Morglans datter er faldet.

Hvem står dér, støttet til sin stav? Hvem er det, hvis hoved er hvidt af alder, hvis øjne er røde af tårer? Det er din fader, å, Morar, faderen, der ingen søn har uden dig! Han hørte om dit ry i slaget, han hørte om fjendens flugt, han hørte om Morars ry. Men ak, ikke om hans sår. Græd, Morars fader, græd! Men din søn hører dig ikke. Dyb er den dødes søvn, lavt hans leje af støv. Aldrig lytter han til stemmen, aldrig vækker ham dit kald. O, hvornår bliver det morgen i graven, når lyder buddet til de slumrende: Vågn op!

Lev vel, du ædleste blandt mennesker, du erobrer i krigen! Men aldrig vil slagmarken få dig at se, aldrig vil den mørke skov lyse af dit ståls glans. Du efterlod dig ingen søn, men sangen skal bevare dit navn. Kommende tider skal høre om dig, høre om Morar, der faldt.

Højlydt var heltenes sorg, men højest lød Armins bristende suk. Det erindrede ham om hans søns død; han faldt i sin ungdoms dage. Carmor sad nær ved helten, det gjaldende Galmals fyrste. "Hvorfor sukker Armin," sagde han. "Hvad er der at græde over her? Klinger ikke kvad og sang for at røre og glæde sjælen? De er som stille tåger, der stiger op fra søen og udgyder sig over dalen, og væden fylder de udsprungne blomster. Men solen vender atter tilbage i sin vælde, og tågen forsvinder. Hvorfor er du så sorgfuld, Armin, hersker over det havomflydte Gorma?

Sorgfuld! Vel, det er jeg, og ikke ringe er årsagen til min vånde. – Carmor, du mistede ingen søn, mistede ingen blomstrende datter, den tapre Colgar lever og Amira, den skønneste blandt piger. Din slægts grene blomstrer, o, Carmor; men Armin er den sidste af sin stamme. Mørk er din seng, å,

Daura! Tung er din søvn i graven. – Hvornår vågner du med dine sange, med din melodiske stemme? Op, I høstens vinde! Op! Storm over den mørke hede! Brus skovens elve! Hyl, storme, i egenes toppe! Glid gennem de flængede skyer, måne, vis af og til dit blege ansigt! Mind mig om den frygtelige nat, da mine børn omkom, da Arindal, den mægtige, faldt, da Daura, den elskede, døde!

Daura, min datter, du var skøn! Skøn som månen på højene ved Fura, hvid som nyfalden sne, herlig som luften, vi ånder. Arindal, din bue var stærk, dit spyd hurtigt på slagmarken, dit blik som tågen over bølgen, dit skjold som en ildsky i stormen!

Armar, den krigsberømte, kom og bejlede til Dauras kærlighed. Længe stod hun ikke imod. Skønne var hendes venners forhåbninger.

Erath, Odgals søn, var gram i hu, thi hans broder lå dræbt af Armar. Han kom forklædt som skipper. Skøn var hans båd på bølgen, hans hår var hvide af ælde, roligt hans alvorlige ansigt. "Skønneste blandt piger," sagde han, "Armins yndige datter, dér ved klippen, ikke langt fra søen, hvor den røde frugt titter ned fra træet, dér venter Armar på Daura. Jeg er kommet for at føre hans elskede over den bølgende sø."

Hun fulgte ham og råbte på Armar. Kun klippernes stemmer svarede. Armar! Min elskede! Min elskede! Hvorfor ængster du mig således? Hør, Arnaths søn, det er Daura, som kalder!

Forræderen Erath flygtede leende til land. Hun hævede sin stemme, råbte på sin fader og broder: Arindal! Arnim! Er der ingen, der vil redde Daura?

Hendes stemme nåede over søen. Arindal, min søn, steg ned fra højen, klædt i den fældede bjørns skind. Hans pile raslede

ved hans side, sin bue havde han i hånden, fem sortgrå hunde var med ham. Han så den dristige Erath på bredden, greb ham og bandt ham til en eg; fast ombandt han hans hofter; den lænkede fyldte luften med sin stønnen.

Arindal gik over bølgerne i sin båd for at bringe Daura over. Armar kom i sin harme, afskød den gråfjedrede pil, den klang og borede sig i dit hjerte, å, Arindal, min søn! I stedet for forræderen Erath omkom du. Båden nåede klipperne. Han sank ned i den og døde. For dine fødder flød din broders blod. Hvor stor var din jammer, o, Daura!

Bølgerne knuste båden. Armar styrtede sig i søen for at redde sin Daura eller dø. Hastigt fo'r et vindstød fra højen ned over bølgerne, han sank og hævede sig ikke mere.

Alene på den havomsprøjtede klippe hørte jeg min datters klager. Mange og høje var hendes skrig, men hendes fader kunne ikke hjælpe hende. Hele natten stod jeg ved bredden, jeg så hende i månens svage stråler, hele natten hørte jeg hendes skrig. Højt brølede stormen, og regnen slog hvast mod bjergets side. Hendes stemme blev svag, førend morgenen brød frem. Den svandt hen som aftenluften mellem markens græs. Tynget af sorger døde hun og efterlod Armin alene! Borte er min styrke i krigen, brudt min stolthed blandt pigerne.

Når stormene kommer fra fjeldet, når nordenvinden rejser bølgerne højt, sidder jeg på den brusende kyst og skuer henimod den frygtelige klippe. I den dalende månes stråler ser jeg ofte mine børns ånder, i halvmørket vandrer de sammen i sørgmodig endrægtighed."

En strøm af tårer, der brød frem fra Lottes øjne og skaffede hendes beklemte hjerte luft, standsede Werthers oplæsning. Han kastede papiret, greb hendes hånd og græd de bitreste tårer. Lotte støttede sig på den anden og skjulte sine øjne i sit lommetørklæde. Begges bevægelse var frygtelig. De følte deres egen sorg i hine ædles, følte dem med hinanden, og deres tårer flød sammen. Werthers læber og øjne hvilede glødende på Lottes arme. En gysen overfaldt hende. Hun ville gå, men smerte og deltagelse bandt hende tungt som bly. Hun åndede dybt for at komme til sig selv og bad ham hulkende om at fortsætte, bad med al Himlens inderlighed. Werther skælvede, hans hjerte var ved at briste. Han tog bladet og læste med halvkvalt stemme:

"Hvorfor vækker du mig, forårsluft? Du lokker og siger: 'Jeg skænker dug fra himlen! Men min tid er nær, da jeg skal visne, nær er den storm, der skal afrive mine blade! I morgen vil vandreren komme, som så mig i min skønhed, hans øje vil søge efter mig rundt om på marken, men han vil ikke finde mig.'" – –

Disse ord greb den ulykkelige med hele deres styrke. Han kastede sig ned foran Lotte i den fuldstændigste fortvivlelse, greb hendes hænder, trykkede dem imod sine øjne, imod sin pande, og en anelse om hans frygtelige forehavende syntes at fare igennem hende. Hendes tanker omtågedes. Hun trykkede hans hænder, trykkede dem imod sit bryst, bøjede sig ned til ham med en vemodig bevægelse, og deres glødende kinder mødtes. Verden svandt bort for dem. Han slyngede sine arme om hende, trykkede hende ind imod sit bryst og dækkede hendes bævende, stammende læber med rasende kys. –

"Werther!" råbte hun med halvkvalt stemme og vendte sig bort. "Werther!" og med svag hånd trykkede hun hans bryst bort fra sit. "Werther!" råbte hun fast, fuld af den ædleste følelse. – Han gjorde ikke modstand, slap hende og kastede sig vanvittig ned foran hende. Hun rejste sig, og i ængstelig forvirring, bævende mellem kærlighed og vrede, sagde hun: "Det er sidste gang, Werther! De ser mig aldrig mere."

Med et blik fuldt af kærlighed så hun på den ulykkelige, ilede ind i værelset ved siden af og lukkede døren i lås bagved sig. Werther strakte armene ud efter hende, men kunne ikke holde hende fast. Han lå på gulvet med hovedet på kanapéen, og i denne stilling blev han liggende en halv time, til en støj kaldte ham til sig selv. Det var pigen, som ville dække bord. Han gik op og ned i værelset, og da han igen var alene, gik han hen til døren til sideværelset og sagde sagte: "Lotte! Lotte! Kun et ord endnu! Et lev vel!" Hun tav. Han ventede og bad og ventede. Så rev han sig løs og råbte: "lev vel, Lotte! For evig lev vel!"

Han kom til byporten. Vægterne, som kendte ham i forvejen, lod ham uden videre passere. Det var halvt regn og halvt sne, og først henimod elleve bankede han atter på sin dør. Hans tjener lagde mærke til, at hans herre manglede sin hat, da han kom igen. Han dristede sig ikke til at sige noget til ham, han klædte ham af. Han var helt gennemblødt. Senere fandt man hatten på en klippe, der fra højens skråning luder ud over dalen, og det er ubegribeligt, hvordan han i en mørk, sludfuld nat har kunnet bestige den uden at styrte ned.

Han gik i seng og sov længe. Tjeneren fandt ham i færd med at skrive, da han næste morgen på hans kald bragte ham kaffe. Han skrev følgende i sit brev til Lotte:

"For sidste gang altså, for sidste gang slår jeg øjnene op. Ak, de skal ikke mere se solen; en mørk, tåget dag holder den skjult. Sørg da, natur! din søn, din ven, din elsker nærmer sig sin afslutning. Lotte! Det er en følelse uden lige, og dog ligner det mest en tåget drøm, at sige til sig selv: 'Det er din sidste morgen.' Den sidste! Lotte, jeg kan ikke fatte ordet: Den sidste! Står jeg ikke her i min fulde kraft? Og i morgen ligger jeg slapt udstrakt på jorden. Dø! Hvad vil det sige? Vi drømmer, når vi taler om døden. Jeg har set mange dø. Men så indskrænkede er menneskene, at de ingen begreb har om deres tilværelses begyndelse og ophør. Endnu er du min, din, din, å, elskede. Og om et øjeblik – skilt, revet fra hinanden – måske for evigt! – Nej, Lotte, nej! – Hvordan kan jeg forgå, hvordan kan du forgå? Vi *er* jo! – Forgå! Hvad vil det sige? Det er igen et ord, en tom lyd, som mit hjerte intet føler ved. – Død, Lotte, begravet i den kolde jord, så snævert, så mørkt! – Jeg havde en veninde, som var alt for mig i min hjælpeløse ungdom. Hun døde, og jeg fulgte hendes lig og stod ved graven, da de sænkede kisten ned, og hørte lyden af rebene, da de trak dem bort under den og op igen, hørte den første skovlfuld jord falde ned og give en dump, uhyggelig lyd på kisten og stadig mere og mere dump, til den tilslut var helt dækket! Jeg styrtede om ved graven – dybt grebet, rystet, ængstet med sønderrevet indre, men jeg vidste ikke, hvad der skete med mig, hvad der vil ske med mig – Dø! Grav! Jeg forstår ikke ordene!

Å, tilgiv mig, tilgiv mig! I går! Det skulle have været mit livs sidste øjeblik. Du engel! For første gang, helt uden tvivl

for første gang gennemglødede den salige følelse min sjæls allerinderste: Hun elsker mig! Hun elsker mig! På mine læber brænder endnu den hellige ild, som strømmede fra dine. Og varm fryd bor i mit hjerte. Tilgiv mig! Tilgiv mig!

Ak, jeg vidste, at du elskede mig, vidste det ved det første sjælfulde blik, ved det første håndtryk. Men når jeg atter var borte, når jeg så Albert ved din side, mistvivlede jeg atter i feberagtige anfægtelser.

Husker du de blomster, du sendte mig, da du i hint kedsommelige selskab ikke kunne komme til at sige et ord til mig, ikke kunne række mig din hånd? Å, jeg har knælet for dem den halve nat, de var for mig vor elskovs segl. Men ak, disse indtryk forsvandt, ligesom følelsen af Guds nåde lidt efter lidt forlader den troendes sjæl, når han engang har fået den skænket med fuld himmelsk salighed i hellige, synlige tegn.

Alt det er forgængeligt, men ingen evighed skal udslukke det glødende liv, som jeg i går nød af dine læber, og som jeg føler i mig. Hun elsker mig! Denne arm har omfavnet hende, disse læber har hævet mod hendes læber, denne mund har stammet elskovsord mod hendes. Hun er min! Du er min, ja, Lotte, for evigt!

Og hvad betyder det, at Albert er din mand? Mand! Det må så være for denne verden – og for denne verden er det vel en synd, at jeg elsker dig, at jeg har måttet rive dig ud af hans arme over i mine? Synd? Godt, jeg straffer mig selv derfor. Jeg har nydt den i al sin himmelske salighed, denne synd, og mit hjerte har indsuget livsbalsam og kraft deraf. Fra dette øjeblik er du min, min, å, Lotte! Jeg går i

forvejen, går til min fader, til din fader. Ham vil jeg bringe min klage, og han vil trøste mig, til du kommer, og jeg flyver dig i møde og griber dig og bliver hos dig for den uendeliges åsyn i evig omfavnelse.

Jeg drømmer ikke, jeg fantaserer ikke. I gravens nærhed bliver alt klarere for mig. Vi skal leve! Vi skal ses igen! Jeg skal se din moder! Jeg skal se hende, jeg vil finde hende, ak, og udgyde hele mit hjerte for hende! Din moder, dit udtrykte billede." –

Henimod elleve spurgte Werther sin tjener, om Albert var kommet tilbage? Tjeneren svarede ja, han havde set hans hest blive trukket ind. Derpå gav han ham en åben seddel med følgende indhold:

"Ville De ikke være så god at låne mig Deres pistoler til en rejse, jeg må gøre? Lev rigtigt vel!" –

Lotte havde kun sovet lidt sidste nat. Hvad hun havde frygtet var afgjort og afgjort på en måde, som hun hverken havde kunnet ane eller frygte. Hendes blod, der ellers flød så rent og let, var i et feberagtigt oprør. Tusind følelser bragte hendes ædle hjerte til at skælve. Var det ilden fra Werthers glødende omfavnelse, hun følte i sit bryst? Var det uvilje over hans dristighed? Var det en mismodig sammenligning mellem hendes nuværende tilstand og de tidligere dages ganske ubekymrede og frimodige uskyldighed og sorgløse selvtillid. Hvorledes skulle hun gå sin mand i møde? Hvorledes skulle hun skrifte denne scene for ham, som hun jo så godt kunne tilstå, men som hun alligevel ikke havde mod til at tilstå? De havde tiet

så længe overfor hinanden; skulle hun så være den første, der brød tavsheden for netop på det mest ubelejlige tidspunkt at bringe sin mand en så uventet afsløring. Hun frygtede på forhånd, at den blotte efterretning om Werthers besøg ville gøre et ubehageligt indtryk på ham, og nu oven i købet denne uventede katastrofe! Kunne hun håbe, at hendes mand ville se den fuldstændigt i det rette lys og opfatte den ganske fordomsfrit? Og kunne hun ønske, at han skulle læse i hendes sjæl? Men kunne hun på den anden side forstille sig overfor den mand, som hun altid havde forekommet åben og ærlig som et krystalklart glas, og for hvem hun aldrig nogensinde havde skjult eller kunnet skjule nogen af sine følelser. Alt dette voldte hende sorg og satte hende i forlegenhed. Og bestandig vendte hendes tanker tilbage til Werther, som var tabt for hende, som hun ikke kunne opgive, som hun – desværre – måtte overlade til sig selv, og som intet mere havde tilbage, når han havde mistet hende.

Hvor tungt hvilede nu ikke på hende den misstemning, der var opstået imellem dem, hvad hun i øjeblikket ikke var i stand til at gøre sig tydeligt. Så forstandige og gode mennesker begyndte på grund af visse lønlige forskelligheder at tie overfor hinanden, og enhver tænkte kun på sin ret og den andens uret, og forholdene forvikledes og hidsedes sådan, at det var umuligt at løse knuderne netop i det kritiske øjeblik, da alt afhang af, at de løstes. Hvis en lykkelig fortrolighed tidligere havde bragt dem nærmere til hinanden, hvis kærlighed og hensyn var blevet levende mellem dem og havde opladt deres hjerter, så havde det måske endnu været muligt at redde vor ven.

Hertil kom endnu en besynderlig omstændighed.

Werther havde, som vi ved af hans breve, aldrig lagt skjul på, at han længtes efter at forlade denne verden. Albert havde ofte bekæmpet ham; talen var også mange gange faldet på det mellem Lotte og hendes mand. Han følte afgjort afsky for denne gerning, og med en slags pirrelighed, der ellers var hans karakter fuldstændig fremmed, havde han oven i købet ofte erklæret, at han fandt nogen grund til at tvivle om alvoren i et sådant forsæt; han havde endog tilladt sig at spøge lidt med det og havde meddelt Lotte sin vantro. Det beroligede hende ganske vist på den ene side, når den sørgelige tanke opstod i hendes sind; men på den anden side følte hun sig netop derved også hindret i at meddele sin mand de bekymringer, som pinte hende i øjeblikket.

Albert kom tilbage, og noget forlegen gik Lotte ham hurtigt i møde. Han var ikke i godt lune, hans forretning var ikke blevet færdig, herredsfogeden i nabosognet havde vist sig at være et stædigt, småtskåret menneske. Den dårlige vej havde også gjort ham pirrelig.

Han spurgte, om der var sket noget, og hun svarede hurtigt, at Werther havde været der den foregående aften. Han spurgte, om der var kommet breve, og fik det svar, at der lå et brev og nogle pakker på hans værelse. Han gik derover, og Lotte blev alene. Hendes elskede og ærede mands nærværelse havde gjort et nyt indtryk på hendes hjerte. Tanken om hans ædelmodighed, hans kærlighed og godhed havde gjort hende roligere. Hun følte sig hemmeligt tilskyndet til at følge ham, hun tog sit håndarbejde og gik op på hans værelse, som hun så ofte plejede at gøre. Han fandt ham i færd med at brække brevene og læse dem. Nogle syntes ikke at have det behageligste

indhold. Hun rettede nogle spørgsmål til ham, som han svarede kort på, hvorefter han stillede sig ved pulten for at skrive.

På den måde havde de været sammen en tid, og det blev stadig mørkere i Lottes sind. Hun følte, hvor svært det ville falde hende at åbenbare, hvad der lå hende på hjerte, for sin mand, selv om han var i det bedste humør. Hun sank hen i en vemodig stemning, som ængstede hende så meget mere, som hun søgte at skjule den og holde tårerne tilbage.

Synet af Werthers tjener satte hende i den største forlegenhed. Han overrakte Albert billetten. Han vendte sig roligt om til sin kone og sagde: "Giv ham pistolerne! – Jeg ønsker ham en lykkelig rejse," sagde han til tjeneren.

Det ramte hende som et tordenslag. Hun vaklede, da hun rejste sig, hun var ikke sig selv mægtig. Langsomt gik hun hen til væggen, skælvende tog hun våbnene ned, pudsede støvet af og tøvede, og hun ville have tøvet endnu længere, hvis ikke Albert havde skyndet på hende med et spørgende blik. Hun gav tjeneren det usalige redskab uden at kunne sige et ord, og da han havde forladt huset, samlede hun sit håndarbejde sammen og gik ind på sit værelse i en tilstand af den mest ubeskrivelige spænding. Hendes hjerte spåede hende alle rædsler. Snart var hun i begreb med at kaste sig for sin mands fødder og åbenbare ham alt, historien fra den foregående aften, sin skyld og sine anelser. Men så så hun på den anden side ingen løsning på det hele, mindst af alt kunne hun håbe at overtale sin mand til at gå over til Werther.

Der blev dækket bord, og en god veninde, som blot kom for at spørge om noget og straks skulle gå og – blev, gjorde, at det gik

nogenlunde med samtalen ved bordet. Hun betvang sig, hun talte, hun fortalte og glemte.

Tjeneren kom med pistolerne til Werther, som henrykt tog dem fra ham, da han hørte, at Lotte havde givet ham dem. Han lod bringe brød og vin, bad tjeneren gå til bords og satte sig til at skrive.

"De er gået gennem dine hænder, du har visket støvet af dem. Jeg kysser dem tusind gange, du har rørt ved dem. Du, ånd fra Himlen, bifalder min beslutning! Og du, Lotte, rækker mig redskabet, du, af hvis hænder jeg gerne ville modtage døden og ak! nu modtager den. Å, jeg har spurgt min tjener ud. Du skælvede, da du rakte ham dem, du sagde ikke: Lev vel! – Ve! Ve! Intet levvel! – Skulle du have lukket dit hjerte for mig for det øjebliks skyld, der for evigt bandt mig til dig? Lotte, ikke et årtusind formår at udslette det indtryk! Og jeg føler, at du ikke kan hade én, der gløder således for dig."

Efter bordet befalede han tjeneren at pakke alt ned, han rev mange papirer i stykker, gik ud og ordnede nogle sidste, små gældsposter. Han kom atter hjem, gik atter uden for byporten til trods for regnen, ind i grevens have, strejfede længere om i egnen og kom tilbage ved nattens frembrud og skrev:

"Wilhelm! For sidste gang har jeg set mark og skov og himmel. Lev vel også du! Kære moder, tilgiv mig! Trøst hende, Wilhelm! Gud velsigne jer! Alle mine sager er i orden. Lev vel! Vi ses igen og med større glæde.

Jeg har lønnet dig ilde, Albert, men du tilgiver mig. Jeg har forstyrret freden i dit hus, jeg har bragt mistro imellem jer. Lev vel! Jeg vil gøre en ende på det. Gid I måtte blive lykkelige ved min død. Albert! Albert! Hun er en engel, gør hende lykkelig! Guds velsignelse hvile over dig!"

Den aften bladede han endnu meget i sine papirer, rev meget i stykker og kastede det i kakkelovnen, forseglede nogle pakker adresseret til Wilhelm. De indeholdt små afhandlinger og løsrevne tanker, af hvilke jeg har set flere. Efter at han klokken ti havde ladet lægge på ilden og havde ladet bringe en flaske vin, lod han tjeneren, hvis værelse ligesom værtsfolkenes soveværelse lå langt bagved, gå til ro. Han lagde sig uafklædt for at være tidligt klar; for hans herre havde sagt, at postvognen ville holde foran huset før klokken seks.

Efter elleve.

"Alt er så stille om mig, og min sjæl så rolig. Jeg takker dig, Gud, at du skænker disse mine sidste øjeblikke denne varme og kraft.

Min elskede! Jeg træder hen til vinduet og ser endnu gennem de stormfulde, flygtende skyer enkelte stjerner på den evige himmel! Nej, I vil ikke gå under! Ved sit hjerte bærer den evige jer og mig. Jeg ser vognstangen på Karlsvognen, det herligste af alle stjernebilleder. Når jeg om aftenen gik fra dig, når jeg kom ud af jeres dør, stod den lige over for mig. Med hvilken begejstring har jeg ikke ofte betragtet den! Ofte har jeg med opløftede hænder gjort den til symbolet på, til det hellige mindesmærke for

øjeblikkets salighed og for –. Å, Lotte, hvad minder mig ikke om dig? Omgiver du mig ikke? Og har jeg ikke som et barn revet alle de småting til mig, som du, min helgeninde, havde berørt!

Kære silhuet! Jeg testamenterer dig den tilbage, Lotte, og beder dig holde den i ære. Tusind, tusind kys har jeg trykket på den, tusind gange har jeg tilvinket den min hilsen, når jeg gik ud eller kom hjem.

Jeg har i en billet bedt din fader sørge for mit lig. På kirkegården står to lindetræer i det bageste hjørne ud imod marken. Dér ønsker jeg at hvile. Han kan og vil gøre det for sin ven. Bed du ham også om det! Jeg vil ikke forlange, at fromme kristne skal lægge deres legemer ved siden af en stakkels ulykkelig. Ak, jeg ville ønske, at I ville begrave mig ved vejen eller i en ensom dal, så præsten og levitten kunne gå forbi gravstenen og korse sig, og samaritanen fælde en tåre.

Lotte, jeg gyser ikke for at gribe den kolde, frygtelige kalk, hvoraf jeg skal drikke dødens rus! Du rakte mig den, og jeg tøver ikke. Alle, alle! Alle mit livs ønsker og håb er således opfyldt! At banke så kold, så stivnet på dødens jernport.

Gid den lykke var blevet mig til del at dø for *dig*! Lotte, at give mig hen for *dig*! Jeg ville dø modig og glad, når jeg kunne skaffe dig dit livs ro og glæde tilbage. Men ak! Det blev kun givet få ædle at udgyde deres blod for deres kære og ved deres død at skabe deres venner et nyt, hundredfoldigt liv!

I disse klæder vil jeg begraves, Lotte. Du har berørt dem og indviet dem. Jeg har bedt din fader om det. Min sjæl svæver over kisten. Man skal ikke undersøge mine lommer. Denne blegrøde sløjfe, du bar på brystet, da jeg første gang traf dig mellem dine små søskende – å, kys dem tusind gange og fortæl dem deres ulykkelige vens skæbne! De kære små! De stimlede sammen om mig. Ak, hvor fast sluttede jeg mig ikke til dig! Fra det første øjeblik kunne jeg ikke slippe dig! – Denne sløjfe vil jeg have med i graven. På min fødselsdag gav du mig den! Hvor jeg svælgede i alt dette! – Ak, jeg tænkte ikke, at min vej skulle føre herhen! – – Vær rolig! Jeg beder dig, vær rolig!

De er ladte. – Den slår tolv! Så lad det da ske! – Lotte! Lotte! Lev vel! Lev vel!"

En nabo så glimtet og hørte skuddet. Men da alt blev stille, gav han ikke videre agt på det.

Om morgenen klokken seks trådte tjeneren ind med et lys. Han finder sin herre på gulvet, ser pistolen og blodet. Han kalder, han tager fat på ham. Han svarer ikke, men han raller endnu. Han løber efter lægen og efter Albert. Lotte hører dørklokken ringe, hun skælver over hele legemet. Hun vækker sin mand, de står op. Tjeneren bringer grædende og stammende meddelelsen, Lotte synker afmægtig ned for Alberts fødder. –

Da lægen kom til den ulykkelige, fandt han ham liggende redningsløs på gulvet. Pulsen slog, men lemmerne var alle lammede. Han havde skudt sig gennem hovedet over det højre

øje, hjernen var trådt ud. Skønt det var overflødigt, årelod man ham på armen. Blodet løb; han åndede endnu.

Af blodet på lænestolens arm kunne man slutte sig til, at han havde fuldbragt gerningen siddende ved skrivebordet; så var han sunket ned og havde i krampetrækninger væltet sig rundt om stolen. Han lå på ryggen hen imod vinduet, fuldstændig påklædt, med støvler, blå frakke og gul vest.

Huset, nabolaget, hele byen kom i oprør. Albert trådte ind. Man havde lagt Werther på sengen og forbundet hans pande. Hans ansigt var allerede som en døds, han rørte ikke et lem. Hans lunger rallede endnu frygteligt, snart svagt, snart stærkere. Man ventede hans død.

Af vinen havde han kun drukket et glas. *Emilia Galotti* [Note 10)] lå opslået på pulten.

Lad mig tie om Albert bestyrtelse og Lottes jamren.

Den gamle herredsfoged kom sprængende ind ved efterretningen. Han kyssede den døende med de hedeste tårer. Hans ældste sønner kom snart efter til fods. De sank ned ved sengen med det voldsomste udtryk af smerte, kyssede hans hænder og mund, og den ældste, som han altid havde holdt mest af, hang ved hans læber, indtil han var død, og man måtte rive drengen bort med magt.

Klokken tolv om middagen døde han. Herredsfogedens nærværelse og hans foranstaltninger hindrede opløb. Om aftenen henimod elleve lod han ham begrave på det sted, han havde valgt. Den gamle og sønnerne fulgte liget. Albert formåede det ikke. Man frygtede for Lottes liv.

Håndværkere bar ham. Ingen gejstlig fulgte ham.

Om "Den unge Werthers lidelser"

Forfatter: Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832).
Org.udgave: *Die Leiden des jungen Werthers.* Weygandschen Buchhandlung, Leipzig 1774.
Denne udgave baseret på: Goethes Værker ved P. A. Rosenberg bd. 9: *Den unge Werthers Lidelser + Valgslægtskaberne*. H. Aschehoug & Co. Dansk Forlag, København 1927. Paa Dansk ved Kai Holberg.
Oversætter: Kai Holberg (1877-1932).
Redigeret af: Kim N. Jensen.
Forside: Wilhelm von Kaulbach (1805-1874): *Lotte*, fra *Goethe-Galerie, nach Original-Cartons von Wilhelm von Kaulbach*, Verlagsanstalt für Kunst und Wissenschaft, München o. J. (1883).

ISBN 978-87-7628-167-0
1. ebogsudgave

www.ebib1800.dk

Note 1:

Charles Batteux (1713-1780), Robert Wood (1716-1771), Roger de Piles (1635-1709), Johann Joachim Winckelmann (1717-1779), Johann Georg Sulzer (1720-1779) og Christian Gottlob Heyne (1729-1812) var dengang i det 17. og 18. århundrede velbekendte teoretikere, der søgte at forstå kunsten efter et system. *Red.anm.*

Note 2:

Et sted, som kaldes Wahlheim: Læseren skal ikke gøre sig ulejlighed med at søge efter de her nævnte steder. Det har været nødvendigt at forandre de virkelige navne fra originalmanuskriptet. *Forf.anm.*

Note 3:

Grødskover: De tørre/fastbrændte rester af grød i en gryde.

Red.anm.

Note 4:

Hvad det var for bøger: Man har her set sig nødsaget til at udelade dette sted i brevet for ikke at krænke nogen, skønt en enkelt ung piges og en ubesindig ung mands dom i grunden kan være forfatteren ligegyldig. *Forf.anm.*

Note 5:
Også her har man måttet udelade nogle tyske forfatteres navne. Den, der føler som Lotte, vil sikkert gætte det, når han læser det, og andre behøver jo ikke at vide det. *Forf.anm.*

Note 6:

Vi har nu af Lavater en fortræffelig prædiken om dette emne blandt prædikenerne over profeten Jonas.*Forf. anm.*

Johann Caspar Lavater (1741-1801 var kendt for sine følsomme prædikener, og en nær bekendt af Goethe. *Red.anm.*

Note 7:

Ossians sange var en samling af angiveligt oldskotske sagn og overleveringer, som blev udgivet af en vis James McPherson i 1760'erne. Digtene førte til, at det ganske Europa blev grebet af oldtidens poesi og folkeoverleveringer – herhjemme blev de oversat af bl.a. Steen Steensen Blicher, og satte sig spor i musikken med fx. Niels W. Gades *Efterklange af Ossian* fra 1840. Der blev allerede i samtiden rejst tvivl om, hvorvidt digtene var autentiske eller svindel, og der skrives stadig lange og lærde afhandlinger om dem. *Red.anm.*

Note 8:

Privatbrev fra ham: Af agtelse for denne fortræffelige herre er det omtalte brev og et andet, som bliver omtalt senere, udeladt i denne samling, fordi en sådan dristighed næppe kunne undskyldes, selv om publikum måske ville vise sig særdeles taknemmeligt derover. *Forf.anm.*

Note 9:

Benjamin Kennicot (1718-83), Johann Salomo Semler (1725-91) og Johann David Michaelis (1717-91) var teologer med en kritisk indstilling til autenticiteten af forskellige dele og udgaver af Bibelen. *Red.anm.*

Note 10:

Emilia Galotti: Et samtidigt skuespil ("*bürgerliches Trauerspiel*") af Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781). *Red.anm*.